

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

İSLAMCI YAZIN İÇERİSİNDE KÜRT SORUNUNA
YAKLAŞIM: İKTİBAS DERGİSİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Çiğdem YARAMIŞLI

İstanbul

Şubat, 2020

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

**İSLAMCI YAZIN İÇERİSİNDE KÜRT SORUNUNA YAKLAŞIM:
İKTİBAS DERGİSİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Çiğdem YARAMIŞLI

Danışman: Prof. Dr. Ömer ÇAHA

İstanbul

Şubat, 2020

ÖNSÖZ

Çalışmamda ve lisansüstü dönemde yaşadığım zorlu süreçte hem akademik hem sosyolojik her anlamda tecrübesini, emeğini ve desteğini esirgemeyen, sabırla bana bu sürecin sonuna kadar tahammül eden ve büyük bir titizlikle eksikliklerimi tamamlayan tez danışmanım, değerli hocam Prof. Dr. Ömer Çaha'ya emekleri için ne kadar teşekkür etsem azdır. Yaptığımız görüşmelerde, “nokta atışı” tespit ve tavsiyeleriyle çalışmanın bu hali alabilmesinde kendisine çok şey borçluyum. Zira kendisi, bir tez çalışmasının okuyup yazmaktan öte sorumluluklar taşıdığını her daim hatırlatmakla, danışman ve hoca kavramlarının içini dolduran tavırlarıyla, üzerimde bu çalışmanın ötesine uzanacak bir etkiye daima sahip olacaktır. Lisans ve lisansüstü eğitimim boyunca benden desteklerini esirgemeyen Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi'ndeki çok değerli hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Yüksel lisans döneminde dersleriyle sosyolojik gelişmeye büyük katkıları olan, eğitim sürecinde sorularımızı bıkmadan cevaplayan ve kendi tecrübelerinden hareketle yolumuzu açan ve her daim bize destek olan, fikirlerini esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Mehmet Emin Köktaş hocama katkılarından dolayı çok teşekkür ederim. Hayatımda oldukları süre boyunca giriştiğim her işte yanımda olan, güvenimin kırıldığını hissettiğim her an elimden tutan ve bana her daim inanmaktan vazgeçmeyen canım aileme, özellikle annem Bedriye Yaramışlı'ya ve ablam Ayşegül Bakır'a teşekkür ederim. Ayrıca tez süresince bana vermiş olduğu destek ve moral için değerli arkadaşlarım Mahmut Çeliker ve Ercan Marhan'a da teşekkür ederim.

Çiğdem YARAMIŞLI

İstanbul, 2020

ÖZET

İSLAMCI YAZIN İÇERİSİNDE KÜRT SORUNUNA YAKLAŞIM: İKTİBAS DERGİSİ ÖRNEĞİ

Çiğdem YARAMIŞLI

Yüksek Lisans, Sosyoloji

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ömer ÇAHA

Şubat-2020, 139 Sayfa

Bu araştırmanın konusu, Güneydoğu meselesi, Kürt sorunu vb. adlandırmalarla ifade edilen bir konunun İslamcı yazın içerisinde nasıl tartışıldığını ve ne şekilde ele alındığını İktibas dergisi örneğinden hareketle araştırmaktadır. Cumhuriyet tarihi ile yaşıt olan Kürt sorunu bilindiği üzere iki hakim görüş çerçevesinde hafızalarda yer edinmektedir. Bunlardan birincisi, devletçi-mukaddesatçı anlayış, ikincisi ise, Marksist-sol anlayıştır. Bu anlayışlar çerçevesinde gelişen Kürt sorunu birçok literatür ve söyleme sahiptir. Bu çalışmanın ana konusu İslamcı yazın içerisinde Kürt sorununun “hangi saiklerle yer aldığı ve nasıl dile getirildiği?” Sorularıdır. Çalışmamız, bu sorulara 1981’den günümüze kadar yayın hayatına devam eden İslamcı literatür içinde önemli bir yeri olan *İktibas Dergisi* üzerinden cevap aramaya çalışmaktadır. Araştırma dergide yer alan yazıların yanı sıra yazarlarıyla yapılan mülakatlar üzerine bina edilmiştir. Araştırma bulgularına göre Kürt sorunu İslamcı bir dergi olan *İktibas*’ta yayın tarihi dikkate alındığında geç sayılabilecek bir zamanda yer almaya başlamasıdır. Ayrıca *İktibas*’ın Kürt sorununa fazla odaklanmadığı ve bu konuyla ilgili herhangi bir çözüm önerisi üretmediği araştırmanın bulguları arasında yer almaktadır. *İktibas Dergisi* evrensel değerleri olan İslamcı bir söyleme ve duruşa sahip olmasına rağmen Cumhuriyet’in milliyetçi ideolojisinin ürünü olan Kürt sorununa ilişkin herhangi bir şey söylememesi araştırmanın temel bulgusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslamcılık, Kürt Sorunu, İktibas Dergisi.

ABSTRACT

THE APPROACH TO THE KURDISH ISSUE IN ISLAMIC WRITING: THE CASE OF İKTİBAS JOURNAL

Çiğdem YARAMIŞLI

Master, Sociology

Supervisor: Prof. Dr. Ömer ÇAHA

February-2020, Page 139

The subject of this research is to examine how the issue, which is expressed as the southeastern issue or the Kurdish question, is discussed in the Islamist literature and how it is handled from the example of İktibas journal. As it is known, the Kurdish question, which is the same with the history of the Republic of Turkey, is in the memories within the framework of two dominant views. The first is the statist-holist approach and the second is the Marxist-left understanding. The Kurdish problem developed within the framework of these approaches has many literatures and discourses. The main subject of study is the questions “for what reasons the Kurdish question is included in the Islamist literature and how it is expressed there?” Our study tries to find answers to these questions through the periodical of the Journal of İktibas, which has been published since 1981 and has an important place in the Islamic literature. The research was based on interviews with the authors of the journal as well as the articles in the journal. According to the findings of the research, the Kurdish question began to take place in the İktibas journal, Islamist magazine, in the period of publication, which can be accepted late, considering the publication history. In addition, it is among the findings of the research that the journal in question did not focus much on the Kurdish question and could not produce any solution suggestions on this issue. The main finding of the study is that although the İktibas journal has an Islamist discourse and stance with universal values, it does not say anything about the Kurdish question which is the product of the Republican nationalist ideology.

Key Words: Islamism, Kurdish Question, İktibas Journal.

KISALTMALAR LİSTESİ

Age :	Adı Geçen Eser
AK Parti:	Adalet ve Kalkınma Partisi
BM:	Birleşmiş Milletler
CHP:	Cumhuriyet Halk Partisi
DDKD:	Devrim Doğu Kültür Dernekleri
DDKO:	Devrim Doğu Kültür Ocakları
Der.:	Derleyen
DP:	Demokrat Partisi
HEP:	Halkların Emek Partisi
IMF:	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
KDP:	Kürdistan Demokrat Partisi
KİP:	Kürdistan İşçi Partisi
MÇP :	Milliyetçi Çalışma Partisi
MHP:	Milliyetçi Hareket Partisi
MİT:	Milli Güvenlik Teşkilatı
PKK:	Kürdistan İşçileri Partisi
RP :	Refah Partisi
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
T.C.:	Türkiye Cumhuriyeti
TİP:	Türkiye İşçi Partisi
YÖK:	Yüksek Öğretim Kurumu
STK :	Sivil Toplum Kuruluşu

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1
Araştırmanın Önemi	2
Araştırmanın Amacı.....	3
Araştırmanın Yöntemi	3
BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
TÜRKİYE’DE KÜRT SORUNU.....	6
1.1.Kürt Sorununu Tanımlarken	6
1.2. Osmanlı’da Kürtler	8
1.2.1.Osmanlı’nın Kürt Siyasetinde Özerklik Antlaşması.....	10
1.2.2. Osmanlı’nın Son Döneminde Kürtler.....	11
1.2.3. Abdülhamid’in Kürt Siyaseti	12
1.3. Erken Cumhuriyet Döneminde Kürt Sorununa Yaklaşım	14
1.3.1. Kürt Hareketinin Suskunluk Yılları ve Bu Yıllardan Çıkış.....	18
1.4. 1960’ların İkili Gelişimi	19
1.4.1. Doğu Mitingleri ve DDKO	21
1.4.2. 1960 Sonrası Kürt Hareketinde Ortaya Çıkan İlegal Örgütler	22
1.4.3. PKK’nın Kuruluşu	23
1.5. 1980 Sonrası Yıllarda Kürt Sorunu	26
1.5.1. Düşük Yoğunluklu Çatışma Dönemi ve 1990’lardan Günümüze.....	27
1.5.2. Kürt Sorununda Yeni Dönem: Çözüm Süreci.....	29
İKİNCİ BÖLÜM	33
TÜRKİYE’DE İSLAMCILIK VE İSLAMCILARIN KÜRT SORUNUNA BAKIŞI.....	33
2.1. İslamcılık Kavramı ve İslamcılık Düşüncesinin Fikirsal Yapısı	33
2.1.1. İslamcılık Düşüncesinin Ortaya Çıktığı Dönemin Koşulları.....	34

2.2. İslamcılık Kavramı Etrafında Dönen Tartışmalara Kısa Bir Bakış	36
2.3. Muhafazakarlık/Milliyetçilik Ekseninde İslamcılık.....	41
2.4. 1960'lardan 1980'lere İslamcılık: "Radikal" Adımlar ve Öze Dönüş.....	44
2.5. İslamcılığın Kürt Sorununa Yaklaşımı	48
2.5.1. 1990'da İslami Temelde İnşa Edilen STK'ların Kürt Sorununa Yaklaşımları.....	52
2.5.2. İslamcı Yazarların Kürt Sorununa Yaklaşımı	55
2.6. İslamcı Yayın İçerisinde İktibas Dergisi	57
2.6.1. İktibas Dergisi'nin Kendine Özgü Yayın Çizgisi.....	61
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	64
İKTİBAS DERGİSİ'NİN KÜRT SORUNUNA YAKLAŞIMI: 1981-1995 ARASI DÖNEM.....	64
3.1.ERCÜMEND ÖZKAN VE İKTİBAS.....	64
3.1.1.ERCÜMEND ÖZKAN'IN KALEMİNDEN İKTİBAS DERGİSİ.....	67
3.1.2.İKTİBAS DERGİSİ'NİN ÜMMETÇİLİK ANLAYIŞI.....	68
3.2.ERCÜMEND ÖZKAN'DA GÜNEY DOĞU MESELESİ	69
3.3. İKTİBAS DERGİSİ'NDE KÜRT SORUNUNA YAKLAŞIM.....	78
3.4. ÜMMET VE KARDEŞLİK PERSPEKTİFİNDE KÜRT SORUNU.....	86
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	89
1995'TEN GÜNÜMÜZE İKTİBAS DERGİSİ'NİN KÜRT SORUNUNA BAKIŞI.....	89
4.1.ERCÜMEND ÖZKAN SONRASI İKTİBAS DERGİSİ.....	89
4.2. Milliyetçilik ve Ulus-Devlet Kışkırtıcılığında İktibas'ta Kürt Sorunu	92
4.2.1. İktibas'ın Kürt Sorununa Yaklaşımında Genel Eğilimler	98
4.2.2. "Güney Doğu Meselesi"nden "Üretilmiş Kürt Sorunu"na	101
4.2.3. İktibas'ın Kürt Sorununa Yönelik Çözüm Arayışları	103
4.2.4. İktibas'ın Kürt Sorunu Serencamı	108
4.2.5. İhtiyatlı ve Mesafeli Tavrın Sebepleri	110
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	112
KAYNAKÇA	122

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme serüveninde en önemli unsur olan uluslaşma modeli, Türkiye'deki Kürt meselesini belirleyen temel yapıdır. Bu yapı üzerinde şekillenen gelişmeler; erken cumhuriyet döneminde yaşananlar, 1960 öncesi oluşan Kürt hareketleri ve devamında Türk soluyla oluşturulan birliktelikle süreç içerisinde Kürt hareketinin sol söylemli çizgisini tanımlamaktadır.

Türkiye'de İslamcılığın Kürt meselesine “mesafeli” duruşu; özellikle 1960 öncesinde oluşan Kürt hareketlerinin sol söylem içerisinde filizlenip gelişmesine yol açmış, gerek milliyetçi söylem içinde ifade edilen talepleri gerekse de hak temelli kimlik yaklaşımları bu mesafeli duruşa sebep olarak gösterilen etkenlerin başında gelmektedir. Bu bağlamda 1930'lu yıllardan sonra Kürt hareketinin geçirdiği değişime, İslami evrenselcilik ve reel siyasi gelişmeler çerçevesinden bakıldığında, İslamcılığın Kürt meselesine yaklaşımının “kolay olmayan” bir süreçten geçtiği görülmektedir.

Kürt meselesi hem Osmanlı hem de genç Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde hep konu olmuş ve hala güncelliğini koruyarak konu olmaya devam etmektedir. Kürt meselesi, Türkiye tarihi içinde konuya ilişkin farklı yaklaşımlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu yaklaşımlar çoğunlukla askeri müdahaleler ve sert yasakçı bir tutum içinde gelişmiştir. Türk siyasal hareketinin farklı dönemlerinde “yumuşama” ve “açılım” olarak ifade edilen yaklaşımlar geliştirilmiştir. Örneğin 1980'lerden sonra Özal ile birlikte başlayan neo-liberal süreçle yasakçı ve vesayetçi yaklaşım görece hafiflemiş ve 1990'larla gelen nokta ise konunun deyim yerindeyse zirve yaptığı bir dönemece girmiştir. Günümüze gelinceye kadar siyaset zemini içinde inişler ve çıkışlarla yer bulan Kürt sorunu, Ak Parti (Adalet ve Kalkınma Partisi) ile “Çözüm Süreci” olarak ifade edilen ve beraberinde gelişen olumlu olumsuz nedenlerle son bulan bir olgu olarak varlık sürdürmüştür. Kürt sorunu, Türkiye gündeminin üst

sıralarında hala devam eden bir konu olarak yer etmektedir. Böylesi bir konunun düşünce ve literatür boyutu hayli zengindir.

Bu araştırmanın konusu ve kapsamı ise, *İktibas Dergisi*'nin, İslamcı yazın içerisinde yayın hayatına başladığı Ocak 1981 tarihinden 2015 yılına kadarki hâlihazırda 39 yıllık yayın geçmişiyle Kürt sorununa nasıl yaklaştığını ortaya koymak, derginin söylem dilini ve düşünsel yapısını incelemektir. Bu kapsam doğrultusunda araştırmada temel alınacak sorular şu şekildedir:

1. *İktibas Dergisi*'nin yayın hayatında Kürt sorunu, hangi saiklerle yer almış ve nasıl dile getirilmiştir?
2. İslamcı bir dergi olan *İktibas*'ın ele alınan meseleye dair temel fikri nedir ve bu soruna ilişkin bütüncül bir yaklaşım geliştirmiş midir?
3. Dergi, Kürt sorununun çözümüne dair herhangi bir fikir geliştirebilmiş midir?

Araştırmanın Önemi

Türkiye'nin çözüm bekleyen önemli sorunlarından biri olan Kürt sorunu, Cumhuriyetle yaşıt olan tarihi ve bugüne kadar çözümsüz kalışı nedeniyle birçok yapıya etki etmektedir. Bu yapılar sosyal, siyasal ve ekonomik mahiyetiyle dikkate alındığında, sorunun ne denli önemli ve aciliyet arz ettiği daha iyi anlaşılmaktadır. Böylesi bir sorunun çözümüne dair çeşitli fikir akımları mevcuttur. İslamcı düşünce içerisinde konuya dair yekvücut ve bütüncül bir fikir söz konusu değildir.

İktibas Dergisi, İslamcı yazının soruna yaklaşımını resmetmesi bakımından Kürt sorununun araştırılması açısından önemli bir kaynak olarak karşımızda durmaktadır. Meselenin seyrini takip edebilmemiz açısından, derginin yayına başladığı tarihten itibaren kesintiye uğramadan devam etmiş olması, araştırmamız için uygun bir zemin olmuştur. Ayrıca derginin Kürt sorununa yaklaşımı, konunun *İktibas* üzerinden analizinin yapılabilmesi açısından önemli bir yer teşkil etmektedir.

Araştırmanın Amacı

Türkiye’de önemli bir fraksiyona sahip olan, toplumsal ve siyasal düşünceler içinde öncü bir yeri olan İslamcılık düşüncesi birçok konuda söz sahibi olmuş ve birçok konuya müdahil olmuştur. Kimi yazarlara göre İslamcı düşünce, toplumsal hareket içinde tarihi Hz. Peygambere kadar gerilere götürülen ve her devirde toplumsal olarak çıkan sorunlara karşı bir duruş ve çözüm olan bir düşünce sistemidir. Kimi yazarlara göre de 19. yüzyılda modernite karşısında İslam dünyasının içine düştüğü olumsuz durumları bertaraf etmek için Batıya karşı oluşturdukları bir karşı duruştur. Bu tezin amacı, içinde bulunduğumuz çağda Türkiye özelinde sosyal, siyasal, ekonomik ve birçok konuyla bağlantısı olan Kürt meselesinin İslamcı yazın içerisinde nasıl ele alındığını araştırmaktır. Bunun içinde İslamcı yazın içinde hatırı sayılır bir yeri olan, dünyada ve Türkiye’de var olan konular ve sorunlarla ilgili yazıları derleyip toplayan İktibas Dergisi’ni konu almaktadır. İktibas Dergisi’nin 1981 ile 2015 yılları arasındaki sürecini inceleyen çalışma, derginin bu zaman aralığındaki yayın hayatında konuyla ilgili çıkan yazıları ve düşünceleri araştırmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

İslamcı yazın içerisinde Kürt sorunu üst başlığı ile incelemeye çalıştığımız konuya dair, seçtiğimiz örneklem *İktibas Dergisi*’dir. Çeşitli gazete ve dergilerden alıntılarının yanı sıra farklı yazarlar tarafından yazılmış deneme, şiir, fıkra türünde yazıları da barındıran dergi, uzun yıllar boyunca pek çok farklı süreçten geçen İslamî entelektüel tartışmaların gözlemlenebileceği bir kaynak olmuştur. 1981’de yayın hayatına başlayan dergi hali hazırda hala yayın faaliyetini sürdürmektedir. Türkiye’nin yakın tarihine kesintisiz bir şekilde tanıklık eden dergi, bu bağlamda zengin ve önemli bir kaynak olması dolayısıyla İslamcı düşüncenin, Kürt sorununa yaklaşımını tartışabileceğimiz bir kaynak olma özelliğine de sahiptir. Bu açılarından seçilen tema doğrultusunda araştırmada öncelikle *İktibas Dergisi*’nin oluşumu, derginin kurucu kadrosunda yer alan ve derginin fikri yapısında önemli bir yeri olan Ercümend Özkan’ın savunduğu ideoloji incelenmiştir. Araştırma yapılırken başta *İktibas Dergisi*’nin yayın hayatına başladığı günden bugüne dergide yer alan köşe yazıları (Selam ile... , Yorumlar, Kavramlar ve Okuyucu Mektuplarına Cevaplar) seçilen

tema doğrultusunda incelenmiştir. Bu yazıların seçilmesindeki amaç, derginin kendi düşünce yapısını bu yazılar üzerinden ifade etmesidir.

Dergiyi seçtiğimiz konu bağlamında incelerken dört bölüm şeklinde tasnif ettik. Bu bölümlerde oluşturduğumuz tartışma zemini sırasıyla; *Türkiye’de Kürt Sorunu*, *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesinin Tarihsel Seyri*, *İktibas Dergisi’nin Kürt Sorununa Yaklaşımı: 1981-1995 Arası Dönem* ve son olarak da *1995’ten Günümüze İktibas Dergisi’nin Kürt Sorununa Bakışı* başlıklarından oluşmaktadır.

Dergiyi incelerken özellikle 35 yıllık süreci iki bölüme ayırarak incelemeye çalıştık. İlki, 1981-1995 Arası Dönem, ikincisi ise, 1995’ten Günümüze kadar olan kısımdır. Bu tasnifteki amaç, zaman içerisinde Kürt sorununun gelişim ve değişim seyrini net bir şekilde araştırabilmektir. Ayrıca Ercümend Özkan’ı ve İktibas’ı konu alan kitaplardan, makalelerden ve ilgili haberlerden de yararlanılmıştır. Ercümend Özkan’ı konu almamızdaki amaç derginin düşünce yapısını oluşturan önemli bir figür olmasıdır. Ayrıca dergiyi incelerken oluşturduğumuz birinci tasnifte (İktibas Dergisi’nin Kürt Sorununa Yaklaşımı: 1981-1995 Yılları Arası Dönem) Özkan’ın fikirlerinin dergide aktif bir şekilde yer almasıdır. Bu sebeptendir ki İktibas eşittir Ercümend Özkan’dır. İktibas Dergisi’ni konu bağlamında incelerken, Kürt sorununun geçirdiği süreçleri dergi üzerinden sağlıklı bir şekilde okuyabilmek için derginin ilk çıktığı günden (1981), Kürt sorununda önemli bir durak olarak kabul edilen “Çözüm Süreci” gelişmelerinin bittiği dönem olan 2015 yılları arasını araştırma aralığı olarak belirledik. Toplamda 35 yıllık bir zaman dilimini kapsayan yayın döneminde yukarıda bahsi geçen köşe yazıları ve materyaller derinlemesine incelenmiştir.

Çalışmada izlediğimiz yöntem, verilerin en etkili bir şekilde kullanılabilmesi için belirlenmiş olan söylem analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Söylem analizi, “özellikle sosyal bilimler alanında nicel veri analizi tekniğine bir alternatif olarak ortaya çıkmış, birçok çalışmanın temel analiz tekniği haline gelmiştir.”¹ Söylem kavramını temel alan bu tekniğin kökleri birçok fikir akımını beslemiştir. Bu teknik yardımıyla metnin dili üzerinden nasıl yorumlanacağı ve inceleneceği açıklanmaya

---

¹ Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 11

bs. (Ankara: Seçkin Yayınları, 2018).

çalışılmıştır. Bu noktada araştırmamızı gerçekleştirebilmek için söylem analizinden hareketle tematik söylem analizi tekniği kullanılmıştır. Araştırmamızda hangi anahtar temaların nasıl geliştiğini ve söylemin yoğunlukla hangi temalar etrafında geliştiğine ilişkin ipuçları elde etmek amacıyla seçmiş olduğumuz tematik söylem analizinden hareketle, dergiden seçilen köşe yazıları ve diğer telif yazıları ve haberler değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda yazılar okunarak bu yazılarda yer alan ifadeler 3. ve 4. bölümlerde başlıklara ayrılarak incelenmiştir. Bu ayırım yapılmadan önce mevcut literatürde konuyla ilgili çalışmalar örnek alınmıştır.²

Araştırmada ayrıca derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır. Derinlemesine mülakat tekniğinin seçilmesindeki amaç, uzun bir zaman aralığına yayılan bilgilerin güncel bir şekilde tartışma imkânı bulup, bu uzun aralıkta konunun öncesi ve sonrasına dair daha net veriler elde edilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda toplamda dört kişiyle mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Bunlardan üçü derginin aktif yazarlarından olup, konuya dair dergide yazılarının yer almasından dolayı tercih edilmiştir. Görüşme yapılan bir diğer kişi ise gerek İslamcılık gerekse Kürt sorununa dair söylem ve yayınlarının var olmasından dolayı tercih edilmiştir.

---

² Asım Öz, “Muhalefet, Tespit, Tasvir ve Çıkış: Ercümen Özkan’da “

Güneydoğu Meselesi”, *Tezkire Dergisi*, S. 54 (Ekim/2015), 61-77. Mazlum-Der, “*Kürt Sorunu Forumu*” (Ankara: Sor Yayınları, 1993).

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KÜRT SORUNU

Bu bölümde Kürt sorununa dair temel konular üzerinden konunun tarihsel seyrini görebilmek için *Türkiye’de Kürt Sorunu* üst başlığıyla konunun genel hatlarını çizmeye çalışacağız. Bunu gerçekleştirmek için münhasıran Osmanlı Devleti ile Kürtler arasındaki etkileşimi, nasıl geliştiğini ve temel bir faktör olarak din bağlamını ele alarak meseleye yaklaşma gayreti gösterdik. Bu tarihsel serüvende Osmanlı Devleti ile kurulan bu birlikteliği bölümün ilerleyen başlıklarında da belli kırılma noktaları olarak ifade edilen; erken Cumhuriyet dönemi, 1960’lar Türkiye’sini ve 1980 askeri darbesi öncesi ve sonrası olarak ele almaya çalışacağız. Sonrasında ise, 90’lar dönemindeki gelişmeleri tartışmaya ve konunun seyrini 2000’lerde gelişen “Çözüm Süreci”ni kronolojik bir sırayla önemli tarihler üzerinden ifade etmeye çalışacağız.

1.1.Kürt Sorununu Tanımlarken

Osmanlı Devleti yıkılmaya yüz tuttuğu zamanlarda, Osmanlı Devleti’nin bekası üzerine kafa yoran birçok düşünürün üzerinde durduğu dönemin hararetli tartışmaları Osmanlı nasıl kurtulur noktasındaydı. Bu tartışmalara yön veren fikirler, Osmanlılık, Türkçülük ve İslamcılıktı. Bu fikirler ve düşünürler arasında Yusuf Akçura’nın “Üç Tarzı Siyaset” başlıklı önemli çalışması gelmektedir. Önemli çünkü makalenin üzerinden kısa sayılabilecek bir zaman geçtikten sonra Türkçülük “Genç Cumhuriyetin resmî ideolojisi”³ olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada belirleyici öge

---

³ Mustafa Akyol, *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek: Yanlış Giden Neydi? Bundan*

olarak Türkçülük, siyasal ve toplumsal meselelerin merkezine oturarak Türk siyasal tarihinin ana akım düşüncesi içerisinde yer edinmiştir.

Kürt sorununu tanımlarken belirlenen yol haritasında her yolun kavşak noktasında duran Türkçülük “tarzı”, sorunun tanımında ve ele alınışında belirleyici faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴ Geçmişten günümüze yapılan çalışmalarda ve tartışmalarda sorunu tanımlamak, gelişimini açıklamaktan daha karmaşık ve zor olarak duruyor. Bitmek tükenmek bilmeyen bu tartışmalar konunun anlaşılması yönünde bir engel olarak ifade ediliyor. Kürt sorununu açıklarken yapılan tartışmalar kavramın açıklanmasında adeta temel yaklaşımları belirliyor. “Kürt sorunu, Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne kadarki resmi söylemde dönemsel önceliklere göre aşiret yapısından geri kalmışlığa, cehaletten, dış mihrak kışkırtıcılığına kadar pek çok farklı biçimde ele alınmıştır”.⁵ “Kürt sorunu yoktur” diyenlerden, “Kürt sorunu bir terör ve bölücülük sorunudur” veya “Kürt sorunu etnik bir kimlik sorunudur.”⁶Açıklamalarıyla farklı yaklaşımlar mevcuttur. Kürt sorununu bu kavrayış haritasından yola çıkarak bir tanım çerçevesinde belirlemek, kanaatimizce tozu dumana katan hengâme içinde sorunun tanımına dair sağlıklı bir açıklama yapmayı engelliyor. Bu yapılan tartışmalardan farklı olarak İslamcılık bu konuyla ilgili nerede duruyor ve nasıl bir duruş sergiliyor konusu bu tezin çerçevesini belirlemektedir. Bu konulara ilerleyen bölümlerde değinerek meselenin ana hatlarını çizmeye ve daha sonra İslamcılık söylemindeki Kürt meselesini tartışmaya çalışacağız.

Sonra Nereye?, 6 bs. (İstanbul: Doğan Kitap, 2014).

⁴ Yusuf Akçura, *Üç Tarzı Siyaset* (Ankara: TTK Yayınları, 1967). Ayrıcabkz.

Büşra Ersanlı, “Bir Aidiyet Fermanı: Türk Tarih Tezi” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, Der. Tanıl Bora,2 bs.(İstanbul: İletişim Yayınları, 2008), 800-811.

⁵ Mesut Yeğen, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, 7 bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 12.

⁶ Altan Tan, *Kürt Sorunu: Ya Tam Kardeşlik Ya Hep Birlikte Kölelik*, 4 bs. (İstanbul: Timaş Yayınları, 2009), 15.

1.2. Osmanlı'da Kürtler

Osmanlı – Kürt ilişkileri yazarlara göre tarihi arka planı hayli zengin olan bir miras üzerine geliştiği ifade edilir⁷. Bölümün sınırlılıkları göz önünde bulundurularak sadece Osmanlı Kürt ilişkisinin geliştiği bölümleri zikrederek konuyu incelemeye gayret gösterdik. Bu bağlamda tarihte Sünni Osmanlılarla Alevi Safavilerin arasındaki siyasi çekişmenin artması üzerine Sünni Kürtlerle Osmanlılar arasında önemli bir yakınlaşma başlamış oldu. Osmanlı hükümdarı Yavuz Sultan Selim ile 1514'teki ünlü Çaldıran Savaşı'yla başlayan yakınlık, Kürtlerin Şah İsmail karşısında yer almasıyla Safavi tehlikesi önemli ölçüde püskürtüldü. Bu yakınlaşmanın giderek güç kazanmasıyla Kürtlerle Osmanlılar arasında siyasi bir ittifaka dönüşmesinde Kürt âlimi İdris-i Bitlisi'nin büyük etkisi olduğu ifade edilir.⁸ Mevlana İdris-i Bitlisi, Osmanlılar ile geliştirdiği iyi ilişkiler sonucunda Osmanlı sarayında tarih yazıcılığına (Osmanlı'nın ilk sekiz padişahının hayatını anlatan *Heşt-Behişt* (Sekiz Cennet) adlı ünlü eserin yazarı), Yavuz Sultan Selim'in doğu siyaseti danışmanlığına kadar birçok önemli görevlerde ve kararlarda Osmanlı Devleti ile mutabık hareket etmiştir. Bu birlikteliğin başına dönecek olursak İdris-i Bitlisi'nin diğer Kürt aşiretlerinin beylerini bir araya getirip Osmanlı'ya katılma taleplerini kaleme aldıkları “arıza” da şöyle ifade edilmektedir.

Can ü gönülden İslam Sultan'ına biat eyledik, ilhadları (dinden çıkışları) zahir olan Kızılbaşlardan teberrî eyledik... Cihada gayret gösterdik ve İslam Padişahının yollarını bekledik... Bizim beldelerimiz Kızılbaş diyarına yakındır, komşudur ve hatta karışıktır. Nice yıllar bu mülhitler (dinden çıkmışlar), bizim evlerimizi yakmışlar ve bizimle savaşmışlardır. Sadece İslam Sultan'ına muhabbet üzere olduğumuz için, bu inancı saf insanları o zalimlerin zulümlerinden kurtarmayı merhametinizden bekliyoruz. Sizin inayetiniz olmazsa biz kendi başımıza müstakil olarak bunlara karşı çıkamayız. Zira Kürtler, ayrı ayrı kabile ve aşiret tarzında yaşamaktadırlar. Sadece Allah'ı bir bilip Muhammed ümmeti olduğumuzda ittifak ederiz. Sünnetullah böyle cari olmuştur.⁹

⁷Merhdam R. Izady, *Kürtler* (İstanbul: Doz Yayınları, 2004).

⁸Altan Tan, *Kürt Sorunu: Ya Tam Kardeşlik Ya Hep Birlikte Kölelik*, 22.

⁹ Topkapı Sarayı Arşivi, E. 1019, aktaran Akyol, *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek*, 31-32.

Burada hemen belirtmek gerekir ki metinde geçen “Kızılbaz” ifadelerinin ya da “dinden çıkmak”la suçlanması ifadesinin, bir gerçekten ziyade tarihi bir algılama biçiminin ürünü olarak okuyabiliriz. Zira bu siyasi gerilimin karşında duran taraf içinde aynı ifadeler kullanılmıştır. O dönemde Safaviler’de Sünnileri benzer şekilde aşağılayan ifadeler kullanıldığına dair farklı kaynaklar ve tarih yazımında bu örnekleri bulmak mümkündür.¹⁰

Kürt beyleri ve İdris-i Bitlisi’nin Osmanlı ile yaptığı siyasi ve stratejik anlaşmalar, Osmanlı’nın doğu siyasetinde önemli ölçüde belirleyici olmuştur. Kurulan bu ittifak Kürt beylerinin *İstimaletname*’de “Bilad-ı Ekrad” yani Kürt beldeleri hakkındaki yazıda şöyle ifade edilir:

*...Bilad-ı Ekrad’ın Osmanlı Devleti’ne iltihakı, İstanbul’un fethi zaferini tamamlayacak derecede ehemmiyetlidir. Zira bu bölgenin ilhakıyla, bir taraftan Irak yani Bağdat ve Basra’nın yolları, diğer taraftan Azerbaycan yolları ve bir diğer taraftan da Halep ve Şam yolları açılmış olacaktır. Allah’ın yardımı pek yakındır.*¹¹

1516’da Memlûklular ile yapılan Mercidabık Savaşı sonucu, Şam, Halep, Beyrut ve Kudüs dâhil olmak üzere tüm Suriye, Lübnan, Filistin ve Ürdün Osmanlı topraklarına katıldı. 1517’de Ridaniye Savaşı sonrası Mısır’da Osmanlı’nın eline geçti. Çok kısa bir müddet sonra Hicaz fethedildi. Bütün bu savaşlarda Kürt beyleri de askerleriyle birlikte katılım gösterdiler. Bu katılımın neticeleri olarak Yavuz Sultan Selim bazı Kürt beylerini kazanılmış olan beldelere bey olarak tayin etti.¹²Kürtler hakkında kökenlerine dair detaylı araştırma yapan bir başka yazara göre, Osmanlı’ya katıldıktan sonra Kürt aşiret ve beylerine otonomi tanınmıştır.¹³

---

¹⁰Izady, *Kürtler*, 78. Ayrıca bkz. Kemal Burkay, *Neolitik Çağdan I. Dünya Savaşına*

Kürtler ve Kürdistan (Ankara: Phoenix Yayınları, 2015).

¹¹ Topkapı Sarayı Arşivi, E. 1019 aktaran Akyol, *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek*, 32.

¹² Tan, *Kürt Sorunu: Ya Tam Kardeşlik Ya Hep Birlikte Kölelik*, 83.

¹³ Vladimir Minorsky, *Kürtler* (İstanbul: Koral Yayınları, 1992), 47.

1.2.1.Osmanlı'nın Kürt Siyasetinde Özerklik Antlaşması

Osmanlı – Kürt siyasetinde tarihi bir antlaşma olarak bilinen Amasya Antlaşması, Yavuz Sultan Selim'in 1515'te Çaldıran Savaş'ından dönerken Amasya'da Kürt beyi İdris-i Bitlisi ile imzaladığı antlaşmadır. Bu antlaşmanın özelliği boş bir ferman şeklinde imzalanıp mühürlenmesidir. İçeriğinin istenildiği gibi doldurulabileceği dönemin Kürt beyi İdris-i Bitlisi'ye söylenmiştir. Aynı siyaset Yavuz Sultan Selim öldükten sonra Kanuni Sultan Süleyman tarafından da devam ettirilmiştir.

Kürt beyleri Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim arasında Amasya'da kabul edilen özerklik antlaşmasına göre; Kürt emirleri atanırken kendilerine intikal eden topraklarda, bağımsız olarak, geleneksel düzenlerini koruyacaklardır. Bu emirler eskiden olduğu gibi babadan oğla intikal edecektir. Osmanlılar bir yabancı devletle savaştığında Kürt beyleri kuşanmış silahlı süvarileriyle Osmanlı ordusuna katılarak savaşacaklar ve dışarıdan bir saldırı olursa ortak düşmana karşı koyacaklar.¹⁴

Osmanlı Devleti fethettiği yerlerdeki halkları kültürel ve dinsel yönden asimile etmeye dair bir girişimde bulunmayışı onu diğer premodern imparatorluklardan ayırır.¹⁵ Farklı etnik gruplarla yürütülen bu uyum ilişkisini Osmanlı Devleti çok başarılı bir şekilde işlemiştir. Bu anlamda Osmanlı Devleti'nin idari yapısı hakkında fikir sahibi olmak, farklı dinden ve etnik kökenden insanların nasıl bir arada yaşadıklarına verilebilecek cevaplar arasında yer alır. Osmanlı'nın kendine özgü bu yönü, “millet sistemi”nde ifade buluyordu. Sistem içerisinde farklı unsurlar dini inançlarına göre ayrı “milletler” olarak yer alıyordu. Bu farklı unsurların kendi içinde, iç hukuklarını düzenleyen ayrı hukukları vardı. İslam ümmetinden olup da farklı etnik kökene sahip olan diğer unsurlar ise, “İslam Milleti”ni oluşturuyordu.¹⁶

¹⁴ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi E. 11969 aktaran Tan, *Kürt Sorunu: Ya Tam Kardeşlik Ya Hep Birlikte Kölelik*, 79.

¹⁵Feroz Ahmed, *The Late Ottoman Empire*, The Great Powers and the End of Ottoman Empire, 20. aktaran Akyol, *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek*, 29.

¹⁶ Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Halil İnalcık, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adalet*, 6 bs. (İstanbul: Kronik Kitap, 2017). Kemal H. Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi Toplum, Kurumsal Değişim ve Nüfus*, 3 bs. (İstanbul: Timaş Yayınları, 2017).

1.2.2. Osmanlı'nın Son Döneminde Kürtler

Osmanlı modernleşmesi ekseninde şekillenen, idarenin, hukukun, hak ve sorumlulukların merkezileştirilmesi dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de modernleşme sürecinin bir unsuruydu. Mustafa Reşit Paşa tarafından (1839) okunarak ilan edilen Tanzimat Fermanı modernleşme yolunda önemli bir adım oldu. Fermanla birlikte sosyal ve siyasi alanda Batılılaşma adına yeni düzenlemelere gidildi. Bugünkü anlamda tapu teşkilatı kurularak Osmanlı toprak düzeni değiştirildi. "Tanzimat Fermanı Osmanlı Devleti'nin Kürdistan'daki mevcut Kürt Emirliklerini ortadan kaldırma ve merkezi yönetimi hâkim kılma adına etkili olmuştur".¹⁷Tanzimat Fermanı ile Osmanlı siyasi ve sosyal yapısındaki değişimler Kürtleri de yakından ilgilendiriyordu. Zira Yavuz Sultan Selim ile yaptıkları antlaşma şartlarının değişimi söz konusuydu.

*İdari örgütlenmede yeniliklerin yapılması, eyalet, sancak ve kaza sınırlarının yeniden düzenlenmesi, her valinin yanına bölge kuvvetlerine komuta edecek bir muhafız ve maliye işleri için bir defterdar verilmesi. Eyalet ve sancaklarda yerel meclisler kurulması, Hıristiyan ve Müslümanların nüfus oranlarına göre bu meclislerde temsil edilmeleri, aşar vergisinin maliye memurları tarafından, cizyelerin ise patrikhaneler vasıtasıyla toplatılması.*¹⁸

Kürt beyleri ellerindeki hakların alındığını gerekçe göstererek itiraz ve yer yer de isyan etmeye başladılar. Yazar Sinan Hakan'a göre, Kürtler Tanzimat süreciyle ortaya çıkan bu yeni durumu kendi statülerine yönelik bir tehlike olarak addettiler. Bu bağlamda 10'un üzerinde isyan hareketleri olmuştur. Bunlardan birkaçı şöyledir: Botan Miri Bedirhan Bey İsyanı, Baban Abdurrahman Paşa İsyanı, Garzan ve Sincar (Şengal) İsyanları. Şeyh Ubeydullah İsyanı.¹⁹ Bu dönemle araştırma yapan birçok yazara göre, 19. yüzyıl Kürt isyanlarının ulusal yönünün ya çok zayıf olduğu ya da hiç olmadığı yönündedir. Bu fikirde olan bir başka yazara göre, "Söz konusu isyanlar

---

¹⁷ Tan, *Kürt Sorunu: Ya Tam Kardeşlik Ya Hep Birlikte Kölelik*, 87.

¹⁸ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri*(İstanbul:

Doz Yayınları, 2011), 120.

¹⁹ A. g. e. , 131-159.

Kürt kimliğine dayalı, etnik bir bilince bağlı değildi. İmparatorluğun diğer bölgeleriyle tüm dünyada görüldüğü üzere feodal birer reflekti”.²⁰

Uzun yıllara dayanan Kürt ve Osmanlı birlikteliği 1840’lardan itibaren bazı isyanlarla anılmaya başladı. Bu isyanların karakteristik özellikleri yukarıda belirttiğimiz gibi milliyetçi bir öge barındırmaması ve 1839 yılındaki Gülhane Hatt-ı Hümayunu’yla başlayan Tanzimat reformlarına tepki olarak gelişmiş hareketlerdi. Osmanlı daha önce geniş bir otonomi verdiği Kürtlere dünyanın her tarafında cereyan eden modernleşme sürecinin etkisiyle hızla merkezileşme sürecine giriyordu. Bunun sonucu olarak da daha önceki otonomi bölgelerini merkeze daha sıkı bir biçimde bağlamaya çalışıyordu.

1.2.3. Abdülhamid’in Kürt Siyaseti

Kürt sorununu çalışırken arka planı araştırıldığında hiç kuşkusuz uğrayacağımız duraklardan biride Osmanlı modernleşmesidir. Bu sürecin kısada olsa Kürtler üzerindeki etkisine yukarıda değinmeye çalıştık. Burada üzerinde duracağımız husus ise, son dönem Osmanlı modernleşmesi ekseninde Osmanlı tarihinde belki de en çok tartışılan padişah olan, Sultan Abdülhamid’in icraatları ve izlediği Kürt siyasetidir. Bu bağlamda “Bave Kürdan” (Kürtlerin Babası)²¹ olan II. Abdülhamid’in Hamidiye Alayları ve Aşiret Mekteplerini tartışmaya çalışacağız.

Hamidiye Alayları, Sultan Abdülhamid tahta geçtikten sonra Kürt aşiretlerden kişileri toplayarak bölgeyi Osmanlı adına koruyan yarı askeri birliklerdir. Bu birlikler bölgede bir tehdit olan Rus tehlikesine ve Ermeniler arasında gelişen milliyetçi çetelere karşı bir güvenlik unsuru olarak kurulmuştu. “Hamidiye Alayları yoluyla yeni bir sadakat duygusu geliştirilmiş, ancak bir yandan da ‘okumuş’ Kürtler arasında milliyetçilik düşüncesi filizlenmeye başlamıştır”.²² Abdülhamid’in Kürt siyasetinde Hamidiye Alayları ile Kürtlerin önde gelen ailelerinin çocuklarının İstanbul’da eğitilmesi ve dönemin önemli fikir akımı olan milliyetçilik düşüncesinin Kürtler arasında gelişmesini engellemeye yönelik Osmanlıcılık fikrinin

---

²⁰ Akyol, *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek*, 41.

²¹ A. g. e. , 39.

²² A. g. e. , 44.

yerleştirilmesi için araç olarak geliştirildiği ifade edilir. Bu anlamda Aşiret Mektepleri ve Hamidiye alayları ile ilgili farklı görüşler söz konusudur. Bu görüşlerden birisi Alayların ve mekteplerin Kürt ve Osmanlı arasında birlik ve beraberliğini pekiştiren hamlelere ilişkindir. Bir diğeri ise, Kürt kimliğine zarar veren, Kürt burjuvazisinin gelişmesini engelleyen, Müslümanlıkla karışık bir Türk milliyetçiliğini benimsedikleri yönünde yapılan eleştirilerdir.²³

Kürtler, II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) İstanbul'daki Kürt aydınları olarak Kürtlerin kendilerini ve Kürdistan'ı nasıl algıladıklarına dair yayınlar yapmaya başladılar. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında en nüfuzlu ailelerden biri olan Bedirhan Ailesi bu yıllarda gazete basımıyla ilgileniyordu. İlk Kürt gazetesi olan *Kürdistan* bu aile tarafından çıkartıldı. Bu Kurmanci/Türkçe gazetenin (1898-1902) amacı, sultanın dikkatini Kürtlere çekmekti. Gazetenin editörlüğünü yapan Mikdat Midhat Bedirhan makalelerinde Sultan Abdülhamid'e mektuplar göndererek o dönemin siyasi havasında Kürtler için yeni yeni gelişmeye başlayan "aşiret ötesi" Kürt kimlik bilincinin yeşermeye başladığını ifade eder. *Kürdistan Gazetesi*'nin bizlere sunduğu bu bilgiye rağmen milliyetçi bir yazın örneği sergileyemeyeceğini belirten yazar, yayınlanan mektubun o dönemde Kürtlerin kendi kimliklerini nasıl algıladıklarına dair önemli ipuçları veren bir örnek olarak değerlendirilebileceğini ayrıca belirtir.²⁴ Konuyla ilgili olarak 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başları olmasına rağmen modernleşme ekseninde önemli bir mit olan milliyetçilik kavramının Kürtler arasında geç sayılan tarihlerle anılması, bizce konunun önemli bir bağlamını sorgulamamız açısından zemin hazırlıyor. Buda İslami hassasiyetin önemli bir etken olarak Kürt ve Türk halklarını bir arada tutan maya olarak algılanması düşüncesidir. Kürtlerin, I. Dünya Savaşı sonrası döneme kadar milliyetçilik adına önemli bir çıkışla hareket etmemesi, İslam hassasiyetinin ve hilafete bağlılığın önemli bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Abdülhamid'in hiç kuşkusuz en çok konuşulan ve tartışılan siyasi kararları içinde Osmanlı'nın Batı karşısında sürekli güç kaybederken Avrupa'da milliyetçilik akımlarının karşısında durmaya çalıştığı İslamcılık fikri oldu. Bilindiği üzere

---

²³ Kenan Ziya Taş, Güneydoğu ve Diyarbakır, Erzincan, 2003, s. 67-68, aktaran Akyol,

Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek, 45.

²⁴Hakan Özoğlu, *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği* (İstanbul: Kitap Yayınları, 2005), 50.

Tanzimat siyaseti tüm dini unsurları içine alan bir Osmanlı milleti oluşturma fikri olarak gelişti. Bu anlayış, Müslüman olmayan tebaayı Osmanlı içinde tutmanın imkânsızlığıyla karşılaştınca, Müslüman unsurları bir arada tutmanın yolu olarak, İslamcılık fikri gelişti. Bu fikrin karşısına adeta bir duvar gibi çıkan milliyetçilik fikri hem çıktığı ilk dönemde hem de sonrasında en etkili fikir olarak varlığını sürdürdü. İslamcılık fikri içinde Kürt algısını işlerken, milliyetçilik fikrinin ulus devlet inşasında önemli bir harç olduğu ve son iki yüz yıllık Osmanlı/Türk siyasi ve sosyal yapısı içinde Kürtleri ve Kürt algısını şekillendirdiği aşikârdır. Yukarıda saydığımız Osmanlı'nın içine düştüğü çöküşten kurtulma arayışlarına eklenen ve üç ayrı seçeneğin üçüncü unsuru olan Türklük bilinci, Türkçülük siyasetini besledi. Bu konu çerçevesinde yazının devamı boyunca ele alacağımız her konu başlığında Türkçülük siyasetinin her zemine dşeli olduğuna şahit olacağız ve dönemin siyasal-sosyal yapısının hangi dinamiklerle oluştuğunu incelemeye çalışacağız.

1.3. Erken Cumhuriyet Döneminde Kürt Sorununa Yaklaşım

Cumhuriyet döneminde Kürt siyasetini ele alırken kabaca beş döneme ayırmak mümkündür. Kürt sorununa dair araştırma yapan yazarların hemen hemen hepsi, Kürt meselesinde kırılmalar olarak bu dönemleri belirlemişlerdir. Birinci ayırım, kurtuluş mücadelesinin verildiği ve Kürt varlığının kabul edildiği 1918-1925 dönemi. İkincisi 1925-1950 arasını kapsayan, devletin resmi tezlerinin oluştuğu “inkâr ve asimilasyon” (Fevzi Çakmak ve Abidin Özmen Raporlarında “asimilasyon” terimi açıkça kullanılmıştır) dönemidir. Üçüncüsü, DP iktidarıyla başlayan ve 1970'lere kadar devam eden “bekleyiş” devresidir. Dördüncüsü, 1970-1980 arasını kapsayan “farkındalık” dönemidir. Beşincisi ise, PKK'nın ortaya çıkmasıyla başlayan ve daha çok 1990'lar da temel karakteristiklerini kazanan yeni dönemdir.²⁵

Bu tasnifler Kürt sorununun niteliğinde farklı ölçek ve değerlendirmelere yol açmıştır. Burada niyetimiz bu tasniflerin uzun uzadıya ayrıntısına girmektense Kürt sorununu anlamlandırmak için spesifik tasnifler üzerinden konunun geçirdiği evreleri

---

²⁵ Hüseyin Yayman, *Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası*, 4 bs. (İstanbul: Doğan Kitap, 2016), 40.

görebilmektir. Öyle ki, Türkiye toplumsal tarihinde yaşanan bu süreç ve kırılmaların Kürt sorununun geçirdiği süreçle örtüştüğünü söyleyebiliriz.

Kürt sorununda bir diğer önemli ayırım olarak nitelendirilen konuda Şeyh Said isyanının Türkiye Cumhuriyeti'nde Kürt siyasetinde bir dönüm noktası olduğu varsayımdır.²⁶Bu noktada yapılan tezlerde ileriye sürülen fikirler ya Kürt siyaseti ve Doğu'ya yaklaşımın, değişimin temel nedeni olarak görülmesi ya da devletin Kürt meselesine bakışındaki değişme sonucunda Şeyh Said isyanının çıkmış olduğu düşüncesidir. 1925 yılında Şeyh Said İsyanı sonrasında dönemin asker ve bürokratlarınca hazırlanan “Şark Islahat Planı Kürt sorunu hakkında hazırlanan çalışmaların esin kaynağı olan ana metinlerden biridir”.²⁷ Hazırlanan planın dikkat çeken önerileri şöyledir:

*Milli birliğin kurulması için beş yıl içinde bölgeye Türk göçmenleri yerleştirerek Kürt çoğunluğun azınlığa indirgenmesi, dağlardaki Kürt köylerinin ovalara indirilmesi ve halkın Türk köylerine dağıtılması... Doğu'da kalmış Ermeni, Süryani ve Keldani'lerin bölgeden çıkarılması, Genel Müfettişlik yönetimlerinin kurulması...*²⁸

Bu plan ile hayata geçen uygulamalar sorunları çözmek yerine sorunların daha da büyümesine yol açmıştır. Şark Islahat Planı Şeyh Said isyanından sonra hazırlanmış ve aynı zamanda 1924 Anayasası sonrasına denk gelmiştir. “Islahat Planı'nın dan sonra kurulan Umumi Müfettişlik uygulamasıyla beraber bölgede yeni isyanlar

---

²⁶ Bu konuhakkında aralarında farklarla birlikte akademik çalışmalar mevcuttur.

Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Beşikçi, *Kendini Keşfeden Ulus Kürtler* (İstanbul: Yurt Kitap Yayınları, 1993). Uğur Mumcu, *Kürt-İslam Ayaklanması* (Ankara: Tekin Yayınevi, 1991). Mustafa İslamoğlu, *Şeyh Said Ayaklanması* (İstanbul: Denge Yayınları, 1991).

²⁷ Mehmet Bayrak, *Kürtler ve Kürt Ulusal Demokratik Mücadelesi*(Ankara: Özge Yayınları, 1993), 132.

²⁸ A. g. e. , 257.

çıkılmış, devletin güvenlikçi siyasetinin pekişmesine ve daha da şiddetlenmesine yol açmıştır”.²⁹

Kurtuluş Savaşı’nda verilmiş olunan mücadelede ve Lozan’da Türklerle birlikte yaşama yönünde beyanlarda bulunan Kürtler Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte ilerleyen süreçte bambaşka bir evreye girmiştir. Kürtler için önemli bir kurum olan Hilafetin ilgası, olayları tetikleyen unsur olarak devam etmiş ve sonrasında 1924 Anayasası’nın ilan edilmesiyle Kürtler için bambaşka bir evreye girilmiştir. Kemal Kirişçi bu süreci şöyle ifade eder:

*Bir zamanlar hemen hemen bütün Kürtler, kendilerini Osmanlı İmparatorluğu’nun Müslüman tebaasının bir parçası olarak görüyordu. Bu Kürtlerin büyük bir çoğunluğu, ayrı bir ulusal kimlik bir yana, ayrı bir etnik kimliğin bile farkında değildi. Ayrı bir Kürt kimliğinin bilincine varan bir avuç eğitilmiş Kürt’ün lobi faaliyetine ve kampanyasına karşın, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’ne karşı ilk isyanlar özünde büyük ölçüde aşiret kaynaklı ve bölgeseldi. Türkiye Cumhuriyeti’nin egemen etnik çekirdeği ve 1930’larda zoraki asimilasyon çabası, Kürtler arasında ayrı bir etnisite farklılığının artmasına yol açtı.*³⁰

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin Kürt siyasetindeki değişimlerin önemli göstergelerinden biride hiç kuşkusuz 1921 ve 1924 anayasaları arasındaki farklarda görülmektedir. 1921 Anayasası’nın 3. Maddesi “Türkiye Devleti”nden bahsetmektedir: “Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükümeti ‘Büyük Millet Meclisi Türkiye Hükümeti’ unvanını taşır.” Türkiye Devleti kavramı metaforik bir terim olarak, bağımsızlık mücadelesi sırasında farklı etnik unsurların bir aradalığını ve farklılıkların kader birlikteliğini ifade etmektedir. Fakat daha sonra 1924 Anayasası’nda “Türkiye Devleti” ifadesi yerini, “Türk Devleti” ifadesine bırakmıştır. Bu ifade değişikliği Cumhuriyet tarihi boyunca inkâr ve “asimilasyon” politikasına dönüşümün resmini ifade etmektedir. Ayrıca Kürt ulusalcılığının doğmasına, daha da önemlisi, etki alanının genişlemesine yol açmıştır.

---

²⁹ Yayman, *Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası*, 85.

³⁰ Kemal Kirişçi ve Gareth M. Winrow, *Kürt Sorunu, Kökeni, Gelişimi* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008), 214.

İslami hassasiyetin temel belirleyici olduğu gerçeği birçok çalışmada altı çizilerek ifade edilmektedir. Kürt ulusalcılığının 19. yüzyıl gibi geç bir tarihe denk gelmesi de bu hassasiyet zemini içinde aranmalıdır. Konuyla ilgili, Kürt milliyetçiliğın radikalleşmesini Cumhuriyet'in ilanından sonraki uygulamalarda arayan ve Kürt-Türk eşitliğinin, Hilafetin devamı ve korunması gibi vaatlerin tutulmamasının bir sonucu olarak gören Hamit Bozarslan, bu konulardaki değişimleri Kemalizm'e karşı gelişen Kürt muhalefetinin tetikleyicisi olarak görür. 1925 Şeyh Said, 1927-1930 Ağrı ve 1936-1938 Dersim isyanları Kemalizm uygulamalarına karşı en önemli isyanlar olarak yer alır.³¹

1930'lu yıllara gelindiğinde ulusalcı tezler olanca hızıyla yükselmiştir. Bu ulusalcı yükseliş dalgası "Güneş Dil Teorisi", "Türk Tarih Tezi" gibi yaklaşımlarda kendini göstermiştir. Bu yıllarda paralel olarak Kürt ulusalcılığı İslam'dan tümüyle kopma aşamasına gelmiştir.³² Kirişçi, bu dönemde yapılan reformların reaksiyon doğurduğunu ve dinin rolünü azaltma çabalarının Kürt ayrılıkçılığını teşvik ettiğini öne sürmektedir. İmparatorluk döneminde İslam'a dayalı sosyo-politik düzen, Türkleri ve Kürtleri bir arada tutmuştur.³³

Kürt ulusalcılığının İslam'dan koptuğu 1930'lar da artık yürütülen fikirlerden İslami motiflerin tamamen çıktığını ve etnik milliyetçi bir karaktere büründüğü görülür. Bu görünürlüğün en önemli göstergesi 1927'de kurulan ve faaliyetlerini 1946'a kadar devam ettiren *Xoybun Cemiyeti*'dir. *Xoybun*, amaç olarak Türkiye boyunduruğu altında bulunan Kürdistan ve Kürtlerin kurtuluşunu doğal ve ulusal sınırları içinde bağımsız bir Kürdistan devleti kurmayı hedef almaktaydı.³⁴ Cemiyet bildirisinde dini motifli önderlerin İslam vurgusunun aksine "Kürt ulusu" ifadelerine yer veriyor ve Kürt milliyetçiliğine İslam'dan bağımsız seküler bir kimlik kazandırıyordu.

---

³¹Hamit Bozarslan, "Kürt Milliyetçiliği ve Kürt Hareketi (1898-2000)"*Modern*

Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik, Der. Tanıl Bora,2 bs.(İstanbul:

İletişim Yayınları, 2008), 848.

³²Akyol, *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek*,127.

³³Kirişçi ve Winrow, *Kürt Sorunu, Kökeni, Gelişimi*, 107.

³⁴Bozarslan, *Kürt Milliyetçiliği ve Kürt Hareketi (1898-2000)*, 849.

1.3.1.Kürt Hareketinin Suskunluk Yılları ve Bu Yıllardan Çıkış

1930 ve 1940'lı yıllar Mesut Yeğen'e göre, ırkçılığa bulanmış bir milliyetçilik olarak Kürt sorununda etkili oldu. Kürtleri yok sayan anlayış resmi metinlerin diline sirayet etti. Bu açıdan 1934 İskân Kanunu bu konuda en temel örneği temsil eder.³⁵ Örneğin, Dersim'in (Tunceli) etrafının boşaltılması, Kürtlerin Batı illerine sürülmesi, asimilasyon politikasının uygulanması gibi. 1938'de Dersim isyanının bastırılması ve devamında yaşanan olaylar, Kürt hareketinin suskunluk yıllarıdır.³⁶ Bu yıllarda (1936) sürgüne gönderilen Kürt aileleri uzun yıllar topraklarından uzakta ekonomik sıkıntılar içinde yaşamaya mecbur edilirler.³⁷ Bu yılları takiben dünyada ve Türkiye'de yaşanan gelişmeler Kürt sorununu yakından etkilemiştir. Örneğin İkinci Dünya Savaşı ve Ortadoğu'nun savaş sonrası siyasi ve sosyal çalkalanması, önemli tarihsel gelişmelere yol açmıştır. Türkiye'de ise, çok partili sisteme geçişle yaşananlar Kürt kırsal eliti üzerindeki baskıları nispeten azaltmış, aşiret ve dini önderlerin siyasi sisteme entegrasyonu sağlanmıştır.³⁸ Bu dönemde çok partili sistemin nispeten "rahatlık" getirmesi sonucu, Kürtlerin iç dinamiğinde yavaş yavaş da olsa kıpırdanmalar başlar. Baskın Oran'a göre, Kürt gençlerinin büyük şehirlerde üniversitelere gitmesi ve bölge sorunlarını dile getiren yayınlar çıkarması, bu dinamiğin harekete geçtiğini gösterir.³⁹ Bu bağlamda 1948'de Diyarbakırlı gençlerin çıkardığı *Dicle Kaynağı Dergisi* bölgenin zor koşullarını ve fakirliğini anlatır. Bu suskunluğu bozan dinamikler daha sonrasında bir dizi gelişmelerle işlenir. 1959 yılında Irak'ın Kerkük şehrinde Kürtler ile Türkmenler arasında meydana gelen olaylar gerekçe gösterilerek Türkiye'de Kürt aydınlarına yapılan ve tarihe "49'lar

---

³⁵ Yeğen, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, 92. İskân Kanunu üzerine yapılan kapsamlı bir çalışma için bkz. İsmail Beşikçi, *Kürtlerin Mecburi İskânı* (İstanbul: Komal Yayınları, 1978).

³⁶Bozarslan, *Kürt Milliyetçiliği ve Kürt Hareketi (1898-2000)*, 850.

³⁷ Bu dönem hakkında detaylı bilgi için bkz. Kemal Burkay, *Anılar, Belgeler* (Stockholm: Roja Nu Yayınları, 2001).

³⁸Bozarslan, *Kürt Milliyetçiliği ve Kürt Hareketi (1898-2000)*, 850.

³⁹ Baskın Oran, *Kürt Milliyetçiliğinin Diyalektiği, Modern Türkiye'de Siyasi*

Düşünce: Milliyetçilik, Der. Tanıl Bora,2 bs.(İstanbul: İletişim Yayınları, 2008), 876.

Tevkifatı”⁴⁰ adıyla geçen hadise bu bağlamda zikretmeye değer bir olaydır. Bu olaydan kısa bir süre sonra 27 Mayıs Darbesi yapılır ve bir süreliğine iktidara asker el koyar.

1.4. 1960’ların İkili Gelişimi

27 Mayıs 1960 Darbesinden sonra yaşananlar Kürt sorunu açısından ikili bir gelişme olarak ifade edilir. Birincisi, askerlerin Kürt sorunuyla ilgili sertlik yanlısı tutum izlemesidir. Bu dönemde Devletin başında olan Orgeneral Cemal Gürsel’in “Dağlı Türkler rahat durmazlarsa öyle bir kan banyosu...” gibi ifadesi ve Diyarbakır’a gittiğinde kendisini dinlemeye gelenlere “Size Kürt diyenin yüzüne tükürünüz” ve ayrıca “Türkçe Konuş” ve “Herkes Türk’tür” kampanyalarıyla devlet yaklaşımının Kürt varlığını önemli bir tehlike olarak gösteren örneklerdir. Darbeden hemen sonra 1 Haziran 1960’da ağa veya bey sıfatına sahip 485 Kürt gözaltına alınır ve Sivas’ta bir kampa yollanır. Köy isimlerinin sistematik olarak değiştirilmesi ve bölgeye yatılı okullar kurulması gibi olaylar da dönemin iktidarının Kürt meselesi anlayışını gözler önüne sermektedir. Bir diğer gelişme ise, 1961 Anayasası’nın yürürlüğe girmesidir. Anayasanın özelliği, zamanında görülmedik bir özgürlük ortamı sağlamasıdır. Darbe sonrasında hazırlanan anayasa ile örgütlenme hürriyeti oldukça genişlemiş ve ifade özgürlüğü anlamında yayın faaliyetlerine geniş bir alan açılmıştır. 1962’de *Dersim*, *Ağrı*, *Dicle-Fırat*, 1963’te *Keko*, *Deng*, *Roja* ve *Newe* gibi dergiler çıkar. Artık “jandarma zorbalığı” dile getirilmekte “Kürt kızı” gibi terimler kullanılmaktadır.⁴¹Bu

---

⁴⁰1959 Nisanı’nda Kerkük’te yaşanan olayları gerekçe gösteren Niğde milletvekili Asım Eren, Meclis’te yaptığı bir konuşmada misilleme çağrısında bulunur. Eren’in “Kürtler Irak’ta soydaşlarımız Türkmenleri öldürüyor, Türkiye Kürtlerine mukabele-i bil misil yapılması” tarzındaki önergesi Kürt üniversite öğrencileri tarafından tepkiyle karşılanır. 77 Kürt öğrenci telgraflar çekerek protesto ederler. (Milliyet, 12 Nisan 1959). Darbeden altı ay önce, Aralık 1959’da, aralarında üniversite öğrencilerinin de bulunduğu 50 Kürt aydını tutuklanır. Tutuklu öğrencilerden birinin yaşamını yitirmesi üzerine “49’lar” diye adlandırılan bu olay daha sonraki yıllarda Kürt hareketinin doğuşu açısından kritik noktalardan biri olarak nitelendirilir. Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Yavuz Çamlıbel, *49’lar Davası: Bir Garip Ülkenin İdamlık Kürtleri* (Ankara: Algi Yayınları, 2007).

⁴¹ Oran, *Kürt Milliyetçiliğinin Diyalektiği*, 876.

dönemde Kürt aydınlarının, siyasi istikametlerini ağırlıklı olarak sol-sosyalist-Marksist eğilime çevirdikleri görülmüştür. Örneğin Altan Tan'a göre, sol partilerin muhalif olması ve benimsedikleri "Ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakkı" fikrinin Kürt sorununun çözümünde bir dayanak teşkil etmesi gibi nedenlerle sol partilere yönelme söz konusu olmuştur. Bu yönelişin adresi *Türkiye İşçi Partisi*'dir. Bu partinin çatısı altında yer alan Kürt aydınlar içinde Tarık Ziya Ekinci, Canip Yıldırım, Naci Kutlay, Kemal Burkay, Terzi Niyazi ve Mehdi Zana gibi isimler önde gelen isimlerdir. Ayrıca ideolojik olarak kendilerini Marksist olarak tanımlamayan ancak Kürt sorununda bir çözüm olarak düşündükleri için TİP'i destekleyenler olmuştur. Bu gibi aydınlara örnek olarak Musa Anter gösterilebilir.⁴² Aynı yıllarda (1965) milliyetçi sağ görüşteki Kürtlerde teşkilatlanma yoluna gittiler. Uzun tartışmalar sonucunda Diyarbakır'da TKDP (Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi) kurdular. Kurucuları içinde Şakir Epözdemir, Şerafettin Elçi, Şeyh Said'in katibi Liceli Fehmi Bilal ve Ömer Turhan gibi isimler yer almıştır. Dönemin siyasi oluşumları incelendiğinde üç ayrı oluşum ve kendini ifade biçimi karşımıza çıkmaktadır. Birincisi, Türkiye İşçi Partisi çevresinde toplanan sosyalist ve Marksist Kürt aydınları, ikincisi, milliyetçi ve muhafazakâr kanadı temsil eden Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi, üçüncüsü ise, Kürt ağa ve şeyhlerin varlık gösterdiği Adalet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi.⁴³ "Kürt hareketinde esas siyasetin aktığı mecra TİP ve TKDP idi. Genel olarak diğer sağcı yaklaşımlara Kürt gençliği rağbet göstermedi".⁴⁴

---

⁴² Tan, *Kürt Sorunu: Ya Tam Kardeşlik Ya Hep Birlikte Kölelik*, 348.

⁴³ A. g. e. , 367.

⁴⁴ Şakir Epözdemir, *Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi: 1968/235 Antalya*

Davası (İstanbul: Peri Yayınları, 2005), 24.

1.4.1. Doğu Mitingleri ve DDKO

Doğu Mitingleri 1967’de Kürtlerin ilk gövde gösterisi olarak ifade edilir.⁴⁵Düzenleyenleri arasında Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi, Türkiye İşçi Partisi ve ulusalcı Kürtler ve bağımsız Kürt aydınları yer alır. Doğu Mitinglerinin düzenlenme amacı Doğu’nun geri kalmışlığını veya geri bırakılmışlığıyla Kürt dili ve kültürü üzerindeki baskıların sona erdirilmesiydi. Bu mitingler halkta büyük sempati toplar ve Kürt aydınlarını umutlandırır. Bunun sonucunda 1969’da DDKO’ları (Devrimci Doğu Kültür Ocakları) doğar. DDKO’lar birbirinden bağımsız yapılanmalar şeklinde her şehirde ayrı örgütlenmeler halinde kuruldu.⁴⁶Araştırmacı yazar Şevket Baysanoğlu DDKO’ların Kuruluş amacını ve o dönemleri şöyle izah eder:

Dernek İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Anayasamızın başlangıç ilkeleri ile 3. Maddesinin ışığında insan hak ve hürriyetlerini savunmak, halkımızın bütünlüğünü devrimci çizgide geliştirip yaşatmak, demokratik özlem ve ihtiyaçlara cevap verebilecek kültürel ve siyasi faaliyetlerde bulunmak, ırkçı, şoven ve anti-demokratik akımlara karşı, insanı değerlere dayalı, toplumsal muhtevalı bir misak-ı milli anlayışını hakim kılmak amacını güder.⁴⁷

DDKO’ların kuruluşunda her siyasi görüşten Kürt aydınlarının bulunduğu ifade edilir.

1960’ların sonu ve 70’lerin başı itibariyle Kürt solu TİP içinde yoğun olarak temsil edildi. Bu dönemde Bozarslan’a göre, Türk solu arasında yoğun olarak tartışılan silahlı mücadeleye geçiş projeleri Kürtler arasında da radikalleştirici bir etki göstermekteydi.⁴⁸Bu gelişmelerle 1970’te TİP’in dördüncü kongresinde Kürt sorunu resmen kabul edildi. Ayrıca daha sonrasında üniversiteli Kürt gençleri Türk solundan ayrılarak farklı örgütlenmelere girecekti. PKK üzerine araştırmalar yapan İsmet

⁴⁵ Oran, *Kürt Milliyetçiliğinin Diyalektiği*, 877. Doğu Mitinglerinin kapsamlı bir analizi için bkz: İsmail Beşikçi, *Doğu Mitinglerinin Analizi* (Ankara: Yurt Yayınevi, 1992).

⁴⁶ Tan, *Kürt Sorunu: Ya Tam Kardeşlik Ya Hep Birlikte Kölelik*, 353.

⁴⁷ Şevket Baysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, C. 3 (Diyarbakır: DBB Yayınları, 1996), 1077.

⁴⁸ Bozarslan, *Kürt Milliyetçiliği ve Kürt Hareketi (1898-2000)*, 856.

İmset'in tespitine göre, 1970'lerde Marksist-Leninist eğilimli en az 12 ayrılıkçı Kürt grubu vardı. Hemen hemen hepsinin amacı, ayrı bir Kürt devleti kurmaktı ama yöntemde anlaşamıyorlardı.⁴⁹

1.4.2. 1960 Sonrası Kürt Hareketinde Ortaya Çıkan İlegal Örgütler

Bu dönemde ağırlıklı olarak tercihlerini sol fraksiyonlardan yana yapan Kürt aydınları, çeşitli aralıklarla çıkardıkları yayınlarla liseli ve üniversiteli Kürt gençleri arasında yoğun bir ilgiyle karşılandı.⁵⁰ 1970'lere gelindiğinde sol fragmantasyon içinde faaliyet gösteren Kürt hareketi, Mümtaz Kotan ile Rızgari, Said Elçi taraftarları KDP (Kürdistan Demokrat Partisi) geleneğini devam ettirirken, Said Kızıltoprak taraftarları ise, DDKD (Devrimci Doğu Kültür Dernekleri) olarak bilinecek yeni bir oluşuma girişmekteydiler. TİP'le ilişkilerini koparmış olan Kemal Burkay taraftarları ise, Türkiye Kürdistanı Sosyalist Partisi (TKSP, daha sonra Kürdistan Sosyalist Partisi) ya da *Özgürlük Yolu* olarak bilinen girişime hazırlanmaktaydılar. Yazar Bozarslan'a göre, her dört girişimde Kürt sorununa Türkiye'de demokrasi çerçevesinde bir çözüm aranmaktaydı. Bu fragmantasyonlar önce legal daha sonra illegal yapılardan oluşan TKSP, DDKD, Rızgari, Kawa gibi örgütlerin oluşumlarında kendini gösterecektir.⁵¹

Birçok yazarın ifade ettiği üzere, çok parçalı bir yapıda gelişen Kürt hareketi, PKK unsuru üzerinden ifade edilmeden önce birçok kırılma yaşayarak "şiddete kayış" ile kitlesel ve teorik düzlemde Türkiye siyasi-sosyal yapısı içinde oluşumunu gerçekleştirmiştir. Bu safhayı ismi geçen örgütlerin genel özelliğini anlattıktan sonra PKK'nın kuruluşunu ifade etmeye çalışacağız.

---

⁴⁹ İsmet İmset, *PKK: Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı (1973-1993)* (Ankara: Turkish Daily News Yayınları, 1993), 401.

⁵⁰Bozarslan, *Kürt Milliyetçiliği ve Kürt Hareketi (1898-2000)*, 853.

⁵¹ Raşit Kısacık, *Kawa Kürt Sorunu ve Etnik Milliyetçilik-1* (İstanbul: Ozan Yayınları, 2010).

Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Raşit Kısacık, *Rızgari ve Ala Rızgari Kürt Sorunu ve Etnik Örgütlenmeler* (İstanbul: Ozan Yayınları, 2011).

1974 affından sonra Dr. Şivan'ın arkadaşları DDKO modeli ile DDKD'leri (Devrimci Demokratik Kültür Dernekleri) kurdular. KİP (Kürdistan İşçi Partisi) ise, legal platformda DDKD olarak tanındı. Daha sonra 12 Eylül 1980 darbesiyle ilgili fikir ayrılıklarından dolayı ikiye bölündü. KİP ve ondan ayrılarak kurulan Kürdistan Öncü Partisi sosyalist ve Sovyetçi bir anlayış benimsemişlerdir.

Rızgari örgütünü kuranların büyük bir çoğunluğu DDKO'lardan gelen kişilerdir. Örgüt, anti-sömürgeci Demokratik Kültür Dernekleri'ni kurdu. Bir müddet sonra grup kendi arasında ikiye ayrılıp, aralarında Mehmet Uzun, Hatice Yaşar ve İbrahim Güçlü'nün de olduğu Ala Rızgari Örgütü'nü kurdular. Grup, İran, Irak ve Filistin'de silahlı eğitim veren kamplar oluşturdu.⁵²

Liderliğini Kemal Burkay'ın yaptığı *Özgürlük Yolu* örgütü ise, asıl adıyla PSKT (*Partiya Sosyalista Kürdistan Turkiya/Türkiye Sosyalist Kürdistan Partisi*) büyük çoğunluğu TİP'den ve DDKO'lardan gelenler tarafından kuruldu. Sosyalist ve Marksist bir anlayışa sahip olan parti, Sovyet tipi bir federatif yapıyı savunuyordu. İsmi daha sonra PSK (*Partiya Sosyalista Kurdistan/Sosyalist Kürdistan Partisi*) olarak değiştiren parti legal alanda örgütlenerek Demokratik Halk Kültür Dernekleri adı altında *Özgürlük Yolu Dergisi*'ni çıkardı.⁵³

Kawa, DDKO ve DDKD yapılarından gelenlerle kuruldu. "Bağımsız Kürdistan"ı savunan, Maoçu, Çin yanlısı ve silahlı mücadeleden yana bir anlayışa sahipti. Bir müddet sonra Arnavutluk'a yakın bir politika anlayışına sahip olanlara karşı çıkan Ferit Uzun ve Nurettin Elhüseyni'nin *Denge Kawa* örgütünü kurmalarıyla ikiye ayrıldı. Ferit Uzun PKK tarafından öldürüldü.⁵⁴

1.4.3. PKK'nın Kuruluşu

Türkiye siyasi tarihinde ardı ardına gelen üç on yıl (60'lar, 70'ler ve 80'ler), siyasi tarih içinde sosyal hareketler tartışmasında kilit yıllar olarak ifade edilir. Bu yılların

---

⁵² A. g. e.

⁵³ A. g. e.

⁵⁴ Cemil Gündoğan, *Kawa Davası Savunması ve Kürtlerde Siyasi Savunma Geleneği*

(İstanbul: Vate Yayınları, 2007).

hareketliliğini sağlayan temel unsur ise her üç döneminde darbelerle sonuçlanmasıdır. Bu yılların kendine has dönem farklılıkları mevcuttur. Örneğin, 1960'ların ortalarından itibaren sol bir siyasi dalganın yükselişine tanıklık etmeye başlanmıştır.⁵⁵ Bu yıllar siyasal anlamda örgütlenmede kamusal hayata damgasını vurduğu yıllar olarak ifade edilir. Bozarslan'a göre, 1970'ler sol hareketler ve Kürt hareketlerinin radikalleşmesi ve farklı fragmentasyonların devreye girmesiyle kutuplaştırıcı bir seyir ortaya çıkar. Bu farklılaşmaları Kürtler açısından sosyolojik faktörlerle açıklamak mümkündür. "Kürt hareketinin meşruiyeti ve yasallığı, devlet tarafından kabul edilmiş bir sahaya sahip olmamasının ve bu nedenle, kendi içinde iktidar, kontrol ve denge mekanizmalarını kuramamasının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır".⁵⁶ 1980'ler ise, bu hareket ve örgütlenmelerin bastırılması ve söndürülmesiyle bilinir olmuştur.

Çağdaş Kürt hareketinin geçmişinin, düşünsel ve kadrosal planda nerelerden geldiğinin ve Türkiye özelinde yapısının nasıl oluşturulduğuna dair görüşlerin iki kaynaktan beslendiği ifade edilir. Birincisi, Kürdistan Gazetesi (1898), Kürdistan Teali Cemiyeti (1918), Azadi (1923) ve Xoybun (1927) gibi erken dönem Kürt yayınları ve oluşumlarıyla ve Barzani hareketinin etkilerinden meydana gelen yapılarıdır. İkincisi ise, 1960'lardan itibaren biri TİP diğeri de FKF/Dev-Genç'te somutlaşan Türkiye soludur.⁵⁷

Genel olarak ifade edecek olursak, TKDP'nin Barzani geleneğini üstlenerek oluşum süreci yaşaması, Diyarbakır'daki DDKO yargılaması ve savunmaları ile 12 Mart darbesinin ardından tutuklamalardan kurtulanların Ortadoğu ve Avrupa'ya çıkışları (Kemal Burkay) temelinde daha sonraki yıllarda ortaya çıkacak Kürt hareketinin gelişim hattını belirlemiştir.⁵⁸ Ayrıca birçok yazar tarafından ifade edildiği üzere, Kürt hareketi açısından bu süreçte netleşen bazı temel hususlar daha sonraki

---

⁵⁵ Mesut Yeğen, *Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaşa: Cumhuriyet ve Kürtler*, 5 bs.

(İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 136.

⁵⁶ Bozarslan, *Kürt Milliyetçiliği ve Kürt Hareketi (1898-2000)*, 857.

⁵⁷ Hamit Bozarslan, *Türkiye'de Kürt Sol Hareketi, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce:*

Sol Düşünce Der. Murat Gültekingil (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008), 1176.

⁵⁸ Gündoğan, *Kawa Davası Savunması ve Kürtlerde Siyasi Savunma Geleneği*, 197.

gelişmelerinde zeminini oluşturmuştur. Bunlar, “Kürdistan sömürge” tezi ve buna dayalı Ulusal Kurtuluş Mücadelesi yürütülmesi gerektiği düşüncesiyle bağımsız illegal örgütlerin kurulması yönündeydi. PSK, DDKO kökenli örgütler ve PKK gibi Kürt hareketinin daha sonra ana omurgası olarak nitelenebilecek hareketlerin bu süreçte iki temel konuda netleştikleri söylenebilir.⁵⁹Örneğin PSK lideri Kemal Burkay anılarında, ilk kez ayrı ve illegal bir örgüt kurma fikrini TİP içindeyken bir grup arkadaşıyla 12 Mart öncesi tartıştıklarını, daha sonra aynı tartışmayı darbenin ardından tutuklu olduğu Diyarbakır cezaevinde yinelediklerini ve son olarak 1973 yılında Avrupa’da iken bu görüşlerinin netleştiğini belirtmektedir.⁶⁰ Benzer şekilde PKK lideri Öcalan’da, 1972-73 döneminde cezaevinde iken örgütlenme konusunda netleştiğini, “73 baharı ile birlikte Kürdistan temeline dayalı bir gruplaşmanın oldukça rol oynayacağını kestirdim” diyerek ifade etmektedir.⁶¹

Kürt hareketinin kitlesel ve teorik düzeyde gelişmeye başlaması Bozarslan’a göre, TKSP tarafından desteklenen adayların 1977 seçiminde Ağrı ve Diyarbakır belediye başkanlıklarının kazanılmasıyla olmuştur. Teorik düzeydeki en önemli gelişme ise, “sömürge tezi” üzerine şekillenmesi ayrıca, “Bağımsız ve birleşik bir Kürdistan” fikrini reddetmemesidir. 1977’de Kürtler arasında önemli bir etkinliğe sahip olan TKDP’nin bölünmesi, genellikle gençlerden oluşan militanların, KDP’den ayrılıp KUK (Kürdistan Ulusal Kurtuluşçuları) adını alan ve hemen silahlı mücadeleye geçmeyi hedefleyen yeni örgütlerin kurulmasıyla kendini göstermiştir. Bu oluşumlardan en çok üzerinde tartışılan örgüt ise, Abdullah Öcalan etrafında oluşan grubun 1978’de PKK (*Partiya Karkeren Kurdistan-Kürdistan İşçileri Partisi*) adıyla kurulan örgüt oldu.⁶² Bozarslan, PKK’nın kuruluşuyla birlikte hemen silahlı mücadele kararı aldığını ifade eder. Ayrıca yeni olan bu oluşumun kuruluş kongresinden sonra yayınladığı programında temel amacını şöyle açıklar:

---

⁵⁹Bozarslan, *Kürt Milliyetçiliği ve Kürt Hareketi (1898-2000)*, 858.

⁶⁰ Kemal Burkay, *Anılar, Belgeler* (Stokholm: Roja Nu Yayınları, 2001), 284-385.

⁶¹Doğu Perinçek, *Abdullah Öcalan ile Görüşmek*, 7 bs. (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2009)

⁶²Bozarslan, *Kürt Milliyetçiliği ve Kürt Hareketi (1898-2000)*, 859.

*Kürdistan devrimi, temelinde devrimci gençlik, işçi ve yoksul köylülerin olduğu halk devrimidir. Kürdistan devrimi, bu blok etrafında tüm yurt sever halk kesimlerinin yer aldığı cephesel bir devrimdir. Kürdistan devrimi, uzun süreli bir halk savaşıdır. Savunma, denge ve saldırı dönemlerinden oluşan halk savaşının temel mücadele yöntemi silahlı mücadeledir. Türk sömürgeciliği, ardındaki emperyalist güçler ve Kürdistan'daki yerel işbirlikçileri silahlı mücadelenin hedefidir.*⁶³

1970'li yıllarda, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde öğrenci olan Abdullah Öcalan'ında aralarında bulunduğu bir grup Marksist görüşe sahip üniversite öğrencisi, Marksist ve Leninist örgütlerden farklı bir oluşum içine girerek PKK örgütünü oluşturdular. PKK ismi ise ilk kez 1978 yılında kullanılmaya başlandı. Örgütün kurucuları arasında Kemal Pir gibi birkaç Türk militanda vardı.⁶⁴ PKK, kuruluşundan bu yana geçen süreç içinde toplumun her kesiminde en fazla konuşulan, tartışmalara konu olan örgüt oldu. PKK üzerine araştırma yapanlar, örgütün ideolojisinin Marksist-Lenilist düşüncelerinin yanı sıra Maoçu bir anlayış içerdiğini ifade ederler. Maoçuluk kısaca, “devleti silah yoluyla yıkmayı hedefleyen klasik Marksizm-Leninizm'e bir de ‘gerilla savaşı’, ‘etnik milliyetçilik’ ve ‘köylü devrimi’ kavramlarını ekleyen bir formüldür”⁶⁵

PKK'nın kurulması, Kürt sorununu radikal bir şekilde etkilemiş ve Kürt meselesinde yeni bir sayfa açmıştır. PKK'nın şiddete dayalı eylemleriyle birlikte Kürt sorunu PKK ile özdeş kabul edilir hale gelmiştir.

1.5.1980 Sonrası Yıllarda Kürt Sorunu

12 Eylül 1980 Darbesi Türkiye'de siyasal sosyal dengeleri altüst etmiştir. Üzerinden bunca yıl geçmesine rağmen darbenin sebepleri ve sonuçları hala tartışılmaktadır. Konu çerçevesi içinde Kürt sorunu üzerinde incelemeye çalışacağımız 1980 sonrası

---

⁶³ A. g. e. , 859.

⁶⁴ Akyol, *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek*, 135.

⁶⁵ A. g. e. , 135.

dönem, birçok yazar tarafından konunun PKK sarmalı ile birlikte gelişmesine neden olmuş, önceki dönemlerden farklı süreçlerle gelişmiştir.⁶⁶

12 Eylül öncesi Kürt hareketinde sosyal ve kamusal alanın siyaseten daralmasıyla birlikte, aleni olan bir sosyalizasyon imkânı ortadan kalkmıştır. 12 Eylül sonrası yaşananlar ise, bu sosyalizasyonun şiddetle iç içe yeni bir sosyalizasyon oluşturulmasına sebep olmuştur.⁶⁷ Bu dönemde oluşan baskılarla Kürt gençlerinin kendilerini ifade alanlarının devlet eliyle yasaklandığı ve Türkçülüğün tek ideoloji olarak dayatıldığı askeri rejimin her alana sirayet ettiği belirtilir. Tüm bunlar ve daha fazlasıyla Kürt gençliğinin sosyalizasyonunun yeraltına çekilmesi kaçınılmaz olur.⁶⁸

Seksenlerden sonraki süreci kronolojik bir sırayla ifade edecek olursak şöyle bir tablo ortaya çıkar: 1978 yılından 1987 yılına kadar devam eden dokuz yıllık sıkıyönetim ve 1987 yılında başlayıp 2002 yılına kadar devam eden Olağanüstü Hal şartlarında Kürt sorunu PKK sarmalıyla büyüyerek Türkiye'nin en önemli sorunu haline gelmiştir. On beş yıl boyunca sıkıyönetim uygulaması kırk altı kez uzatılmış, başka bir ifadeyle bölge yirmi dört yılı olağanüstü yönetim düzeni içinde yaşamıştır. Ve tüm bu yönetim anlayışıyla olağanüstü bir sosyoloji yaratılmıştır.⁶⁹

1.5.1. Düşük Yoğunluklu Çatışma Dönemi ve 1990'lardan Günümüze

1990'lı yıllarda Kürt sorunu terörle mücadele ekseninde en sert tedbirlerin alındığı yıllardır. Bu dönemde Köy boşaltmalarından, göz ardı edilen hukuksuz uygulamalara kadar birçok farklı yöntem denenmiştir.⁷⁰ Bu gelişmeleri dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Doğan Güneş şöyle ifade etmektedir:

PKK'yı altı ay içinde bitiririz ama demokrasinin nezaketine zarar vermiş oluruz. Biz en sağlam yol olan demokrasiyi tercih ediyoruz. Bunların

---

⁶⁶ Cengiz Çandar, *Dağdan-İniş PKK Nasıl Silah Bırakır? Kürt Sorunu'nun Şiddetten*

Arındırılması (İstanbul: TESEV Yayınları, 2011), 20.

⁶⁷Bozarslan, *Kürt Milliyetçiliği ve Kürt Hareketi (1898-2000)*, 861.

⁶⁸ A. g. e. , 861.

⁶⁹ Yayman, *Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası*, 49.

⁷⁰ A. g. e. , 52.

*dayanma gücü, hareket gücü, silahı, cephanesi kalmayacak. Zayıatları gittikçe artacak. Bunlar köpekbalığı gibi suyun içinde yaşıyorlar. Su, onları besliyor. Biraz zaman geçecek ama suyu yani iç ve dış desteklerini keseceğiz.*⁷¹

90'lara damgasını vuran bu strateji değişikliği bölge halkının "iki ateş" arasında kalmasına sebep olmuş ve sonraki yıllarda büyük toplumsal sorunların yaşanmasına sebep olmuştur. Özellikle o dönemde görev yapan komutanların daha sonra kaleme aldıkları hatıralarında bu dönemde gelişen uygulamaların yanlışlıklarını bir tür özeleştiri şeklinde ifade etmişlerdir.⁷²

1990'lardan günümüze kadar Kürt siyasi hareketinin genel çerçevesini ifade edecek olursak, 1983 seçimlerinde Turgut Özal'ın Anavatan Partisi Kürtlerin önemli ölçüde desteğini alır. Sol görüşlü Kürtler ise, Sosyal Demokrat Halkçı Partisi'nde bir araya gelirler. Daha sonra Paris'te Kürt Konferansı'na katılmalarından dolayı bazı Kürt milletvekilleri partiden ihraç edilir. İhraç edilen milletvekilleri HEP'i (Halkın Emek Partisi) kurarlar. Kurulan parti bölgede büyük destek alır. 1991 seçimlerinde Erdal İnönü ile ittifak yapan HEP, bölgedeki milletvekillerinin büyük bir kısmını alır. Daha sonra mecliste yaşanan yemin töreni hadisesi sonucunda HEP'liler Erdal İnönü'nün partisinden istifa ederler. Bir müddet sonra yaşanan tartışmalarla birlikte Anayasa Mahkemesi HEP'i kapatma kararı alır ve kapatılan HEP'in yerine DEP (Demokrasi Partisi) kurulur. DEP'in kapanmasından hemen sonra Mayıs 1994'te Kürt siyasi hareketi yeni bir oluşuma girer. Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) 1994'te kurulur. HADEP, o tarihlerde Kürt siyasi partileri içinde en uzun ömürlü olanı olur.⁷³Daha sonrasında Demokratik Halk Partisi (DEHAP) 24 Ekim 1997'de kurulur. 2002'de Anayasa Mahkemesi'nde, "örgütlenmesini tamamlamadan seçimlere girdiği" iddiasıyla hakkında kapatma davası açılır. DEHAP, 2005'de kendini fesh eder. Daha sonra (DTP) Demokratik Toplum Partisi 2005'de kurulur. "Bin Umut Adayları" sloganıyla seçimlere giren DTP 22 milletvekili ile meclise girer. 11 Aralık 2009'da Anayasa Mahkemesi oy birliği ile DTP'nin kapatılmasına ve 37 kişiye beş yıl siyaset

⁷¹ Koray Düzgören, *Kürt Çıkmazı* (Ankara: V Yayınevi, 1994), 111.

⁷² Fikret Bila, *Komutanlar Cephesi* (İstanbul: Detay Yayınları, 2007), 202.

⁷³HEP'ten HDP'ye 28 Yılda Yaşananlar, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye43019313>, [27 Aralık 2018].

yasağı uygulamasına karar verir. İki milletvekilinin vekilliklerinin düşürülmesiyle grup kurma sayısının altına düşür. Ancak İstanbul bağımsız Milletvekili Ufuk Uras'ın katılımıyla grup kurmak için yeterli sayı olan 20 milletvekiline yeniden ulaşıncaya, 2 Mayıs 2008'de mecliste BDP (Barış ve Demokrasi Partisi) adıyla yeni bir grup kurulur. Barış ve Demokrasi Partisi, Devrimci Sosyalist Parti, Ezilenlerin Sosyalist Partisi, Sosyalist Yeniden Kuruluş Partisi, Yeşiller ve Sol Gelecek gibi partiler Halkların Demokratik Partisi çatısı altında birleşir. Böylece Kürt siyasi hareketi ile Türkiye solunun bazı parti ve örgütleri, HDP adı altında bir araya gelirler.⁷⁴

1.5.2. Kürt Sorununda Yeni Dönem: Çözüm Süreci

2009 yılı, Oslo görüşmeleri olarak adlandırılan MİT-PKK görüşmelerinin muhtemel başlangıç tarihi olarak kabul edilir. Bu tarihlerden sonra Kürt sorunuyla ilgili yepyeni bir süreç başlar. Görüşmelerin net olarak ne zaman başladığı bilinmese de 2009 ortaları olduğu basına yansır. 24 Mart 2009'da Abdullah Gül, Bağdat'a giderken uçaktaki gazetecilerle sohbeti sırasında Kuzey Irak için "Kürdistan" ifadesini kullanır. Bu gelişmelerle başlayan süreç bir dizi adımlarla ilerletilmeye çalışılır. Çalışmanın kapsamı içerisinde meselenin ayrıntılarına inmeden "Çözüm Süreci" olarak ifade edilen gelişmeleri önemli gördüğümüz tarihler üzerinden kronolojik olarak izah etmeye çalışacağız.

9 Mayıs 2009'da Abdullah Gül, "Kürt sorunu Türkiye'nin birinci sorunudur ve mutlaka halledilmelidir" şeklinde açıklama yaptı. Ardından 31 Mayıs 2009 PKK tek taraflı ateşkesi uzattığını bildirdi. 31 Temmuz 2009, İçişleri Bakanı Beşir Atalay Kürt Açılımı kapsamında yapılan temasları basına açıkladı. "Bir aylık süre zarfında yaptığım görüşme ve toplantılar süreç açısından son derece olumlu olmuştur" dedi. 11 Ağustos 2009'da Abdullah Gül Bitlis ziyareti sırasında Güroymak için Kürtçe "Norşin" ifadesini kullandı. Dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın basına yansıyan ifadesiyle, "Milli birlik ve kardeşlik projemiz bir hedeftir. Demokratik açılım süreciyle bu hedefe ulaşacağız." dedi. Karşılıklı jestlerle gelişen gelişmeler 19 Ekim 2009'da Abdullah Öcalan'ın çağrısıyla 34 PKK üyesi Habur Sınır Kapısı'ndan girip teslim oldu. Gelenleri karşılamak üzere Şırnak'ın Silopi İlçesi'nde yaklaşık 50 bin kişi toplandı. Bu sürecin önemli aktörü olan hükümet, Cumhuriyet tarihinin Kürt

---

⁷⁴ A. g. e.

sorununa dair en önemli adımlarını atmıştır. Bu adımlarla son 30 yılda bölgede gerçek bir normalleşme hissedilmiş ve barışın önündeki birçok psikolojik ve fiili engel süreç boyunca aşılmaya çalışılmıştır.⁷⁵ O dönemin başbakanı olan Erdoğan, 28 Aralık günü TRT ortak yayınında konuyla ilgili sorulan “Şu sıralarda halen görüşme var mı?” sorusu üzerine “Halen var. Çünkü netice almamız lazım. Biz, bu ışığı görebiliyorsak, o adımı atmaya devam ederiz, baktık ki artık ışık yok, orada keseriz” diye karşılık verdi. Çatışmaların bitirilmesi ve meselesinin çözümü için önemli siyasi irade örneği gösteren hükümet, süreç boyunca gerek PKK gerekse de HDP’nin engelleme çabasına karşı süreci ilerletme kararlılığı göstermiştir. Çatışmanın bitirilmesi için üç aşamalı plan şu şekilde tasarlanmıştır. Birinci aşama, PKK unsurlarının Türkiye topraklarından tedrici bir şekilde çekilmesi, ikinci aşama, Hükümet’in yapacağı demokratik reformlar, üçüncü aşama, Silahsızlanmanın ardından PKK unsurlarının siyasi ve sivil hayata entegrasyonu.⁷⁶

16 Ocak 2010’da Beşir Atalay, Çözüm Süreci doğrultusunda hazırlanan ve 4 ayrı mekanizmadan oluşan İnsan Hakları Paketi’nin başlıklarını açıkladı. Buna göre, cezaevlerinde Kürtçe gibi farklı dil ve lehçelerde görüşme yapılmasına imkân sağlandı. Özel kanalların farklı dil ve lehçelerde 24 saat yayın yapmasına izin verildi. Farklı dil ve lehçelerde enstitü, araştırma merkezi kurulması yönünde YÖK karar aldı. Yaşayan Diller Enstitüsü kuruldu. Yol kontrollerinin azaltılması ve yayla yasaklarının asgari seviyeye indirilmesi yönünde valiliklere genelge gönderildi. 21 Şubat 2010’da dönemin Başbakanı Erdoğan, Demokratik Açılımı ve Çözüm Sürecini anlatmak ve destek toplamak için 62 sanatçıyla bir araya gelip "Açılıma omuz verin" dedi.¹⁸ Haziran 2010’da Öcalan’ın çağrısıyla Kandil ve Mahmurdaki kamplardan gelen 34 kişiden 13’ü hakkında tutuklama kararı çıktı. BDP Grup Başkanvekili Bengi Yıldız tutuklamalarla birlikte açılımın bittiğini söyledi.⁷⁷ Ardından, 13 Ağustos 2010 PKK 20 Eylül’e kadar eylemsizlik kararı aldığını duyurdu. Bir ileri bir geri giden süreç içinde 19 Ekim 2011 PKK’nın Hakkâri ilinin Çukurca ilçesinde polis ve jandarma binalarıyla güvenlik noktalarına ağır silahlarla ateş açması sonucunda 24

---

⁷⁵ Talha Köse, “Çözüm Sürecinin Yükseliş ve Düşüşü”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, C. 4, S. 1 (2017): 13-40.

⁷⁶ A. g. e. 18

⁷⁷ A. g. e. 22

asker hayatını kaybetti. Daha sonra ise, 28 Aralık 2011’de Türk Hava Kuvvetleri’nin, Şırnak’ın Uludere ilçesi yakınlarında Irak topraklarında F-16 savaş uçaklarıyla yaptığı bombardıman sonucunda 35 Kürt vatandaş hayatını kaybetti. Bu süreçte bir dizi olumsuz olayların yaşanmasının ardından 2013 Nevruz kutlamalarında olumlu diye ifade edilen gelişmeler gerçekleşti. Hükümet ile aylarca süren görüşmelerin ardından Abdullah Öcalan’ın mektubu hem Türkçe hem de Kürtçe olarak Nevruz kutlamaları çerçevesinde Diyarbakır’da okundu.⁷⁸

2013’te Hükümet, Çözüm Sürecini halk nezdinde tanıtmak ve teşvik etmek için "Akil İnsanlar" adı verilen bir komisyon kurdu. Bu komisyon Türkiye’de yedi bölgede dokuzar ekipler halinde kendi bölgelerinde çalışmalar yürüttüler. Hazırladıkları raporlar ve yaptıkları görüşmelerle süreci toplumun merkezine taşıdıkları ifade edilir. Çalışmaları yürüten heyetlerin hazırladıkları raporların çok aydınlatıcı olduğunu ifade eden Vahap Coşkun’a göre, örneğin Güneydoğu Anadolu Bölgesi Heyeti’nin hazırladığı rapor, süreçle birlikte bölgede sosyal ve siyasal planda hangi yapısal değişikliklerin ne şekilde meydana geldiğini göstermesi açısından önemlidir. Hazırlanan rapora göre, otuz yıl hâkimiyetini sürdüren savaş atmosferi, Güneydoğu’nun siyasî yapısına dair dört önemli sonuç doğurmuştur: a. Devlet bölgedeki ağırlığını hafifletmiştir. b. Kamu otoritesinin alanı gevşetmesinin sonucunda PKK, neredeyse tek egemen güç haline gelmiştir. c. PKK haricindeki siyasî oluşumlar, kendi köşelerine çekilmiş ve sosyal alanda faaliyet göstererek ayakta kalmıştır. d. Kimi marjinal örgütlenmeler PKK’yı örnek almışlar ve böylece dar ve homojen gruplar hiyerarşik temelde kurumsallaşmıştır.⁷⁹

Oluşturulan Akil İnsanlar heyetinin çalışmalarının temel amacı, Türkiye’nin farklı kesimlerinden, farklı bölgelerinden insanların sürecin yararlı olduğuna ikna

---

⁷⁸ Diyarbakır’da Okunan Nevruz Mektubu, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/abdullah-ocalanin-diyarbakirda-okunan-nevruzmektubu,LOPLp5WWj0SOm78cn-xqLw> , [30 Aralık 2018].

⁷⁹ Vahap Coşkun, “Çözüm Süreci: Dün, Bugün, Yarın”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Yıl 19, S. 75 (2014): 7-18.

etmesiydi.⁸⁰ Ayrıca bu dönemde, 2014'te Sait Elçi ve arkadaşları tarafından 1965 yılında kurulan Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) 48 yıl aradan sonra tekrar yasal alana çıkma hazırlıklarına başladı.⁸¹

Barış süreçlerinin, doğaları gereği provokasyona açık olduğunu ifade eden Coşkun, “barış süreçleri, iktidarın haritasını değiştirir ve iktidarı zedelenenlerin buna karşı hamleler geliştirmeleri kaçınılmaz olur.”⁸² Nitekim öylede oldu. Kürt sorununda önemli bir adım olan çözüm süreci birçok engelle karşılaştı. Sürecin daha başlarında, 2013'ün ocak ayında Paris'te, biri üst düzey olmak üzere, 3 PKK'lı kadın öldürüldü. Daha sonra Diyarbakır-Lice'de karakol yapımı protestolarında, Hakkâri Yüksekova'da PKK'luların mezarlıklarının tahrip edildiği iddiası üzerine başlayan gösterilerde insanlar hayatlarını yitirdi. Şırnak-Cizre'de, KCK'nın asayiş birimleri kurduğu ve diploma töreni düzenlediği haberi ortaya çıktı. Buna dair fotoğraflar medyaya servis edildi ve ucu Hendek operasyonlarının başlamasına kadar giden 6-7 Ekim olayları olarak kayda geçen ve elli vatandaşın ölümüyle sonuçlanan olaylar gelişti.⁸³ Çözüm sürecinin bitmesine sebep olan gelişme ise, 22 Temmuz 2015'te Urfa'nın Ceylanpınar ilçesinde, Terörle Mücadele Şube Müdürlüğü'nde görevli Feyyaz Yumuşak ve Çevik Kuvvet Şube Müdürlüğü'nde görevli Okan Açar'ın beraber yaşadıkları evde enselerinden vurulmuş olarak bulunmaları oldu. Bu olay çözüm sürecinin fiilen bitişi ve Hendek Operasyonlarının başlangıcına neden oldu.⁸⁴

---

⁸⁰ 63 Kişiden Oluşan Akil İnsanlar Listesi,

<https://www.cnnturk.com/2013/guncel/04/03/iste.63.isimden.olusan.akil.insanlar.listesi/702744.0/index.html> , [30 Aralık 2018].

⁸¹ Başlangıçtan Bu Güne Gün Gün Çözüm Süreci,

<https://www.cnnturk.com/fotogaleri/turkiye/baslangictan-bugune-gun-gun-cozum-sureci?page=1> , [27 Aralık 2018].

⁸² Coşkun, “Çözüm Süreci: Dün, Bugün, Yarın”, 11.

⁸³ 6-7 Ekim'in Acı Bilançosu 50 Ölü, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/6-7-ekim-in-aci-bilancosu-50-olu-27525777> , [30 Aralık 2018].

⁸⁴ Ceylanpınar Cinayeti: Çözüm Süreci Nasıl Bitirildi? , <https://bianet.org/bianet/siyaset/194819-ceylanpınar-cinayeti-cozum-sureci-nasil-bitirildi> , [28 Aralık 2018].

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE İSLAMCILIK VE İSLAMCILARIN KÜRT SORUNUNA BAKIŞI

Bu bölümde İslamcılık düşüncesini genel hatlar üzerinden ifade etmeye çalıştık. Özellikle, bu bölümde Türkiye özelinde İslamcılığın ortaya çıkmasına sebep olan gelişmelerin neler olduğuna bakılmıştır. Bu bağlamda konuyla ilgili olarak Kürt sorununa karşı İslamcılarının nasıl yaklaştığı, bu bölüm çerçevesinde ele alınmıştır. İslamcılarının Kürt sorununa karşı bakış açısı ve geliştirdikleri fikirlerin neler olduğu araştırılmıştır. Ayrıca bölümde amaçlanan, çalışmanın temel argümanlarından birini oluşturan İslamcılık kavramı ve kavramın dönemselsel koşullarını, kavram etrafında dönen tartışmaları inceleyip konumuz açısından bir temel oluşturmaya çalışılmasıdır.

2.1. İslamcılık Kavramı ve İslamcılık Düşüncesinin Fikirselsel Yapısı

İslamcılık kavramını açıklamasında en çok referans alınan kaynaklardan olan TDV (Türkiye Diyanet Vakfı)’nın İslam Ansiklopedisi’nde şöyle ifade edilmektedir: “İslamcılık: İslami inanç, düşünce, ahlak, siyaset, idare ve hukuk bakımından hayata hâkim kılmaktır. Müslümanlar arasında birlik ve dayanışmayı tesis ederek İslam ülkelerini Batı karşısında geri kalmışlıktan kurtarma amacına yönelik bir çözüm arayışı” olarak ifade etmektedir. İslamcılık konusunda Türkiye’de önemli çalışmalara imza atan İsmail Kara’nın İslamcılık kavramını açıklaması ise şöyledir:

İslamcılık, XIX-XX. yüzyılda İslami bir bütün olarak (inanç, ibadet, ahlak, felsefe, siyaset, hukuk, eğitim...) “yeniden” hayata hâkim kılmak ve akılcı bir metotla Müslümanları, İslam dünyasını batı sömürsünden, zalim ve müstebit yöneticilerden, esaretten, taklitten, hurafelerden kurtarmak, medenileştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak uğruna yapılan aktivist ve eklektik yönleri

*baskın siyasi, fikri ve ilmi çalışmaların bütününe ihtiva eden bir düşünce ve harekettir.*⁸⁵

İslamcılık düşüncesi II. Abdülhamid döneminde faydacı bir politika unsuru olarak değerlendirilmiştir. İslamcılık fikrinin II. Meşrutiyet döneminde ihya ve ıslah olarak sunulması, Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar alternatif bir toplum projesi olarak varlığını sürdürmüştür. Cumhuriyet dönemiyle birlikte hareketin entelektüel bir yönelişe evrilmesi ve 1960'lı yıllardan itibaren de adlandırma aynı kalsada yeni bir nitelik ve popüler bir kimlik kazandığı görülür.⁸⁶ Bu bağlamda İslamcılık düşüncesinin fikrîsel yapısını daha iyi tahlil edebilmek için fikrin ortaya çıktığı dönemin koşullarına yakından bakmak gerekmektedir.

2.1.1. İslamcılık Düşüncesinin Ortaya Çıktığı Dönemin Koşulları

İslamcılık düşüncesinin ortaya çıktığı dönem birçok yazara göre, 1870-1920 arasında yarım asır boyunca geçirdiği süreç olarak kabul edilir. O dönemlerde çokça tartışılan Müslümanların birliği meselesi, Avrupa basınından Amerika basına kadar ve birçok İslam coğrafyasında önemli gündem maddesidir. İslamcılık düşüncesinin temsil ettiği meseleler zikredildiği dönem itibariyle şöyle sıralanmıştır. Birincisi, emperyal dünya düzenine karşı oluşturulan fikirler, bu bağlamda Panislamist dünya düzenine sahip olma düşüncesi. İkincisi, bu temsilin dönemselsel olarak çok yaygın bir Müslüman kamuoyunu temsil ettiği düşüncesidir.⁸⁷ Bu anlamda, Mithat Paşa'dan Said Halim Paşa'ya kadar geniş bir yelpazede pek çok Osmanlı bürokrati, askeri ve siyasetçisi belli dönemde ve belli şartlar altında, İslamcı olmadan Panislamist olarak adlandırılmıştır.⁸⁸

---

⁸⁵ İsmail Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*, 4 bs. (İstanbul: Dergah Yayınları, 2012),

16

⁸⁶ Ömer Çaha ve Michelangelo Guida, "Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler"
, *İslamcılık*, Der. Ömer Çaha/Bican Şahin, 2 bs. (Ankara: Orion Yayınları, 2015), 563.

⁸⁷A. g. e. , 564.

⁸⁸A. g. e. , 564.

İslamcılık kavramı Türkçe literatürde ilk kez, Üç Tarz-ı Siyaset adlı makalesinde milliyetçi yazar Yusuf Akçura tarafından kullanılmıştır. Akçura'nın bu kavrama verdiği anlam, İttihad-i İslam (İslam Birliği) vurgusu taşımaktadır. Akçura'dan farklı olarak Ziya Gökalp, 1913 yılında *Türk Yurdu* dergisinde *Üç Cereyan* başlığıyla yazmış olduğu makalelerde ilk defa ideolojik içerikle şekillendirilmiş İslamlaşmak ve İslamlık kavramlarını kullanmıştır.⁸⁹ Bu açıklama doğrultusunda İslamcılık fikri Osmanlı'da farklı kesimden birçok aydının gündeminde önemli bir yer edinmiştir. İslamcılık akımı, Osmanlı'nın bekası için ortaya konulan fikir akımlarından biridir. Osmanlı'nın çöküş döneminde Batı karşısında düştüğü durum, kavramın çıkmasında büyük rol oynamıştır. Bu dönemde birçok İslam coğrafyası Batı'nın sömürgesi durumuna gelmiştir. Osmanlı bu dönemde neredeyse her cephede yenilgilerle karşılaşmaktadır. Geniş bir coğrafyada yaşanan bu yenilgiler Müslüman dünyada “geri” kalmışlık düşüncesini ve “kompleksini” körüklemiştir. Batı'nın İslam dünyası karşısında daha önce görülmemiş ölçüde gerçekleşen üstünlüğünün tescil edilmesi, Avrupa ile İslam dünyası arasında başlayacak yeni bir dönemin simgesidir.⁹⁰ Buna bağlı olarak İslam dünyasında çözüm üretme çabaları neredeyse aynı tarihler içinde ortaya çıkmıştır. Osmanlı'da ulema, aydın ve entelektüeller eski güce ulaşmak için hararetle tartışmakta ve çözüm aramaktadır. Bu dönemlerde bir diğer husus ise, oryantalistlerin geliştirmiş olduğu fikirlere karşı oluşan tepkilerdir. Bu konuda örneğin Erbest Renan tarafından İslamiyet'in ilerleme ve ilim karşıtı olduğuna dair yayımladığı kırk sayfalık makalesine karşı Namık Kemal “Renan Müdafaaanesi” isimli eseri kaleme almıştır.⁹¹ Bu dönemdeki çalışmaların temel karakteri bizlere gösteriyor ki, yenilgi ve geri kalmışlık düşüncesi o dönemde her kademededen asker ve bürokratin ve eli kalem tutan kişilerin çözüm arayışı içinde olduğu bir meseledir.

---

⁸⁹A. g. e. , 564.

⁹⁰A. g. e. , 566.

⁹¹ Hulusi Şentürk, *Türkiye'de İslami Oluşumlar ve Siyaset “İslamcılık”*, 2 bs. (İstanbul: Çıra Yayınları, 2011), 68.

2.2. İslamcılık Kavramı Etrafında Dönen Tartışmalara Kısa Bir Bakış

Sosyal ve siyasal kavramlar, tarihi süreç içinde oluşumunu sağlayan düşünce biçimleridir. Toplumsal olaylarla form değiştiren kavramlar, içinden çıktığı dönemin yapısını barındırır. Böylesi bir değişime muhatap olan kavramlardan biride hiç şüphesiz İslamcılıktır. İslamcılık üzerinde oluşan tartışmaları en genel hatlarıyla ifade edeceğimiz başlıkta, en dikkat çeken İslamcılık kavramının ortak bir tanımının olmadığıdır. Bu bağlamda İslamcılığı ideolojik bir kavram niteliğinde modernleşmenin bir ürünü olarak okuyan yazarlardan Bedri Gencer İslamcılık kavramına şöyle yaklaşmaktadır:

İslamcılık XIX. asırda küresel bir güç haline gelen Batı'nın etkisiyle İslam dünyasında başlayan modernleşmenin getirdiği sekülerleşme sürecinin ürünü bir ideolojidir... İslamcılığın ideoloji kavramının semantiğinde yatan iki boyutu vardır. İdeoloji, lafzen Türkçede "fikriyat, fikirler bütünü" dediğimiz şeydir. Bu anlamda İslamcılık, son emperyal ve ulusal devletler çağına özgü kısmi veya tam sekülerleşmeye tepki olarak doğan, en geniş anlamda İslam modernizmi denen bir fikir akımını belirtir. İkincisi, alternatif bir toplum projesi olarak ideolojiler, mevcut düzene muhalefetten, yeni bir düzen kurma vizyonundan doğdukları için politik-yönelişlidir.⁹²

İslamcılık üzerine var olan tartışmaları ve İslamcılık dendiğinde nasıl bir bütünün var olduğunu üç sorundan yola çıkarak ifade eden Alev Erkilet'in izahı ise şöyledir:

Tanım yapılırken İslamcılık ile İslam arasına ayırım koyma çabası; İslami olumlarken, İslamcılığı bir ideoloji olarak nitelenmek. İslamcılığı modernite ile birlikte, daha doğrusu ona tepki olarak ortaya çıkmış-temel değil- türev bir kategori olarak tanımlamaktır.⁹³

---

⁹² Bedri Gencer, "Şeriatçılıktan Medeniyetçiliğe İslamcılık: Bir İslamcılık Tipolojisine Doğru", *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi*, Der. İsmail Kara/Asım Öz (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, 2013), 72.

⁹³ Alev Erkilet, "II. Dünya Savaşı Sonrası Şartlarda "Arı-Duru" Bir İslam Arayışı: Ercümen Özkan, İktibas ve İslam Partisi Deneyimi", *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi*, Der. İsmail Kara/Asım Öz (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, 2013), 509.

İslamcılık kavramını, İslam'ı dışsallaştırma çabasının adı olarak nitelendiren Erkilet, İslam'ın "ideolojik" değer ve hükümlerinin yani siyasetle, iktisatla, kentle, insanlar arası ilişkilerle alakalı "me'li-ma'lı içeren" önermelerinin toplumsal hayattan uzaklaştırılmasının yarattığı meşruiyet krizine bir cevap olarak ortaya çıkmıştır. Bu açıdan bakıldığında İslamcılık, İslam'ın toplumsallaşma eğiliminin önüne bir engel ya da İslam'a, Müslümanlara ya da genel olarak insanlığa yönelik bir tehdit ortaya çıktığında devreye giren düşünceler bütünü olarak tanımlanabilir.⁹⁴

Üzerinde durulması gereken bir diğer husus ise, İslamcılık kelimesinin bu tanımlardan yola çıkarak neyi ifade ettiği ile alakalıdır. "Zira İslamcılık sadece İslami duyarlılık değildir".⁹⁵ İslamcılık kavramı ona yüklenen anlayışlar etrafında şekillenmektedir. Bunun en tipik örneği İslamcılık kavramının önüne getirilen eklerle şekillenmesi (muhalif İslamcı, ümmetçi İslamcı, milliyetçi İslamcı, iktidardaki İslamcı gibi) ve bir duruşu ya da "İslami Hareketi" ifade etmesidir. Bu tanımlardan her biri farklı dünya görüşlerini muhteva etmektedir. Bu adlandırmalar ayrıca İslam'ın yorumlama biçimiyle doğrudan ilintilidir. Nitekim bu konuda yapılmış çok sayıda çalışma mevcuttur.

İslamcılık kavramı etrafında gelişen bir diğer tartışma konusu, "post-İslamcılık" olarak ifade edilen kavramsallaştırmanın Türkiye özelinde 2002'de AK Parti'nin iktidarıyla İslamcı kesimde çıkan yeni bir tartışmadır. Tartışma, İslamcı entelektüellerin, akademisyenlerin dergi ve gazetelerde yoğun olarak tartıştığı ve sorguladığı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Post-İslamcılık kavramının yoğun olarak tartışıldığı dönemde, tartışma İslamcı yazın çevresinde ilgiyle karşılanmış ve konuyla ilgili birçok farklı görüş ortaya atılmıştır. Geniş bir yelpazede tartışılan kavram, "İslamcılık öldü mü?", "Modernite karşısında İslam'ın tavrı ne olmalı?", "İslam'ın devlet olma talebi hala var mı?", "İslam ve demokrasi bir arada olur mu?" vb. sorular etrafında tartışılmıştır. Bu tartışmaları konu edinen *Bilgi ve Düşünce* Dergisi 2002 yılındaki üçüncü sayısında "Siyasal İslam'ın Sonu mu? Yeni-İslamcılık mı?" başlığıyla kavramı enine boyuna tartışmıştır. Dergide yer alan tartışmalara kısaca değinecek olursak, Yalçın Akdoğan'a göre, "Yeni İslamcılık" hayata ortak olma çabası içindeki İslami

---

⁹⁴ A. g. e. , 509.

⁹⁵ Hamza Türkmen, *Türkiye'de İslamcılık ve Özeleştiri* (İstanbul: Ekin Yayınları, 2014).

kesimlerin pragmatizminden ibarettir. Tüm dünyada İslami oluşumların üslup, yöntem ve tarz açısından bir farklılaşma içinde olduğunu söyleyen Akdoğan, “Yeni İslamcılığın” teorik zemininin henüz oluşmadığını belirtmektedir. Ayrıca, Yeni İslamcılık, farklılıklara açık olma, çoğulcu bir anlayışı geliştirme, toplumsal durumu ve tarihi olanı önemseme açısından olumlu bir dönüşümü temsil etmektedir.⁹⁶

O dönemde dergide yer alan bir diğer görüş ise, Yeni-İslamcılığın, iktidar, devlet ve küresel değerler karşısında yeni bir pozisyon aldığı yönündeki görüştür. Kadir Canatan, geleneksel siyasal İslamcılığın, yeni dönemde hem dünya algısını hem de stratejisini yeniden gözden geçirmek zorunda kaldığını Ak Parti iktidarı üzerinden yorumlayarak siyasal İslamcılığın boyutlarını tartışmaktadır.⁹⁷

Bir diğer tartışma başlığı ise, Ak Parti’nin iktidar olduğu dönemde kendisini nasıl tanımladığı yönünde yapılan tartışmalardır. Bilindiği üzere Ak Partililerin kendilerini muhafazakâr demokrat ya da merkez sağ olarak nitelendirmelerine karşılık iç ve dış çevrelerin Ak Parti’yi “İslamcı” bir parti olarak algılamaları önemli tartışmaları beraberinde getirmiştir.⁹⁸ Bu konuda yazan Ali Bulaç’a göre, Millî Görüş geleneğinden gelen partinin İslamcı değiliz ısrarı bir reddi miras değil, bir savunma mekanizmasıdır. Ayrıca, söz konusu dergide yer alan yazısında, Ak Parti’ye oy veren yoksulların, Anadolu sermayesi ve kent esnafı üçlüsünün demokratik İslam çerçevesinde bir mutabakata vardıklarını belirten Bulaç, bunun 1856’dan bu yana süren İslamcılığın yeni versiyonu, üçüncü nesil İslamcılığın beşeri-maddi zeminidir. Bulaç, kendi içinde ciddi bir dönüşüm geçiren Siyasal İslamcılığın, artan kentleşme ve demokratikleşme talepleriyle birlikte, yeni bir kentli sınıfı siyasi şemsiyesi altında toplayabildiğini vurgulamaktadır. Bulaç, ayrıca yazısında, İslamcılığın bu çerçevede

---

⁹⁶ Yalçın Akdoğan, “Siyasal İslam’dan, Muhafazakar Demokrasi’ye...”, *Bilgi ve Düşünce Dergisi*, C. 1, S. 3 (2002): 17-23.

⁹⁷ Kadir Canatan, “Etkileşimin Yörüngesinde Çağdaş İslam Düşüncesinin Gelişim Seyri”, *Bilgi ve Düşünce Dergisi*, C. 1, S. 3 (2002): 31-38.

⁹⁸ Asaf Bayat, *Post-İslamcılık Siyasal İslam’ın Değişen Yüzü*(İstanbul: Litera Yayınları, 2016).

gelişen yeni macerasının, kalıcı bir modele mi dönüşeceği, yoksa nihai modele ara bir hazırlık mı olacağını yaşayarak tecrübe edeceğini ifade etmektedir.⁹⁹

Yeni İslamcılık tartışması yukarıda ifade ettiğimiz gibi birçok farklı başlık altında tartışılmıştır. Kısada olsa yukarıda bahsettiğimiz tartışmalardan farklı bir bakış açısıyla Yeni İslamcılığa ilişkin görüşlerini ifade eden Hayrettin Karaman, “İslamcılık öldü mü?” tartışmalarına “İslamcılık ölmez” itirazı ile katılıp, dikkatleri çekmiştir. Karaman, İslamcılığı ve İslamcıları belli bir dönemde yaşamış İslam alimi ve münevverlerinin düşünce ve hareketlerine veya belli bir siyasi harekete tahsis edip öncesi ve sonrasını da bu çerçevede tanımlamaya itiraz ederek karşı çıktığını belirtmiştir. Karaman’a göre, tarih boyunca İslam’ın ve Müslümanların maruz kaldıkları meydan okumalara karşı Müslüman’ca tavır alan ve tehlikeleri savmak için fikir ve fiil cihadı yapan Müslümanlar İslamcıdır.¹⁰⁰

Türkiye’de İslami hareketin varlığı tartışıldığında konuyla ilgili lehte ve aleyhte görüşler mevcuttur. Bu bağlamda çalışmalardan biride Ahmet Çiğdem’in İslamcılık üzerine ele aldığı tartışmadır. Çiğdem, İslami hareket yaklaşımını şu şekilde izah eder:

Gerek Türkiye’deki medyatik yönlendirmenin istekleri gerekse bir tür yerel oryantalizm söylemiyle hareket eden akademizmin beklentileri doğrultusunda kullanılıyor olsun “İslami hareket” adlandırması doğru bir adlandırma sayılamaz, kavramın işaret ettiği gerçekliğe uygun olmaması anlamında da değil, hareketin boyutlarının sözü geçen adlandırmayı karşılaya bilecek nesnel bir gerçekliğinin şüpheli olması anlamında. Sadece laik kesimlerde değil, aynı zamanda Müslüman kesimlerde de toplumsal varlığı ve gerçekliği tartışıla gelen bir harekettir bu.¹⁰¹

⁹⁹ Ali Bulaç, “RP’nin Tecrübesi-AKP’nin Kaderi Göçün ve Kentin İktidarı”, *Bilgi ve Düşünce Dergisi*, C. 1, S. 3 (2002): 7-16.

¹⁰⁰ Hayrettin Karaman, “İslamcılık Ölmez”, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/islamcilik-olmez-2015964> [23.4.2019].

¹⁰¹ Ahmet Çiğdem, “Taşta Epiği “Türk” İdeolojileri ve İslamcılık” (İstanbul: Birikim Kitapları, 2016), 114-115.

Yazar, ayrıca İslami hareket olgusunun zaman ve belli dönemlerde varlık gösterdiğini ve bunun var olan dönemlerle sınırlı kaldığını ifade eder. Türkiye’de bir İslami hareketin varlığı ne derece tartışılır olursa olsun, 70’lerle birlikte evirilen bir oluşumun toplumsal bir hareketin formal gerekliliğine sahip ol(a)masa da 1960 yılından itibaren Türkiye’de esas olarak İslami duyarlılıklara ve bu duyarlılıkların çağrısına uygun bir hareketin oluşmaya başlamıştır.¹⁰²

İslamcılığın gelişiminde toplumsal bir harekete evrilmesini ister kabul edelim isterse reddedelim sonuç itibariyle Türkiye’nin sosyolojik olgusu içinde bir zemine oturmuş olduğunu ve geçirdiği sürecin birçok çalışmaya ve tartışmaya konu olduğunu görmekteyiz.

İslamcılığın, Türkiye toplumsal yapısı içinde geçirdiği değişim ve dönüşümler belli duraklar ekseninde hareket eder. Bunlardan ilki, tepeden inme modernizme karşı duruş ve buna bağlı olarak gelişen “ıslah” ve “tecdit” hareketleridir. İkincisi, İslamcılık fikrinin tarihi serüveninde beraber anıldığı ideolojilerle yakınlığıdır. Bu ideolojilerden en tartışılanı hiç şüphesiz milliyetçilik-muhafazakarlık ekseninde gelişen İslamcılığın hem siyasal hem de toplumsal tezahürleridir. Buna ek olarak radikal ve entelektüel İslamcılık dönemi,¹⁰³ tercüme faaliyetlerinin geliştiği dönem ve 1980 sonrasında gelişen dönemler örnek olarak ifade edilir.

Türkiye’de en çok tartışılan düşünce akımlarının başında gelen İslamcılık, gündeme geldiği günden bu yana farklı dönemlerde ve bağlamlarda gündemde yer etmeye devam etmektedir. Gerek söz konusu akımın kendini ifade edişi, gerekse üzerine yönelen ilgi, akımın tarihselliği açısından özgün bir söylemle bütünleştiğinde toplumsal olarak gündemin odak noktası olmuştur. Örneğin 90’lı yıllarda İslamcılık üzerine yapılan tartışmalarda İslamcılığın tekrardan bir model olarak gündeme gelmesini sağlayan tartışma, alternatif bir İslam toplumu modeli olarak “Medine Vesikasıdır”. Vesika’nın bu çalışma için önemli tarafı, toplumsal bir model olarak tartışılıp toplumda var olan sorunlara bir çözüm önerisi olarak ileriye sürülmesidir. 622 yılında yazılı bir belge olarak üç ayrı dinî ve sosyal blok arasında karşılıklı görüşme ve anlaşma sonucu kaleme alınması ve uygulamaya konulmuş olması Vesikayı tartışmaya açmıştır. Vesika’nın hükümlerinden hareketle birtakım

---

¹⁰² A. g. e. , 115

¹⁰³ Kara, *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi*, 31.

soyutlama ve genellemeler yaparak bugün için referans olacak bazı kurucu ilkeler elde edilebileceğini ve bu kurucu ilkelerin son tahlilde çoğulcu bir toplumsal projeye dayanak olabileceği ileriye sürülmüştür.¹⁰⁴

2.3. Muhafazakarlık/Milliyetçilik Ekseninde İslamcılık

İslamcılığın Muhafazakarlık ve milliyetçilik eksenindeki dönem tasnifi İsmail Kara'ya göre (1924-1944 veya 1960) yıllarıdır. Bu yılların ilki Osmanlı'dan arda kalan zor yıllar ve daha sonrasında gelişen yıllar ise, kendine mahsus özellikler göstererek tek partili yıllarla bağımsız bir İslamcılık düşüncesinin gelişmesine fırsat vermeyen yıllar olur.¹⁰⁵ Bu bakımdan farklı akımlar (milliyetçilik/muhafazakarlık) içinde var olmaya çalışan İslamcılık düşüncesi şekillenir. Bu bağlamda, İslamcılığın milliyetçi-muhafazakâr fikriyat içinde öne çıkan düşünürleri ise genel olarak şöyledir: Nurettin Topçu, Necip Fazıl Kısakürek gibi isimler ve bu isimlerin yayın organları bu başlık altında zikredilir.¹⁰⁶

---

¹⁰⁴Ali Bulaç, “Medine Vesikası ve Yeni Bir Toplum Projesi”, *Modern Türkiye’de Siyasi*

Düşünce: İslamcılık, Der. Yasin Aktay,2 bs.(İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 503-511.

¹⁰⁵ İsmail Kara, “Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not” ,

Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi, Der. İsmail Kara/Asım Öz(İstanbul:

Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, 2013), 15-43

¹⁰⁶ Yukarıda zikredilen yazar ve düşünürlerin konu bağlamındaki detaylı analizleri için

bkz. Rasim Özden Ören, “Necip Fazıl Kısakürek”, *Modern Türkiye’de Siyasi*

Düşünce: İslamcılık, Der. Yasin Aktay,2 bs.(İstanbul: İletişim Yayınları, 2005),

136-156. D. Mehmet Doğan, “Nurettin Topçu”, *Modern Türkiye’de Siyasi*

Düşünce: İslamcılık, Der. Yasin Aktay,2 bs.(İstanbul: İletişim Yayınları, 2005),

438-451. Gökhan Çetinsaya, “İslamcılıktaki Milliyetçilik” *Modern Türkiye’de*

Siyasi Düşünce: İslamcılık, Der. Yasin Aktay,2 bs.(İstanbul: İletişim Yayınları,

2005), 420-452.

Hamza Türkmen'e göre, Osmanlı'nın çöküşüyle beraber Osmanlı İslamcılığı başarısızlığa uğramış ve yerini Türkçülüğe bırakmıştır.¹⁰⁷ Türkiye İslamcılığının bu değişimi, Osmanlı bakiyesi din anlayışının ve çözülmüş yığınların dini telakki ve ibadetlerini sürdürebilmek için, kısa süren ve yaygınlaşamayan fiili bir mücadeleden sonra içine kapanmayı, çok partili sisteme geçerken de karşıtına sığınarak var olmaya çalışan bir tavrı ifade eder.¹⁰⁸ Türkiye İslamcılığı Tanıl Bora'ya göre ise, Türkiye'de İslam referanslı politik düşünüş, sağ-sol ayrımının geçerlilik kazanmaya başladığı 1940'ların ortalarından itibaren kendini "doğallıkla" sağda konumlandırdı, dahası Türk sağcılığının taşıyıcı sütunlarından birini oluşturdu.¹⁰⁹ İslamcılığı muhafazakâr/milliyetçi bir eğilim çizgisinde gösterme anlayışına karşı çıkan yazarlardan Alev Erkilet ise, bu eğilimi eleştirir ve İslamcılık ile muhafazakâr düşüncenin taban tabana zıt olduğunu *İslamcılığın Muhafazakarlıkla İmtihanı* başlıklı yazısında şöyle ifade eder:

Türk sosyal bilimcilerinin çalışmalarında görülen dikkat çeken paralelliklerden biri, İslamcılık ile Türkçülük ve/veya ulusçuluğun iç içe geçmiş olduğu kabulüdür. Bu kabulden hareketle, genel olarak İslamcılık ile özelde bazı İslami hareketler, sağına ya da sağ siyasetin parçası olarak adlandırılmaktadır. İslami hareketleri sağına bir hali olarak tanımlamak, ilkesel ve olgusal olarak olanaklı değildir. Çünkü sağ siyasetin İslam ile ilişkisi araçsallık temeline otururken, İslami siyasetin İslam ile ilişkisi amaçsallık ilkesi üzerine kuruludur. İslami siyasetin temelinde İslami bir toplum ve devlet ideali (ya da modeli) vardır. Sağ siyaset ise, verili toplumsal düzenin yerine yeni bir İslami düzen önermez, olsa olsa, ona mevcut haliyle ayakta kalmasına yardımcı olabilecek nitelikte bazı İslami renkler katmak ister... O halde sağ siyasetin denklemi, temelde milliyetçi- muhafazakarlık ile

---

¹⁰⁷ Türkmen, *Türkiye'de İslamcılık ve Özeleştiri*, 18.

¹⁰⁸ A. g. e. , 18.

¹⁰⁹ Tanıl Bora, "Sağ-Sol Şemasında İslamcılık: Üçüncü Yol, Orta Yol, Milli Sağ" , *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi*, Der. İsmail Kara/Asım Öz(İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, 2013), 519.

*ona eklenmiş a-sosyal ve anti-siyasal bir din anlayışı üzerine kurulmuştur.*¹¹⁰

İslamcılığın Türkiye’de geçirdiği süreçte önemli bir özelliğin tek partili dönemden çok partili döneme geçiş süreci olduğunu daha önce ifade etmiştik. Müslüman halkın taleplerinin sosyal alanda devreye girmesi, önemli bir değişimin göstergesiydi. Bu değişimin dinamikleri Kara’ya göre, 1947-50 arasında son CHP iktidarının başlattığı dini hayatla alakalı yeni düzenlemeler (Din dersleri, İmam Hatip Kursları, Ankara İlahiyat Fakültesi, Hacca izin verilmesi, dini yayınların artması...) hem sayı hem de alan olarak artmış ve genişlemiştir. Bunlar arasında giderek daha fazla İslamcılık hareketlerini etkileyecek olan gelişme ise, İmam Hatip Okullarının eğitim sistemi içine dahil edilerek açılması ve İslam ülkeleriyle diplomatik münasebetlerin yeniden kurulmaya başlanmasıdır.¹¹¹ Bu münasebetlerin kurulmasında etkili olan düşünce hiç şüphesiz II. Dünya Savaşı’ndan sonra dünyanın “İki kutba” ayrılmasıdır. Türkmen’e göre, Türk Hükümeti’nin İslami değerlere karşı yumuşama nedenini 10 yıl sonra *İslam* dergisi şöyle değerlendirecektir. Türkiye hükümetlerinde bakanlık yapmış, CHP’de de DP’de de milletvekili olmuş gazeteci yazar Cihad Baban, CHP’nin 1945’ten sonra bilinçli bir şekilde “kontrol altında bir İslam”ı canlandırmaya neden olmasını şu ifadeleriyle değerlendirir:

*Biz laiklik prensibinden zerre kadar ayrılacak değiliz. Ama din, sadece Allah ile kul arasında bir bağ değil, aynı zamanda sosyal bir gerçeklik, bir cemaat işidir... Biz laiklik prensibini İslamlığı Türkiye’den atmak için almadık. Sovyet yayılmalarına karşı, Java’dan ta Atlantik Okyanusu’na kadar uzanan İslam kuşağının gücünden faydalanmamız gerek.*¹¹²

Bu dönemin diğer bir özelliği ise, İslamcı camianın kendini ifade şekli olarak dergi yayıncılığını seçmiş olmasıdır. Bu tarihlerde birçok dergi yayın hayatına başlamıştır. Bunlardan birkaçı, 1943’te yayın hayatına başlayan *Büyük Doğu*, 1947’de *Selamet*,

---

¹¹⁰ Alev Erkilet, *Eleştirellikten Uyuma “Müslümanların Kamusal Alan Serüveni”*

(İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2015).

¹¹¹ Kara, *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not*, 29.

¹¹² Türkmen, *Türkiye’de İslamcılık ve Özeleştiri*, 35.

1948'de *Sebilurreşad*, 1951'de *İslam Nuru*, 1952'de *İslam Dünyası* vb. dergiler olmuştur.

Müslümanlar bu tarihlerde kendilerini parti ve dergiler aracılığıyla ifade edebilmeye ve verili sistem içinde söz sahibi olmaya çalışmışlardır. Bu bakımdan dergi yayıncılığını bu dönemde İslami söylemin dışı vuruş tarzı olarak değerlendirebiliriz. Dönemin dergi yayıncılığını eleştiren Türkmen, bu dönemin dergicilik anlayışını İslamcılık açısından oldukça pragmatik olarak değerlendirir. Genelde bu dönemin dergilerinde T.C.'nin kültür ve siyasal politikalarından oldukça etkilendiğini, bu etkilerin en bariz örneğinin T.C.'nin oluşturmak istediği Türkçü kimliğin ve milli meselelerin sahiplenilmesi olarak ifade eder. Bu dönemin İslamcı dergileri “Türk insanı” veya “Türk toplumu” ile İslam'ı özdeşleştirmenin bir yolu olarak görür.¹¹³ Bu açıklamalar ışığında bakıldığında eleştiriler mevcut olsa da dönemin yapısı itibariyle bu dönemde yayın yapan dergilerin İslami bir canlanmaya sebep olduklarını ve bu anlamda önemli bir misyon yüklendiklerini ifade edebiliriz.

2.4. 1960'lardan 1980'lere İslamcılık: “Radikal” Adımlar ve Öze Dönüş

Türkiye'de “radikal” adımlar ya da tevhidi uyanış olarak ifade edilen etki ve faaliyetler kendini bazı düşünce çevrelerinin girişimi ile gösterir. Bunlar içinde en dikkat çekenleri a) Ercümen Özkan ve İslam Partisi Çevresi, b) 1976'da İstanbul'da aylık olarak yayınlanmaya başlayan Ali Bulaç, Ahmet Ağırakça, gibi isimlerin yer aldığı *Düşünce Dergisi*, c) ilme/vahye dönüş fikriyle kendini tanımlayan ve genel olarak *Malatya Ekolü* olarak tanınan 1976'da Said Çekmegil'in öncülüğünde çıkan Mevdudi, Muhammed İkbâl, Abdülkerim Zeydan, Said Ramazan gibi Müslüman düşünürlerin sık sık çeviri yazılarına yer veren *Kriter Dergisi*'dir. Bu dergiler ve fikir insanları Türkiye'nin siyasal ve kültürel canlılığında yer edinmeleri ayrıca yakın tarih İslamcılık akımı içinde hatırı sayılır tartışma ve yazılarıyla katkıda bulunmaları hasebiyle konunun açıklanmasında önemli bir yerde durmaktadır.

1960 yıllarına damgasını vuran gelişme Hizbu't Tahrir (İslam Kurtuluş Partisi)'in tanınması ve Türkiye sorumlusu olarak bilinen Ercümen Özkan'ın çalışmalarıdır. Özkan, tanıştığı İslami hareket ile Türkiye'de, gazetecilere, yazarlara, devlet

---

¹¹³A. g. e. , 37.

adamlarına posta yoluyla gönderilen mektuplarla İslami bir devlet kurulması gerektiğini tebliğ etmiştir.¹¹⁴ Bunun sonucunda 182 maddelik bir anayasa tasarısı ortaya atılmış ve Türkiye İslamcılığı açısından yeni sayılabilecek bir evreye girilmiştir.¹¹⁵

Burada yazarın yeni evre diye tanımladığı gelişme, oluşumun sistem karşıtı duruşu ve bunu sergileme biçimidir. Ayrıca İslamcılık ile sağcılık/muhafazakarlık arasına ayırım koymasındır.

Düşünce Dergisi yazarlarından olan Ahmet Ağırakça, derginin yayıncılık alanını ifade ederken, derginin nasıl bir misyonla yayın hayatına başladığını şu cümlelerle ifade eder: “Türkiye’de herkesin sağcı, mukaddesatçı, orducu, parlamentocu ya da düzeni korurcasına namaz kılmaktan ibaret bir Müslümanlığın sunulduğu bir ortamda çok farklı bir ses olarak ortaya çıktı”.¹¹⁶ Derginin ele aldığı konular ise, İslam devleti, İslami devlet, müşrik düzen, daru’l harp, daru’l İslam, devlet, düzen, muvahhid gibi kavramlardır.

Bu oluşumun önemli noktaları gerek tercüme faaliyetlerle gerekse de üniversitede Kuran-Meal çalışmalarıyla dikkat çeken gençlerdir. Bu gençlerin etrafında toplandığı bir anlamda yol göstericilik yaptığı dönemin önemli isimleri ve dergileri Türkiye’de İslami hareketin başını çeken gruplar olmuştur. Bunlar, Said Çekmegil, Sedat Yenigün, Said Ertürk, Kemal Kelleci gibi isimlerdir. Ayrıca yayın faaliyetleri olan *Kriter*, *Talebe* ve *Aylık Dergi* gibi yayınların faaliyetleriyle dönemin gençlerini etkilemişlerdir. Bu hareketlilik, İslami hareket anlamında dönemin ruhunu yansıtan yazılar ve fikirlerle hala tartışılmaktadır.

Ayrıca bu dönemin alt yapısını hazırlayan önemli bir unsurda tercüme faaliyetleriyle gelişen İslami anlayışlar olduğunu ifade etmiştik. Bu anlayışlar, Türkiye’de İslamcılık düşüncesinin gelişiminde önemli bir faktör olarak kabul edilir. Bu dönemin özelliği, ön plana çıkan konuların 60’lı yılları ve devamını niteleyen yıllarda, farklı dünya görüşlerine sahip kesimler arasında da canlı bir tartışma ortamı

---

¹¹⁴Alev Erkilet, *Mazlum Doğu’nun Mağrur Çocukları İslamcı Portreler ve Türkiye’de*

İslamcılığın Seyri (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2015), 81.

¹¹⁵A. g. e. , 82.

¹¹⁶ Türkmen, *Türkiye’de İslamcılık ve Özeleştirisi*, 80.

yaratmasıdır.¹¹⁷ Dönemin tartışma zeminine uygun olarak, tercüme edilen eserler aracılığıyla, İslam'ın yalnızca ahlaki buyruklardan ibaret olmadığı, bunun yanı sıra, sosyal adalet mekanizmalarına, iktisat sistemine ve devlet idare anlayışına da sahip olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.¹¹⁸

Türkiye modernleşme tarihi boyunca İslam'la, İslamcılıkla ilişkisi İslam dünyasının büyük coğrafyaları olan Mısır'la, Hindistan'la, İran'la, Kuzey Afrika ve Kafkasya ile hem kronolojik hem de muhteva itibariyle yakınlıklar, benzerlikler gösterir. Bu kuvvetli ilişkiler ve etkileşim ağının 1924 itibariyle koptuğunu ve Türkiye ile İslam dünyasının birbirlerine sağırlandığını söylemek yanlış olmaz.¹¹⁹ 1960 sonrasına gelindiğinde toplumsal değişmeyi tetiklemesi hasebiyle ilk zikredilmesi gereken Müslüman Kardeşler'de öne çıkan isim Seyyid Kutup ve Cemaat-i İslami'den öne çıkan isim ise Mevdudi'dir. Tercüme yoluyla gelen fikir akımlarının Müslüman bireylerde bir yöntem oluşturulmasını sağlayan eserleri Yücel Bulut şöyle ifade eder:

*Mevdudi'nin eserlerinin başlıkları bile, bir araya getirildiğinde yeterince açık bir tablo sunmaktadır. Eserlerin bütününde, Mevdudi, Müslümanları “şirk'in çağdaş yüzü” ile mücadeleye çağırıyordu. Bu mücadelenin nasıl bir strateji izlemesi, hangi yöntemleri kullanması gerek bu mücadele sırasında ve gerekse de mücadele başarıya ulaştığında nasıl bir iktisadi, siyasi, ahlaki ve toplumsal sistemin oluşturulması gerektiği gibi hususlar Mevdudi'nin eserlerinde yoğunlukla işlenen konulardı. Mevdudi'nin eserleri arasında, özellikle, Kur'an'a Göre Dört Terim, İslam'da İhya Hareketleri, Hilafet ve Saltanat gibi eserleri İslamcı gençlik üzerinde derin tesirler yaptı. Bu eserler ile Kur'an'la bağlarını yeniden kurma noktasında aracılık etmekteydi.*¹²⁰

Bu dönemde ayrıca Seyyid Kutup'un eserleri de önemli bir etkiye sahip olmuştur. “Seyyid Kutup, Türkiye'de ilk olarak *İslam'da Sosyal Adalet* isimli kitabıyla

---

¹¹⁷Yücel Bulut, “Türkiye'de İslamcılık ve Tercüme Faaliyetleri”, *Türkiye'de İslamcılık*

Düşüncesi ve Hareketi, Der. İsmail Kara/Asım Öz(İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, 2013).

¹¹⁸ A. g. e. , 355.

¹¹⁹ Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not*, 31.

¹²⁰ Bulut, *Türkiye'de İslamcılık ve Tercüme Faaliyetleri*, 359.

tanınmıştır".¹²¹Kutup'un, neredeyse adı ile özdeşleşmiş olan *Yoldaki İşaretler* kitabı Türkçede ilk defa 1966 yılında yayınlanmıştır. 1960'lı yılların sonlarına doğru özellikle 70'li yıllarda, Türkiye'nin o yıllarda geçirdiği sürece uygun olarak, İslamcıların kendi düşüncelerine uygun bir devlet modeli üzerinde fikirler ortaya koyduğu görülmektedir. 1960'lı yıllarda, Türkiye'de gündem oluşturmuş bir diğer İslamcı düşünürde, Takiyüddin Nebhani'dir. Nebhani'nin eserleri, legal olarak, tercüme edilerek yayınlanmış değildir. Ancak Nebhani, kurucusu bulunduğu *Hizbu't-Tahrir* hareketinin Türkiye'deki faaliyetleri vesilesiyle, 1960'lı yıllarda sık sık gündeme gelmiştir.¹²²

Türkiye, 1980'den itibaren İran İslam Devrimi ile beraber daha önce görülmemiş bir şekilde Şia mezhepli yazarların eserleriyle tanışır. Burada en dikkat çeken isim İran İslam devriminin teorisyeni olarak kabul edilen Ali Şeriatî'dir. Şeriatî'nin eserleri 1980'den itibaren Türkçeye çevrilmiştir. En çok üzerinde konuşulan eserlerinden biri hiç şüphesiz *Dine Karşı Din* kitabıdır. Otuzdan fazla eseri Türkçeye çevrilen yazar, modern düşüncelere yakınlığıyla tanınan bir isim olarak bilinir. Şeriatî, özellikle Türkiye'de İslamcı üniversite gençliği üzerinde derin etkiye sahip olmuştur. Bunun dışında İranlı ulema ve entelektüellerden İmam Hümeyni, Ayatullah Talegani, Abdulkerim Suruş gibi isimlerin eserleri de tercüme edilmiştir.¹²³1980 ve sonrası tercüme faaliyetlerin çeşitlenmesi ise, İran'da İslam devriminin yanı sıra, Filistin olaylarında geline nokta İslamcı karakterin görünür olması ve SSCB'nin Afganistan'ı işgaliyle bu işgale karşı gerçekleştirilen İslami direnişin olmasıdır. Bulut'un ifadesiyle, özellikle üniversite gençliğinde İran İslam Devrimi, ümitvar bir halet-i ruhiyenin oluşmasını sağlamıştır.

1980'lerde Türkiye'nin siyasal, sosyal ve kültürel bir değişimden geçtiği yıllar olarak ifade edilir. 12 Eylül askeri darbesi sonrasında yaşanan olaylar insanların, fikir ve siyaset alanında sindirilme ve suskunluk dönemi olarak gelişir. Bu değişimler 1980'den sonra şöyle sıralanabilir: Birey-bireycilik anlayışlarının hız kazanması, neo-liberal politikaların uygulanması, serbest piyasa ekonomisinin sınır tanımaz bir şekilde yükselişi ve bunlara paralel olarak tüm dünyada ve Türkiye'de kimlik-etnisite

---

¹²¹ A. g. e. , 361.

¹²² A. g. e. , 361.

¹²³ Edisyon, Dünyada Ali Şeriatî. Trc. Yasin Demirkıran (İstanbul: Ekin Yayınları, 1998).

merkezli yeni tartışmaların gelişmesi. Ayrıca, insan hakları, demokrasi, çok kültürlülük, azınlıkların çoğunluk karşısında korunması, bir arada yaşama ve çevrecilik gibi konuların fikir ve siyaset gruplarını etkisi altına aldığı görülmektedir. Bu bağlamda İslamcı hareketin değişimi yukarıda zikrettiğimiz konular üzerinde değişim gösterir.¹²⁴

2. 5. İslamcılığın Kürt Sorununa Yaklaşımı

Kürt sorununun tanımlanmasına ve çözümüne dair şimdiye kadar yapılmış birçok çalışma mevcuttur. Biz bu çalışmada böyle yoğun bir literatüre sahip Kürt sorunu konusunu farklı bir şekilde ele alıp İslami bir perspektifle incelenmeye çalıştık. Böylelikle bu başlık altında İslamcıların Kürt sorununa bakış açıları ve çözüm önerileri incelenmiştir. İslamcı çevrelerden kastedilen, kendini sağcı ve milliyetçi çevrelerden ayırmaya çalışan Kürt sorununu İslâmî bir temelde savunmak iddia ve amacında olan İslâmcılardır.

Bu başlık altında tartışmaya çalışacağımız İslami bir perspektif ile Kürt sorununa yaklaşım 1992'de *Haksöz Dergi*'nin başlattığı bir dosya ile tartışmaya açılmıştır. Tartışmada konu üç soru üzerinden şekillenmiştir. Sırasıyla sorular; *Türkiye'de Kürt sorununu oluşturan en önemli faktörler nelerdir? Kürt sorununa karşı Müslümanlar neden ortak bir tavır geliştirememişlerdir? Türkiye'de Müslümanlar Kürt sorununa yönelik geliştirdiği politikalarda Türkiye İslami hareketini mi yoksa bölgesel veya Kürt halkını önceleyen bir kalkışı mı esas almalıdır?* Sorular sırasıyla dosyada yer alan dergilere sorulmuştur. *Katılım gösteren dergiler ise, YERYÜZÜ, DAVA, Bengisu, TEVHİD, İktibas, Dünya ve İslam* dergileridir. Bu başlık altında özellikle İktibas Dergisi hariç bahsi geçen dergilerin konuyla ilgili görüşlerine yer verilmiştir.

Türkiye'de Kürt sorununu oluşturan en önemli faktörler nelerdir? Sorusuna verilen cevaplar büyük bir oranda benzerlikler göstermiş olduğu görülür. *YERYÜZÜ*

---

¹²⁴ Bahsi geçen değişimin tartışmaları için bkz. Mümtaz'er Türköne, İslamcılığın Ölümü, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi*, Der. İsmail Kara/Asım Öz (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, 2013), 748-754. Mümtaz'er Türköne, *Doğum ile Ölüm Arasında İslamcılık* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2012). Ruşen Çakır, Milli Görüş Hareketi: Dün, Bugün, Yarın, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi*, Der. İsmail Kara/Asım Öz (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, 2013), 753-774.

Dergisi'nin ilk soruya bakışı Türkiye'de Kürt sorunu ele alınırken tarihsel arka planı hesaba katmanın konuyu sağlıklı bir zeminde ele almayı sağlayacağı yönündedir. "Kürt sorunu Cumhuriyetin kuruluş yıllarından yeni kurulan Kemalist devletin, bir ulusun kimliğini tümden yok saymasıyla başlatılmış ve tarihten günümüze taşınmış"¹²⁵ olduğu ifade edilir. Dosyada yer alan dergilerin ilk soruya verdikleri yanıtlar benzerlikler gösterir. Sorunun kaynağı birinci elden ulus devlet anlayışı ve onun dayattığı inkar politikaları olarak ifade edilir. "Kısmen Osmanlı'dan başlayan, laik, demokratik, şoven, ırkçı, Türkçü bir temele oturtulan mevcut rejim elbette kendisiyle beraber binlerce sorun doğurmuş ve binlerce sıkıntıyı beraberinde getirmiştir."¹²⁶

Soruya ilişkin cevaplarda en dikkat çeken *Bengisu Dergisi*'nin konuya yaklaşımıdır. Konunun ele alındığı tarih (1992) dikkate alındığında cesur ifadeler yer almaktadır. Türkiye'de Kürt sorununu oluşturan üç önemli faktörün varlığından söz eden dergi, ilkini, Kürt halkına ve "Kürdistan'a" ilişkin uzun vadeli tarihsel politikalar olduğunu ifade eder. "Osmanlı'nın yıkılışı ile başlayan coğrafi ve idari parçalanma döneminde çeşitli sebeplerden dolayı göz ardı edilen Kürt halkına da bir devlet bahşedilmemiş oluşudur"¹²⁷ der. İkinci neden genelde İslamcı kesimin üzerinde hem fikir olduğu ulus devlet anlayışının yarattığı sorunlardır. Üçüncü neden ise, "gerek ümmet bazında, gerekse bölgesel planda İslam'ın ve Müslümanların bugüne kadar yetersiz ve cılız kalmaları"¹²⁸ sayılmaktadır.

Kürt sorununa karşı Müslümanlar neden ortak bir tavır geliştirememişlerdir? Sorusuna ilişkin cevaplar İktibas Dergisi hariç yukarıda ismi geçen dergilerce Müslümanların Kürt sorununa karşı ortak bir tavır geliştirememesinin sebepleri arasında öncelikle, Kur'ani bir yaklaşımla konuyu ele almamaları neden olarak gösterilmiştir. Bu yaklaşım eksikliğini, Türkiye'de İslami hareketin henüz daha oluşum safhasında olduğunu, bunun içinde karşı karşıya geldiği sorunlara İslami ölçülerle yaklaşım yeteneğine sahip olmadıkları yaygın fikirler arasındadır.¹²⁹ Ayrıca Müslümanların meseleyi ortak bir siyasi tavır olarak netleştirememesinin altında

---

¹²⁵Soruşturma: Kürt Sorunu, *Haksöz Dergisi*, C. 1, S. 13 (1992): 6-11.

¹²⁶ A. g. e. , 8

¹²⁷ A. g. e. , 9

¹²⁸A. g. e. , 9

¹²⁹A. g. e. , 6-11

yatan bir diğere sebep de, Türkiyeli Müslümanların etnik sorunlar karşısında sağlıklı bir akidevi yapıya kavuşamadıkları temel nedenler arasında zikredilmiştir. “İslamcılık maslahat tayin edecek organik bir yapı haline gelememiştir. Bu da olayı tanımlayamamak kadar önemli bir unsur olarak öne çıkmıştır.”¹³⁰

Türkiye’de Müslümanlar Kürt sorununa yönelik geliştirdiği politikalarda Türkiye İslami hareketini mi yoksa bölgesel veya Kürt halkını önceleyen bir kalkışı mı esas almalıdır? Son olarak dergilerin üçüncü soruya verdikleri cevaplar ise şöyledir. Kürt sorununu ümmetin bir sorunu olarak gören *Dava Dergisi* sorununun yalnızca İslam’ın evrenselliğiyle, Kur’an devletinin oluşmasıyla çözülebileceğine inanmaktadır. Sorunu, yalnızca bir bölgenin sorunu olarak görmediklerini, var olan durumun bir insanlık sorunu olduğunu belirtmişlerdir. Müslümanların tavrını belirleyen temel etkenin ümmet bilinciyle oluşmuş İslam’ın evrenselliğinde aramak gerektiğini ifade eden dergi meseleye yaklaşım olarak şunları ilave etmiştir:

*Nazarlarımızı, çalışma tavrımızı, Misak-ı Milli hudutları telakkisi tazdim etmemelidir. Müslümanlar Misak-ı Milli hudutları ile İslam’ın evrenselliği arasındaki farkı iyi kavramalı ve bu iki kavramı birbirine karıştırmamalıdır. Bu çerçevede bölgesel kurtarma operasyonunu İslam’ın evrenselliğine ters bir şeymiş gibi algılamamak ve bunu mantığın, realitenin ve gerçekliğin bir zorunluluğu olarak algılamak gerekmektedir.*¹³¹

Tevhid Dergisi’nin soruya verdiği cevap ise, Türkiye Müslümanlarının evrensel İslam devrimi stratejisi ve önderliği dışında bir mücadeleye girilecekse, ister Türkiye İslami hareketini, isterlerse Kürt halkını önceleyen bir mücadeleye yönelsinler sonuçta İslam ve ümmet için bir kazanım olmayacağı görüşü yönündedir. Bengisu Dergisi’nin değerlendirmesi ise, Türkiyeli Müslümanların özel olarak Kürt sorunu için değil, her konuda Türkiye İslami hareketini esas olarak alması yönündedir. Dergi, Kürt sorunu, Kürt kurtuluşu, Kürdistan gibi mavalları bir kenara bırakıp iki yüz yıllık yenilgi ve zillet tarihini ters yüz edecek köklü mücadelelere kalkışılması gerektiğini savunmaktadır.

Bizim değişmeyen ve değişmeyecek tek gündemimiz tağuti rejimleri yok etmek, önce Ortadoğu’da Müslüman halkların bağımsızlık, özgürlük, İslam

---

¹³⁰A. g. e. , 11

¹³¹A. g. e. , 8-9

*cumhuriyeti şiarlarını hayata geçirmektir. Bu ertelenemez ve ihmal edilemez hedefi bir kenara bırakıp Kürt edebiyatı yapmak İslam'a ihanettir. Bunun tam tersi, yani Kürt sorununa duyarsızlık ve tepkisellik ise mazlum Kürt halkına ihanettir.*¹³²

“Kuran’ın Aydınlığına Doğru” sloganıyla 1991’de yayın hayatına başlayan *Haksöz Dergisi*’nin Kürt sorununa bakışı 32. sayısında “Kürt Sorunu ve Müslümanların Safı” başlıklı yazıda şöyle ifade edilir. Yazıda ulus devletin oluşturduğu sorunlar eleştirilir. Ayrıca dönemin koşullarıyla Türkiye’nin ekonomik, siyasi anlamda dışa bağımlı oluşunu emperyalist etkiler olarak yorumlayan dergi, Türkiye’ye egemen olan rejimin Kürt sorununun alevini söndürebilecek mi ve nasıl? Sorularıyla konuyla ilgili eleştirilerini sıralar. İslam coğrafyasında ümmet karşıtı her sun’i bölünmeyi emperyalist girişim olarak değerlendirir.

Biz Müslümanlar için coğrafi sınırlar kutsal değildir. Ama İslam coğrafyasında oluşturulan her yeni sun’i sınır, Müslümanca ilişkilere getirilen yeni bir vizedir.

(...)

*PKK’nın Kürt sorununu bölücülük ve ırkçılık istikametinde kullandığı malumdur. Ve bu nedenle de suçludur. Ancak en büyük bölücülük tohumunu, ümmet bilincinden izler taşıyan bir halkın içinde ulusçuluk ısrırganını dikerek üretenler suçlu değil mi? T.C.’nin Türkçü politikalarıyla Kürt sorununun muharriki olduğunun söylenmesinden rahatsız olan ve bu eleştirinin şu anda PKK’nın işine yarayacağını ikaz eden bazı dindarlar da olabilir. Ancak İslam, İslam dışı vakıalara uyum gösteren değil, bu vakıaları İslamlaştırmayı amaçlayan inkılapçı bir dindir.*¹³³

Dergiye göre, Müslümanların öncelikle iki tarafında haksızlığını ortaya koymaları gereklidir. Bir tarafta laik-Türk misyonu öte yanda laik-Kürt misyonu olmak üzere. Derginin bu bağlamda soruna ilişkin yaklaşımını ifade ederken, adalet çerçevesinde ümmet bilinciyle konuya müdahil olduğunu ifade etmektedir.

---

¹³²A. g. e. , 10

¹³³Hamza Türkmen, “Kürt Sorunu ve Müslümanların Safı”, *Haksöz Dergisi*, S. 32 (1993): 4-7.

2.5.1. 1990’da İslami Temelde İnşa Edilen STK’ların Kürt Sorununa Yaklaşımları

90’lar ve takip eden yıllara gelindiğinde İslami hassasiyetle faaliyet yürüten sivil toplum kuruluşları kurulmaya başlandı. Bunlar içinde öne çıkan derneklerden bir kaçı İslami temelde hak arama mücadelesiyle bölge halkının karşısına çıktı. Diğerleri ise daha çok salon toplantıları, dergi, yardım ve eğitim faaliyetleriyle yer aldı. İslami hassasiyetle hak arama mücadelesi veren derneklerin başında İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği (MAZLUMDER) gelmektedir. 1991’de kurulan dernek Kürt meselesinde yaklaşımda demokratik ve insan hakları çerçevesinde yaklaşmaktadır. Özgürlükçü bir bakış açısına sahip olan dernek, kurulduktan bir yıl sonra İslamcı kesiminin önde gelen isimlerin yer aldığı bir forum gerçekleştirerek Kürt sorununu masaya yatırmıştır. Yapılan forumun sonuç bildirgesinde yer alan başlıklar özetle şöyledir:

İslam kardeşliğinin birinci şartı eşitlik ve adalettir. Kürtler, nasıl ki insanlık ailesinin eşit bir unsuru ise aynı şekilde İslam milletinin de eşit bir unsurudur. Kürt meselesi, Kürtler ve ülkedeki diğer kesimler için bir travmaya dönüşmüştür. Psikolojik ayrışmayı derinleştiren bu travmanın ortadan kaldırılması adına devlet, kısıtlanan, engellenen ve gasp edilen bütün hakları iade etmeli ve başta Kürtler olmak üzere bütün mağdurlardan resmi özür dilemelidir. Şiddet, sorunun çözümü önündeki en temel engellerdendir. Ancak, şiddetin devam ediyor olması gasp edilen temel hak ve özgürlüklerin iade edilmemesinin gerekçesi olamaz. Üniter ulus devlet yapısı kutsal değildir. Kürt meselesinin çözümünde, ‘üretmiş kutsalların’ insan hayatından önemli olmadığı gerçeği dikkate alınarak, bütün siyasi ve idari alternatif modeller tartışılabilir. Değiştirilen bütün bölge ve yer isimleri iade edilmelidir.¹³⁴

---

¹³⁴Mazlum-Der, “II. Kürt Sorunu Forumu”, Bursa/İzmit, 2012,

Dönemin şartları dikkate alındığında bildirgede ifade edilen tespit ve talepler cesur ifadeler olarak nitelendirilmiştir. Bu çerçevede yapılan ikinci Kürt sorunu forumu ise 2012’de yapılmıştır.

Bir başka oluşum ise, *Muztazaf-Der*’dir. Dernek Güneydoğu başta olmak üzere çeşitli illerde yapılanmıştır.2012’de kapatılan dernek, 2013’te siyasi bir parti olan *Hüda-Par*’ı kurmuştur. Konumuz çerçevesinde dikkat çeken, derneğin yayın organı olan *İnzar Dergisi*’dir. Müddessir suresinin ilk ayeti olan “*Ey Örtüsüne Bürünen Kalk ve Uyar*” ayetlerini slogan olarak kullanan dergi, “Aylık İlim ve Kültür Dergisi” olarak 2004 yılında yayımlanmaya başlamıştır. Dergi yayın hayatına halen devam etmektedir. Derginin Kürt sorununa bakışı ise şöyledir. Dergi, ilk olarak ulus devlet eleştirisi yaparak var olan uygulamaları eleştirir. Devletin Kürt konusuna yaklaşım biçimini, olmaması gereken ve ülkedeki tüm sorun ve çıkmazların da ana kaynağını teşkil eden militarist türü bir yaklaşım biçimi olarak değerlendirir. Ulus devlet anlayışının inkar ve asimilasyon politikası neticesi Kürtler adına ortaya çıkan her oluşum adeta “nimet” bilinip bu oluşumlar çeşitli entrikalarla terörize edilerek toplumda derin infiallerin oluşmasına zemin hazırladığı ifade edilir. Dergi için Kürt sorununun kaynağı birinci dereceden ulus devlettir.

Kürt gerçekliğini sadece “Kürt kökenli vatandaşlarımız” olgusuyla geçiştirmeye çalışan resmi ideoloji savunucuları, Kürt halkının en doğal haklarını dahi, çeşitli entrikalarla terörize ettikleri, manipülasyonlara hevesli PKK’ya indirgeme hevesinde olduklarını, uygulamalarıyla göstermektedirler. Ancak şu husus bilinmelidir ki, ne seksen yıllık kıyım kurbanı mazlum Müslüman Kürt halkı PKK ile özdeştir, ne de PKK Kürt halkının makul çoğunluğunun yegâne temsilcisidir. Eğer 1984’te silahlı mücadeleye sarılan PKK büyüyüp bu günlere geldiyse, bunun yegâne sorumlusu ideolojik resmi savaş kliğinden başkası değildir. Yine Kürt halkının dramlarını emperyalist emellerine alet etme gayesiyle Kürtleri bir o yana bir bu yana savuran uluslararası güçler bu inisiyatifi ellerine alma derdine düşmüşse bunun da yegane sebebi, her türlü hak arama isteklerini öcü gibi görüp orantısız güç kullanımını kahramanlık olarak gören T.C.’nin geleneksel ideolojik aktörlerinden başkası değildir.¹³⁵

¹³⁵Kürt Gerçeği-3, *İnzar Dergisi*, S. 39 (2007) : 58-61

Araştırmamıza konu olan bir başka dernek 2003 yılında kurulan *Toplum-Der*(*Toplumsal Hakları ve Değerleri Koruma, Eğitim, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği*)'dir. Ayrıca, Kürtçe müjde anlamına gelen “Mizgin” adında yayın yapan bir dergiye sahiptir. Türkçe ve Kürtçe yayın yapan dergi 2004 Ağustos ayında yayına başlar ve 74 sayı yayımlayarak Ocak 2011’de kendini fesheder. Dergiyi çalışmaya konu eden boyutu ise derginin Kürt meselesine çokça yer vermiş olmasıdır.

Mizgin Dergisi’nin genel yayın çizgisi mevcut düzene karşı devamlı muhalif fikirler taşınması ve eleştirmesi noktasında olduğu görülmüştür. Bu noktada radikal bir duruş sergileyen dergi, dini referans noktasından Ahmed-i Hani, Faki-yi Tayran, Şeyh Said ve Bediüzzaman Said Nursi gibi Kürt âlimlerine sıklıkla referanslar verilmiştir. Mizgin Dergisi Kürt meselesinin demokratik açılımla halledileceğine düşüncesine karşı çıkmıştır. AK Parti’ye karşı şiddetli bir muhalefet göstermiştir. AK Parti’nin Kürtleri kandırdığını ve oyaladığını savunmuştur. Çok Partili devre geçişle birlikte hiçbir iktidarın Kürtlerin oyunu ve teveccühünü almadan kazanamadığını iddia ederek AK Parti’yi pragmatist bir yaklaşımla iktidar için Kürtleri kullandığını iddia etmiştir. Kürtlerin AK Parti’ye teveccühünü sadece Parti’nin kendi menfaati ve hayatiyetini sür-dürmek noktasından Kürtlerle dirsek teması olarak değerlendirmiştir.¹³⁶

Mizgin Dergisi, İslamcı dergiler içinde radikal çıkışlarıyla dikkat çeken bir dergidir. Bu radikal çıkışlarıyla birçok sayı davalık olan dergi, Kürt sorununa bakışında diğer İslamcı dergilerden ayrılır.

Mizgin Dergisi sıklıkla Kürdistan, Kürdistan coğrafyası, Kürt halkı ve iradesi şeklinde vurgularla Kürt ulusal hareketin düşünsel aydınlanması için gayret ettiklerini dile getirmiştir. Kürdistan’ın özüne dönmesi için bilinçlendirme noktasından büyük bir davaya hizmet ettiklerini iddia etmiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da eşit halklar statüsünde anayasal temel hakları garanti altına alınmış bir Kürt kimliğinin zaruri olduğunu aksi takdirde bu coğrafyada şiddetin sona ermeyeceğini ve Kürtlerinde devletin icra ettiği bu asimile politikalarına teslim olmayacaklarını belirtmiştir.¹³⁷

---

¹³⁶Erdal Aydın, “Kürt Sorununa Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım: Mizgin, Nubihar ve Köprü” *Uluslararası Toplum Araştırma Dergisi*, C.10, S. 17 (2019): 2273-2293.

¹³⁷A. g. e.

2.5.2. İslamcı Yazarların Kürt Sorununa Yaklaşımı

Bu başlık ışığında yukarıdaki başlığa ek olarak, İslamcı yazarların Kürt sorununa yaklaşımında nasıl bir düşünce sistemi içerinde olduklarını, Kürt sorununun neresinde durduklarını, varsa konuya ilişkin çözüm önerileri üzerinde durmaya çalışacağız.

a) Atasoy Müftüoğlu

Müslümanları statükocu yaklaşımlar, alışkanlıklar, tutum ve tarzlar engelliyor. Bir bakıma Müslümanlar kendi kendilerini kısıtlamış oluyor. Bu noktadan hareketle Müslümanların, özellikle muhteşem geçmiş fantezisinden vazgeçerek gerçek tarihe uyanmaları gerekiyor. Türkiye’de cumhuriyet tarihi boyunca “millet” devletin mülkü sayıldı; devlet, milleti nesne haline getirdi. Bu durum devletin vatandaşa, vatandaşın devlete yabancılaşması sonucunu doğurdu. Türkiye’de kimliklerinin tanınması ve tescil edilmesi talebiyle ayaklanan Kürtlerin bu talepleri karşısında İslami cemaatler her dönemde maalesef devletin yanında yer aldılar ve bu konuda resmi/ideolojik/ırkçı yorumları paylaştılar, tükettiler. Devlet, Kürt taleplerini ulus-devlet mantığına aykırı bulduğu için reddetti, bu talepleri şiddet uygulamaları ve ırkçı baskılarla geri çevirdi. Halbuki bu konuda Müslümanların her şeyden önce, İslami anlamda ulus-devlet’le ilgili bir sorgulama yapmaları gerekirdi. Sorunlu dönemlerde, ulus-devlet halkın/Müslümanların desteğini alabilmek için İslam’ı ve Müslümanları sonuna kadar sömürdü. Ulus-devletin bütün kavram ve kurumları camiler/hutbeler/dini etkinlikler aracılığıyla kutsallaştırıldı, dokunulmaz kılındı.¹³⁸

b) Metin Önal Mengüşoğlu

Kürt meselesini Türkiye’de mevcut diğer meselelerden bağımsız düşünmenin mümkün olamayacağını ifade eden yazar:

Eğer Kürtlerin bugüne kadar bir türlü erişemediği beşeri bir hak talepleri varsa ve benden bunu istiyorlarsa ben bütün yürekliliğimle onlara bunu vermek isterim. İsterim ama bunu başarabilir miyim; sorun burada. Çünkü

¹³⁸Atasoy Müftüoğlu, Mülakat: Çiğdem Yaramışlı, İstanbul, 27 Şubat 2019.

ben de tıpkı Kürtler gibi, belki onlar kadar olmasa da mağduriyetlere uğramışım. Üstelik ben etnik kimliğimden ötürü de değil inançlarımdan ötürü yaşamışım bunu. Yani güya etnik kimliği benimkiyle aynı olan kimseler tarafından maruz bırakılmışım kimi zulümlere.¹³⁹

Kürt meselesine etnisite üzerinden bakmayı yanlış gören yazara göre, bir Müslümanda olması gereken bilinç ümmet kavramıyla olaylara yaklaşmak olmalıdır. Bu bağlamda ümmet bakış açısının dışında olan tüm arayışların İslam dairesi içinde değerlendirilemeyeceğinin altını çizmektedir.

c) Reha Ruhavioğlu

Sorunu ele alırken “Kürt sorunu” ifadesinin semantiğiyle başlayan yazar eleştirilerine bu noktadan başlayıp konuyu açıklamaktadır. Yazar için “Kürt sorunu” Kürtlerin sorunu değildir. Kürtlerin Türk kamuoyunun algısında “sorun” ile işaretlenmiş olması yanlış bir durum olarak nitelendirir. Dolayısıyla “Kürt sorunu” denilecekse bu Kürtlerin sorunu değil Türklerin sorunudur. Yazar göre, algı arızalı olunca söylemde arızalı olmaktadır. “Kürtler ile Türkler veya Kürtler ile devlet arasındaki durumun adı ise “Kürt Krizi” olmalıdır.

Niçin kriz? Çünkü kriz, tanımı itibariyle iki tarafın oturup çözmesi gereken bir meseledir. Fakat sorun müdahale edip onu hal yoluna koymanız gereken bir iştir. Bakınız Kürt Meselesi için Kürt sorunu deniyor ama Kardak kayalıkları için Kardak sorunu denmiyor, Kardak krizi deniliyor. Niçin? Çünkü Yunanlılar bir otorite olarak tanıyor, oturup bunu beraber halletmemiz gerekiyor. Sorun tek bir öznenin müdahalesi ile hallolacak bir durumu tanımlarken, “kriz” iki tarafın oturup halledeceği bir duruma işaret eder.¹⁴⁰

Yazara göre, Müslümanların Kürt meselesine mesafeli duruşu Türkiye’de ulus devlet kurulurken İslam’ın milli bir bilinç oluşturmanın aracı olarak kullanılmasında yatmaktadır. “İslam, Türk milliyetçiliğinde bu milliyetçiliğe yedirilen bir sos olmaktan ziyade bir işlev görmemiştir. İslami camianın kahir ekseriyetinin Kürt

¹³⁹Mazlum-Der, “II. Kürt Sorunu Forumu”, 113-114.

¹⁴⁰A. g. e. , 115

meselesinde sınıfta kalmasının en temel sebebi; bu paradigma inşasının bir sonucu olarak kendilerine ulusçuluktan sirayet eden “millet-i hakime” bakışıdır.”¹⁴¹

Her iki başlıkta dikkate alındığında anlaşılacağı üzere, İslami anlayışa sahip düşünce yapısından somut bir çözüm önerisi çıkmamakta, ama en azından sorunu tekrar okuyarak ana kaynağına dönmeye, duyarlılığı arttırarak çözüm üretmeye yönelik bir algı ve gayretin doğduğu görülmektedir. Ayrıca, gerek araştırmada yer alan dergi, dernek ve fikir insanlarının, sorunun kaynağında ulus-devlet paradigmasının olduğunu ve bu yapının devam ettiği sürece de çözümsüzlüğe mahkûm olunacağı tezi yatmak olduğu görülmüştür.

2.6. İslamcı Yayın İçerisinde İktibas Dergisi

İktibas Dergisi, 1 Ocak 1981 tarihinde Ercümen Özkan'ın kuruculuğunda yayın hayatına başladı. Çeşitli gazete ve dergilerden alıntılanan yazılardan oluşan dergi, ayrıca deneme, şiir, fıkra türünde yazıları da yayınlamaktadır. İlk çıktığı dönem iki haftada bir yayınlanmaya başlayan dergi, Ocak 1985 tarihli 97. sayısından itibaren aylık periyotlarla yayınlanmaya başlamıştır. Mart 1990 tarihli 135. sayısından itibaren *Fikir Verir* sloganını benimseyen dergi Ocak 1997 tarihli 157. sayısından itibaren *Fikir Veren Dergi* sloganıyla yayınlanmaya devam etmiş ve 196. sayıdan itibaren önceki sloganına geri dönmüştür. Dergi, uzun yıllar boyunca pek çok farklı süreçten geçen İslamî entelektüel tartışmaların gözlemlenebileceği zengin bir kaynak olmuştur. Medeniyet, adalet ve nizam kavramlarına dair önemli tartışmaların yapıldığı dergide, modern çağda aidiyet, kimlik, kadın ve dinî yaşam gibi konulara da sıklıkla değinilmiştir.

Derginin İslamcı yayın içinde ağırlığını ve söylem dilini ise, iki konu üzerinden değerlendirebiliriz. Birincisi, derginin uzun sayılabilecek tarihsel serüveni ve bu serüvende bir iki kesintinin dışında yayın hayatına ara vermeden devam edebilmesidir. Bu özellik bile bize göre dergiyi, dergi yayıncılığı içinde özel bir yere oturtuyor. Bu uzun tarihi serüvende Türkiye'nin yaşadığı çalkantılı dönemlere tanık olması ve bu konularda fikirler beyan etmesi, geçmişin tanıklığı açısından önem arz ediyor. İkincisi ise, derginin yayın politikasının Ercümen Özkan'dan bu yana temelde değişmeden devam etmesidir.

---

¹⁴¹A. g. e. , 117

Dergiyi, insanımızı düşünerek yayınlamaya başladık. Evet, insanımızın Türkiye’de ve Dünya’da neler olup bittiğinden, nasıl olup bittiğinden haberi olsun istedik. Dünyayı yönetenlerin, onlara fikir verenlerin neleri nasıl düşündüklerini insanımıza iletmek ve bu surette okuyucunun ufğunun genişlemesine, daha üst düzeyde ve kapsamlı düşünebilmesi için Gerekli bilgiler edinmesine katkıda bulunabilelim¹⁴²

Bu perspektifle yapılan çalışmaların alt yapısı, 1960’lı yıllarda Özkan ve bir grup arkadaşıyla birlikte oluşturuldu.

İktibas Dergisi Türkiye’de süreli yayınlar içinde kendi cinsinin ilk örneğidir. Gerek yurtiçi gerekse yurtdışı yayınları tarayarak “Mutlaka başkalarının da okuması gerek” denilen yazıların, röportajların, makalelerin, haberlerin ve yorumların, karikatür ve fotoğrafların çıkartıldığı bir dergidir. Bu nedenle süreli yayınlar tarama dergisi işlevi gören derginin adına “Alıntı” anlamına gelen *İktibas* ismi verilmiştir. Bu sayılan özellikleriyle dergi, cinsinin Türkiye’de ilk örneği olmuştur.

Derginin çıkarılmasındaki amaç, 4. sayıda “Selam ile...” kısmında şöyle ifade edilmiştir:

Ülkemiz insanının silahsız, kavgasız birbiriyle diyalogunu sağlamaya çalışmak ve doğrular üzerinde birleşebilmelerine yardımcı olmak. Dergi Türkiye’de bugüne kadar eşi görülmemeyen bir yayın türüdür. İktibas, Şu’cu, Bu’culuk değil doğrulardan yana ve değişik görüşlere yer veren bir dergidir. Dış basını tarama imkânı bulamayanlara götürülen bir hizmettir. İç basını gerek maddi gerek vakit açısından tarama fırsatı bulamayanlara sunulan bir fırsattır. İktibas, her fikirden insanın merak edip okuduğu bir dergidir.¹⁴³

Dergi, ilk çıktığı dönemde satış tirajıyla da dikkat çekmektedir. Örneğin 5. sayısında yer alan bilgiye göre, İktibas’ın ilk 3 sayısı kendi imkanlarıyla dağıtılmış dolayısıyla da birçok yurt köşesine iletilenmemiştir. Dördüncü sayıdan itibaren iki büyük dağıtım şirketinden biriyle anlaşma yapan dergi, böylelikle bütün Türkiye’ye dağıtımını

---

¹⁴² Selamlayarak!.. *İktibas Dergisi*, C. 1, S. 1 (1981): 1.

¹⁴³ Selam İle... ,*İktibas Dergisi*, C. 1, S. 4 (1981): 1.

gerçekleştirmiştir. Ankara, İstanbul, İzmir ve Adana'nın dışında il ve ilçe olarak 400'den fazla kentİktibas'ın ulaşımı sağlanmıştır.¹⁴⁴

İktibas'ın yayınlanmaya başladığı tarihin önemine de değinmek lazım. “Anarşinin olanca hızıyla sürdüğü, kaldırılan tozdan etrafın görülmediği, elinde silahı, gözü dönmüş, öldüreceği karşıt fikrin adamını arayan insanların tedirginlik doğurduğu ve kimsenin kimseye söz söylemeye ve dinletmeye gücünün yetmediği günlerin ertesinde yayınlandı İktibas”.¹⁴⁵ Dergiyi araştırmaya değer kılan bir yönde aslında bu satırlarda yatıyor. Türkiye tarihinin tansiyonu yüksek en zor zamanlarından biri olarak kabul edilen 1980 ve sonrası, kesintiye uğramadan devam eden dergi, okuyucusuyla buluşmaktadır. Dergi, bu zor zamanlarda kendine biçtiği misyonu şu şekilde ifade etmektedir:

*Dergimiz bütün okuyucuları, hele bilerek, anlayarak okuyanlar görmektedirler ki İktibas buz tutmuş denizde yol alan bir BUZKIRAN gemisi gibidir. Bir yandan buzları kırmakta, diğer yandan ise yol almaktadır. Elbette sürati az olacak, ilerlemesi yavaş olacaktır. Başlangıç böyledir Sünnetullah'da.*¹⁴⁶

Dergi, kendi politika eksenini izah ederken ilkelerini İslamcılık yazınında Kur'an ışığında öze dönmek olarak tarif eder. Ve ne surette olursa olsun bu ilkelerden asla taviz verilemeyeceğini beyan eder:

*Dergimiz yayın hayatına atıldığından bugüne dek iki esas üzerine hareket etme kararlılığındadır. Bunlardan birincisi kişinin düşüncelerinde ve davranışlarında çok önemli bir yer tutan İslami kavramları Kur'an ışığında belirlemek, ikincisi ise yeryüzünde meydana gelen siyasi olaylardan ve dünya Müslümanları ile yeryüzüne hâkim olduklarını sanan devletlerin gerçek yönlerinden insanlarımızı haberdar etmek. Tevhidi ölçüde yayınına titizlik gösteren İktibas, bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da yayın hayatı boyunca bu esası korumaya özen gösterecektir.*¹⁴⁷

¹⁴⁴ Selam İle... ,İktibas Dergisi, C. 1, S. 5 (1981): 1.

¹⁴⁵ Selam İle... ,İktibas Dergisi, C. 1, S. 4 (1981): 1.

¹⁴⁶ Selam İle... ,İktibas Dergisi, C. 1, S. 2 (1981): 1.

¹⁴⁷Ercümen Özkan 1938-1995 Özel Sayısı, İktibas Dergisi, C. 14, S. 205 (1996): 62.

İktibas Dergisi'nin Ercümen Özkın yönetiminde ve genelde devamındaki yıllarda İslamcılık/İslam konularında temel fikri Erkilet tarafından şöyle ifade edilir:

İslam/İslamcılık ile sağcılık/muhafazakarlık arasına açık bir ayırım koymalarıdır. Kominizim tehlikesine binaen sağcı iktidarlarla iş birliği yapmanın ve ABD'nin müttefiki olmanın kabul edilemez olduğunu öne sürerler... Sağ muhafazakâr yaklaşımda siyasetin temeli din dışı ölçülere dayanır.¹⁴⁸ Özkın'a göre ise, İslami siyasetin amaç-araç tutarlılığına dayanması gerekir.¹⁴⁹

Bu açıklama da bize gösteriyor ki *İktibas Dergisi*'nin yayıncılık anlayışı aktif siyasetin içinde İslam'ın öz kaynaklarına dönerek bir rol ve yöntem oluşturmaktır. Derginin yazıları dikkate alındığında sosyal yaşantıya dair hangi alan var ise oralarda söz sahibi olmak ve bunun için “Buzkıran” görevi görmektir. Ayrıca dergi, İslamcılık söyleminde devlet ve her türlü otorite anlayışlarına karşı temel perspektifini Kuran'ı bakış açısına göre eleştirel bir dil ile duruşunu çeşitli yazılarında ifade etmektedir.

---

¹⁴⁸ Bu dönemde Menderes ve ardından Demirel İktidarlarının ezanın yine Arapça okunmasına izin verilmesi, Yüksek İslam Enstitülerinin, İmam Hatip Okullarının açılması gibi dindar halk kesimlerini memnun eden uygulamalara imza attıklarını ve CHP'nin baskıcı, seçkinci ve zora dayalı modernleştirme uygulamaları... Özkın bu koşulların getirdiği eğilimi “İslam kisvesine bürünmek” olarak adlandırmakta ve İslam düşünce ve pratiğinin bir bütün olduğunu vurgulayarak karşı çıkmaktadır. Ona göre Başbakan Süleyman Demirel'in İslam Enstitüsü ile Büyük Bira Fabrikası'nın temelini aynı gün atması, söz konusu parçalılığın bir göstergesidir. Bu bakış açısına göre, dönemin Müslümanların oylarıyla desteklenen sağ-muhafazakar iktidarlara (ortanın sağı) İslam'a bazı tavizler verirken, İslam'ın kendisine hizmet etmekten çok Müslümanların modernizme uyumlu kılınmasını amaçlamaktadır. Özkın bu süreci “İslamizasyon” olarak adlandırmakta ve “İslam'ı İslam ile engelleme politikası” olarak tanımlamaktadır. Erkilet, *Eleştirellikten Uyuma “ Müslümanların Kamusal Alan Serüveni”* , 83.

¹⁴⁹Erkilet, *Mazlum Doğu'nun Mağrur Çocukları “İslamcı Portreler ve Türkiye'de*

İslamcılığın Seyri, 82-83.

2.6.1. İktibas Dergisi'nin Kendine Özgü Yayın Çizgisi

İktibas Dergisi'nin fikri yapısını oluşturan yazılar *Selam İle...*, *Yorum*, *Kavramlar ve Okuyucu Mektupları*'dır. İfade edilen yazılar üzerinden dergi kendi görüşünü okuyucularına anlatmaktadır. Zaman içerisinde geçirdiği süreçlerle kısmen format değişikliğine giden dergi, günümüze kadar yoluna devam etmektedir. Bu başlık altında var olan değişikliklerin neler olduğuna bakmak ve sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için dergiyi daha yakından tanımaya çalışacağız.

İlk sayılarında *Selam İle...*, *Yorum* yazıları dışında düşünce yazılarına yer vermeyen dergi, yine başlarda aynı şekilde telif yazılarına da yer vermemiştir. Dünyada ve Türkiye'de en çok okunan dergi ve gazetelerin haberlerini ve yorum yazılarını tercüme edip derleyen dergi, ilk çıktığı dönemin şartlarında okuyucusuna büyük bir hizmet vermiştir. Bu sistem ile “insanlara düşünmeyi öğretecek bir misyon olduğunu” ifade eden dergi, insanların “doğrular üzerinde birleşebilmelerine yardımcı olmak” için var olduklarını belirtir.

Derginin, iktibas ettiği haber kaynaklarının çeşitliliğine çok önem verdiği görülür. Bunun içinde okuyucusuna seçtiği kaynakların yelpazesinin ne kadar geniş olduğunu göstermek ister. Derginin sonuna eklediği listeden bir kaç şöyledir:

EL AHMAR	Günlük gazete	Mısır/Mısır
IMPACT INTERNATIONAL	15 günlük dergi	İngilizce/İngiltere
ISLAMIC HORIZONS	İki aylık dergi	İngilizce/ABD
LE POINT	Haftalık dergi	Fransızca/Fransa
URDU DİGEST	Aylık dergi	Urduca/Pakistan
CUMHURİ İSLAMİ	Günlük gazete	Farsça/İran
THE JOURNAL	Aylık dergi	İngilizce/İngiltere
DER SPIEGEL	Haftalık dergi	Almanca/ Federal Almanya

İktibas, okuyucusuna ilk çıktı yıldan 90'ların sonuna kadar kitap ve makale önerilerinde de bulunmuştur. Bu öneriler genelde itikadı anlamda sağlam bir bilinç

eleştirel muhakeme ile ilgili kitaplar olmuştur. Kitap seçimlerinde dikkat çeken bir diğer yön ise, 80'lerle başlayan tercüme faaliyetlerin yansımalarıdır. Ali Şeriatî'den, Seyit Kutup'a kadar birçok yazara yer verilmiştir. Yabancı yazarlarında yer aldığı köşeye zaman zaman okuyuculardan eleştirilerde gelmiştir. İktibas, her kitap tanıtımı yaptığında istisnasız okuyucularına açıklama yapmak zorunda kalır. "Bu sütunlarda sizlere, tanıta bildiğimiz kadarıyla ve eleştirilere açık olmak üzere kitap tanıtımına çalışıyoruz. Beğenebilir veya beğenmeyebilirsiniz tanıttığımız kitapları. Unutmamamız gerekir ki Kur'an dışında her kitap eleştiriye açıktır."¹⁵⁰

İktibas Dergisi, kendi türünün içinde bir farklılık örneği daha sergiler, 83. sayısından itibaren "*İktibastan Dinleme Servisi*" başlığıyla dünyadaki radyolardan özet haberler yaparak okuyucusuna yeni bir imkan sunar. Bu radyolardan bir kaçı şöyledir: KÖLN, TAHİRAN, TRT ARABİC, BBC-LONDRA radyoları. İktibas, bu başlıkla sunduğu haberleri 1997'nin sonuna kadar sürdürmüştür.

Dergi incelendiğinde dikkat çeken bir diğer özellik ise, derginin salt anlamda haberleri iktibas etmesinin yanı sıra kendi yorumlarına yer verdiği görülür. Örneğin, 1985'te dergi kendi görüşlerine ağırlık vermek için sunduğu haberlere yorum katmaya başlar. Bunun içinde "*Haber-Yorum*" başlığıyla gündemde olan konuları derinlemesine analiz eder. Örneğin Filistin sorununun kökleri nedir? Müslüman coğrafyalarda var olan sorunlar en içince ayrıntısına kadar ilgili haberlerde dergide yer bulur.

a) İktibas'ın Yoğunlaştığı Konu Başlıkları

İktibas Dergisi, yayına başladığı günlerde ilk olarak dünyadan ve Türkiye'den derlenen haberleri okuyucusuna sunmaktadır. Fakat ilerleyen yayın döneminde düşünce ve yorum yazılarını arttıran dergi, ilerleyen yayın yıllarında da bu formatı devam ettirmiştir. Bu bağlamda derginin özellikle üzerinde yoğun bir şekilde durduğu ülkeler ve o ülkelere dair sorunlar sıklıkla dile getirilir. Bu bağlamda İran başta olmak üzere diğer ülkeler şöyledir: Filistin, Tunus, Lübnan, Pakistan, Afganistan, Mısır, Ortadoğu, Cezayir, Sudan yoğun olarak gündem olan ülkelere

---

¹⁵⁰İktibas Dergisi, C. 1, S. 17 (1981): 47.

bir kaçıdır. Tabidir ki hiç kuşkusuz dönemin şartları dikkate alında Müslümanların yaşadığı coğrafyalarda sorunlar ve İslami hareketler dikkate alınır.

Derginin lokomotifi olan ve derginin fikri yapısının ele alındığı başlıklar ise, *Yorum* ve *Kavramlar* köşesidir. Bu köşelerde ağırlıklı olarak ele alınan konu başlıkları ise şöyledir: Demokrasi, Kaza ve Kader, İdeolojilere Göre Mülkiyet, Tarihi Süreç İçerisinde Avrupa, Biat, İslam Aleminden Haberler, Mezhep ve Mezhepler, Kur'an'a Göre Gayb, Kurana Göre Fısk, İnsan ve Tevekkül, Zikir /Şefaat/İman Nedir? İtaat/Siyaset, Keramet/Şirk/Fitne, Laiklik ve Demokrasi, Laiklik ve Kemalizm gibi konulardır. Dergi özellikle *Kavramlar* köşesinde birçoğunu seri konu olarak işlemiştir. Ayrıca derginin özellikle üzerinde durduğu bir diğer konuda “ayrı bir din olarak tasavvuf” başlığıyla işlediği konudur.

Derginin düzenli yazarları ise, Ercümen Özkın öncesi ve sonrası olmak üzere genelde şöyledir: Hüseyin Alan, M. Kürşat Atalar, Mehmet Durmuş, Abdullah Pamuk, Hüseyin Bülbül, Mukaddes Özkın, Metin Önal Mengüşoğlu, Mehmet Çoban, Atasoy Müftüoğlu, Elif İsmailoğlu, Harun Görmüş, gibi isimlerdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKTİBAS DERGİSİ'NİN KÜRT SORUNUNA YAKLAŞIMI: 1981-1995 ARASI DÖNEM

Bu bölümde İslami perspektif içinde Kürt sorununun nasıl ele alındığına bakmak için, konunun ana hattını oluşturan İktibas Dergisi'nin 1981-1995 yılları arasını tahlil etmeye çalışacağız. 1981-1995 arası dönemi çalışmamızdaki amaç, derginin kurucusu ve editörü olan ve dergi kurulduğundan beri dergiye fikirsel anlamda yön veren ve yazılarıyla (*Selam ile... , Yorumlar, Kavramlar ve Okuyucu Mektuplarına Cevaplar*) katkı sağlayan Ercümend Özkan'ın ölümüne kadar ağırlıklı olarak fikirleriyle derginin geneline yansımalarıdır. Münhasıran oluşan başlıklardan en dikkat çeken ise, Ercümend Özkan'da "Güney Doğu Meselesi" başlığı oldu. Çünkü bu başlık çerçevesinde şekillenen düşünce anlayışı 1981-1995 dönemi anlayışının dergi nezdinde genel havasını yansıttığı yönündedir. Daha sonraki konularda ise, Mazlum-Der'in 1992'de yapmış olduğu "Kürt Sorunu Forumu" üzerinden ümmet, kardeşlik perspektiflerinin Kürt meselesine yaklaşımını değerlendirmeye çalıştık.

3.1. Ercümend Özkan ve İktibas

Ercümend Özkan (1938-1995) Türkiye'de İslamcı düşünce içerisinde kendine has bir yeri olan ve radikal İslami hareket dendiğinde ilk akla gelen isimler arasında yer almaktadır. 1960'ların başında Hizbu't Tahrir içinde yer almaya başlamış, dönemin gazetecilerine, yazarlarına ve devlet adamlarına posta yoluyla gönderdiği yazılarla Türkiye gündemine girmiştir. Bu yazılarda İslami bir devletin kurulmasının önemi üzerinde durmuştur. O dönemin başbakanı Demirel ve Cumhurbaşkanı İnönü'ye açık mektuplar yazıp fikirlerini ifade etmiştir. Özkan, yayınladığı yazılarda Türkiye'nin mevcut haliyle Batı'nın bir maşası haline getirildiği, Batı'nın temel amacının

ise,İslam'ı yok etmek olduğu yönündedir.¹⁵¹ Özkan, bu yaklaşımlara karşılık Müslümanların birleşip İslami esaslara dayalı Kur'anî referansla bütünlüğe ulaşmış İslam Devleti kurmayı önermiştir.¹⁵² Bu bağlamlarda Ercümen Özkân'ın siyasi yaşamını ve görüşlerini üç ana başlık çerçevesinde ele almak mümkündür. Birincisi, 1970'lere kadar süren Hizbu't-Tahrir dönemi. İkincisi, görüşlerinde mensubu olduğu oluşumun fikirlerinden kopuş olarak ifade edilen 1970-1980 arasındaki dönem. Üçüncüsü ise, İslam anlayışının Kur'an ve sünnetle sağlaması yapılmış 1980 sonrası dönem olarak ifade edilir.¹⁵³ Bu konular tezin kapsamı dâhiline girmediği için ayrıntısına girmeden ifade etmeye çalışacağız.

1938 Mucur doğumlu olan Ercümen Özkân, çocukluk ve gençlik yıllarını babasının memuriyeti nedeniyle Kayseri, Ankara, Kırşehir ve İstanbul'da geçirdi. 1969 yılında Ankara'ya geldi ve kayıtlı olduğu Hukuk Fakültesi'nde öğrenimine devam etti. O dönemlerde Millet Partisi genel merkezinde iş bulup siyasi faaliyetlerle yakından tanışan Özkân, aynı dönemlerde Türk Ocağı bünyesinde bazı etkinliklerde bulundu. Kendisinin ifadesiyle bu onun milliyetçi muhafazakâr kesimle ilk ve son birlikteliğiydi. Daha sonraki zamanlarda düşüncelerini ifade ettiği ortamlarda Kemalist kesimden ne denli eleştiriler aldıysa muhafazakâr-geleneksel kesimlerden de aynı tonlarda eleştirilere muhatap oldu. 1960'larda kurduğu Basın Haber Ajansı'nda (eski adı ile Basın Tetkik ve Haber Alma Merkezi) hem hayatını kazanıp hem de çok sevdiği iş olan Türkiye basınına tarayıp gelişmeleri yakından izleme şansına sahip oldu. Ankara Hukuk Fakültesine devam ettiği dönemde D.T.C.F. Şark Dilleri bölümüne de kayıt olan Özkân, aynı fakülteden Mukaddes Taner ile hayatını birleştirdi.¹⁵⁴ İlk siyasi çıkışını, 1967'de kurucusu Ürdün doğumlu (1952) Takiyeddin en-Nebhani olan, Hizbu't-Tahrir (Kurtuluş Partisi) ile yaptı.¹⁵⁵

---

¹⁵¹Alev Erkilet, *Orta Doğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler*, 5 bs. (Ankara: Hece Yayınları, 2010)154.

¹⁵² Tebliğ ve Parti Ercümen Özkân (1938-1995) Özel Sayısı, *İktibas Dergisi*, C.14, S. 205 (1996): 23.

¹⁵³Alev Erkilet, *Eleştirellikten Uyuma 'Müslümanların Kamusal Alan Serüveni'* (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2015).

¹⁵⁴'Biyografi' Ercümen Özkân (1938-1995) Özel Sayısı, *İktibas Dergisi*, C.14, S. 205

Özkan 1963-1967 arasında Hizbu't-Tahrir içinde faaliyet göstermiştir. Bu dönemde cezaevindeyken Müslümanların, içinde bulunduğu teşkilata kökü dışarıda bir örgüt gözüyle bakılmasından dolayı, yerli bir İslamcı söylem geliştirmenin gerekliliğini fark etmiştir.¹⁵⁶ Bir anlamda yaşadığı tutuklamalar daha hızlı tanınmasına sebep olmuş ve o dönemin birçok ulusal basınında çokça bahsi geçmiştir. 8 Mayıs 1967 tarihli, *Hıristiyanlarla Müttefik Olmak Haramdır: Şer'i Hüküm* başlıklı bildiri hareketin genel hatları şu şekilde ifade edilmiştir. Halkı Müslüman olan devletleri Dar'ül İslam'a çevirmek, hilafeti öncelemek, aciz olanlara devlet gelirinden yardım yapmak, BM, IMF, Arap camiası gibi temel değerleri İslami olmayan kuruluşlara üye olmamak, Osmanlı'daki gibi benzer bir eyalet sistemine geçmek gerekir. Ayrıca su, ot ve ateşin genel mallar olduğu, orman, petrol ve madenlerin kamulaştırılması, toprağı olmayanlara toprak verilmesi, toprağı olup da işlemeyenlerin toprağının ellerinden alınması gibi ifadeler yer almıştır.¹⁵⁷

1970-1980 arası dönem Türkiye'de kuruculuğunu yaptığı hareketten de tamamen ayrıldığı dönem olarak ifade edilir. Özkan'ın çalışmaları ve faaliyetleri incelendiği zaman, görüşlerini paylaşacağı çalışma grupları oluşturması ve bu gruplardan çıkan yazıları, tartışmaları kitapçık haline getirip okunmasını sağlamıştır. Özkan'ın 1980 sonrası dönemi, yukarıda ifade etmeye çalıştığımız çalışmalarının kamuoyu ile buluşmasını sağlayan faaliyetlerinin bir dergi çerçevesinde hayat bulmasını sağladığı yıllar olur. Ocak 1981'den itibaren düzenli olarak yayınlanan İktibas Dergisi bu faaliyetlerin toparlandığı yerdir. 1981'de yayın hayatına başlayan İktibas Dergisi'nde *Selam İle...*, *Yorum*, *Kavramalar* ve *Okuyucu Mektuplarına Cevaplar* başlıklarıyla yazılar yazan Özkan, düşünsel ve siyasi fikirlerini bu yazılarda yoğunlaştırır ve okuyucularıyla buluşur. Özkan'a göre İslam, "Geleneksel din yoluyla sokulmuş olan ve aslında dinde yeri olmayan görüşlerden ve modern Batılı/laik ideolojiler

---

(1996): 4-19.

¹⁵⁵ Erkilet, *Eleştirelilikten Uyuma 'Müslümanların Kamusal Alan Serüveni'*, 107.

¹⁵⁶ Erkilet, *Mazlum Doğu'nun Mağrur Çocukları 'İslamcı Portreler ve Türkiye'de İslamcılığın Seyri'*, 84.

¹⁵⁷ A. g. e. , 37

tarafından sokulmuş olan görüşlerden arındırılmalıdır”.¹⁵⁸ Özkan geleneksel din yoluyla sokulan görüşleri ise, tasavvuf, fıkıh ve mezhepler olarak ifade etmektedir. İslam’a laik ideolojiler yoluyla sokulan görüşler ise, hümanist, sosyalist ve laik demokratik görüşler olarak ifade etmiştir. İktibas’ın özellikle *Kavramlar* köşesinde bahsettiğimiz düşüncelere karşı eleştiriler geliştirmiş ve bunları sürekli gündemde tutarak ifade etmiştir.¹⁵⁹

3.1.1. Ercümand Özkan’ın Kaleminden İktibas Dergisi

Ercümand Özkan, yazılarında İktibas’ın ticari bir kaygının ürünü olmadığını ifade eder. Dergi, Özkan hayattayken birçok kurum ve kişiye ücretsiz olarak gönderildiği bilinmektedir. Dergi, Kur’an İslam’ının geniş kitlelere anlatılmasının bir aracı olarak benimsenmiştir. Yayın çizgisi dikkate alındığında Özkan’ın üzerinde durduğu konular, itikat, amelde metot, tasavvuf (ayrı bir din olarak), tebliğ ve İslam partisi şeklindeydi. Özkan İktibas’ı aşağıdaki ifadelerle anlatır:

*Artık belli olmuştur ki kesinlikle seviyeli bir okuyucunun dergisidir. Onda okuduğu hemen her şeyin fikri beslenmesinde payı büyüktür. Özgül ağırlığı fazla yazılarıyla düşünenlerin dergisidir. Okuyanlarını geleceğe hazırlayan dergidir. Okuyucusuna, gerçekler istikametinde tutarlı, zamanında ve eskimeyen siyasi “yorum”larıyla, hadiselerle basiretle bakabilmeyi sağlayacak bir bilinç kazandırır ve çevresinde seçkinlik sağlarken, emsalleri arasından her şeyiyle kendine has görüşler verebilmektedir.*¹⁶⁰

---

¹⁵⁸Erkilet, *Orta Doğu’da Modernleşme ve İslami Hareketler*, 186.

¹⁵⁹Erkilet, *Eleştirellikten Uyuma ‘Müslümanların Kamusal Alan Serüveni’*, 110.

¹⁶⁰ Arif Kaya, Ercümand Özkan’ın Kaleminden İktibas Dergisi, Ercümand Özkan (1938-1995) Özel Sayısı, *İktibas Dergisi*, C.14, S. 205 (1996): 62-66.

3.1.2. İktibas Dergisi'nin Ümmetçilik Anlayışı

İktibas Dergisi fikriyatında “ümme”, Kur'an'ın toplumsal yapıyı tanımlamada kullandığı kavramlardan biridir. Yani toplumlar akidelerine göre, salih amellerine göre, kısacası tevhide olan nispetlerine göre tasnife tabi tutulurlar. Kur'an'da bazen toplumun belirli bir kesimi (müşrikler veya müminlerin) ümmet olarak tanımlanırken, bazen de bütün toplumdan ümmet olarak bahsedilmektedir. Bu yaklaşıma ilaveten görüşlerini ayetlerle destekleyen dergi, ümmet kavramının oluşması için belli şartların olması gerektiğini bunun içinde Allah'a teslim olmuş, müşrik toplumdan apayrı bir insanlar grubunun kastedildiğini ifade eder. “Ehli kitap gibi, sayıca kalabalık bir toplumun içinde Allah'ın önünde secdeye kapanan, onun ayetlerini okuyan, dosdoğru insanların (ümme'i kaime) bulunduğunu sıtayışle hatırlatan ayette de (3/113) ümmet sözcüğü “nitelikli bir cemaati”¹⁶¹ ifade etmektedir. Bugüne gelindiğinde ümmet kavramı yerine “ulus” kavramı getirildiğini yukardaki görüşlerine ekleyen dergi, yapılan bu hamlenin bilinçli olarak yapıldığını, ümmet kavramının halifelik yönetimiyle olan yakın alakasından kaynaklı olarak tercih edilmektedir der:

Zira halifelik gibi, pek çok ırkı “ulusu” bir siyasi çatı altında tutabilen siyasi güç bunu en güzel biçimde “ümme” mefhumu ile ifade edebiliyordu. Tebaası “ümme” olan hilafet yönetimi uzun asırlar boyunca batının emperyalist hedeflerine karşı durabilmişti. Hilafet, ümmet söylemiyle yığınlarca Irk'ı bir arada ve çok daha az sorunlu olarak yönetebiliyordu.¹⁶²

Ümmet kavramına getirdiği yaklaşımın köşelerini belirleyen İktibas, bu belirlemeyle kendi alanını tanımlamaktadır. Bu tanımın dışında kalan yaklaşımları eleştiren dergi, katılımcı, sivil toplumcu ve dini liberalleştirme, laikleştirme çabasında olan kişilerin ümmet kavramını kendi zihniyetlerine uygun olarak tanımladıklarını ifade eder. Onlara göre, ümmet “ulus” kavramıyla eş anlamlıdır. Çünkü “ümme”in nötür bir anlama sahip olduğunu söylemekle, bu doğrunun içeriğini kendileri, uzlaşmacı yanlış söylemlerle doldurduğu yaklaşımında bulunur. Dergiye göre:

Türkiye’de yaşayan herkes Muhammed’in ümmetidir! Bu tanımlamanın perde arkasında şöyle bir kanaatin yattığını tahmin etmek güç değildir: Hazreti Muhammed’in mahşer gününde alnını yere koyup, “ümme ümmeti” diye

¹⁶¹İktibas Dergisi, Ümmet , <http://iktibasdergisi.com/2013/05/08/ummet/> , [04.02.2020].

¹⁶²A. g. e.

*ümmetine şefa'at etmeyi Allah'tan talep edeceği ve Allah'ın da bütün ümmetini ona bağışlayacağı gibi bir üstureyi baz alarak, alenen şeriata küfreden kadar küstah olsa bile, "kalbinde zerre kadar iman bulunan" (!) hiç kimseyi Müslüman kategorisinin dışında tutmamak! Yani bir tür halk dalkavukluğu!*¹⁶³

İktibas için, ümmet kavramını tüm insanlar için çoğulcu bir anlamda kullanabilmesi için tek şartın İslam'ın egemen olduğu bir ülke olması gereklidir. Bu anlamda kendilerine tabi olan bütün ülke halkını ümmet olarak adlandırması mümkündür. Dergi, bu şartla, Medine vesikasına uygun hareket edileceğini ve inisiyatifin Müslümanların elinde olacağını ifade eder.

3.2.Ercümen'de Özkan'da Güney Doğu Meselesi

Türkiye'nin sorunları sıralandığında muhtemelen birinci sırada yer alan sorun Kürt sorunu olurdu. Bu sorun çerçevesinde farklı kesimlerin yaklaşımları mevcuttur. Sağ-muhafazakâr, liberal, Meksist-sol birçok düşünce kendi disiplini içinde konuyu izah etmektedir. "İslamcılarının fikri ve siyasi yaklaşımları üzerinde etkili olan isimlerin geçmişten günümüze meseleye nasıl yaklaştıklarının izi gerektiği ölçüde sürülmemiştir".¹⁶⁴ Bu amaçla Ercümen'de Özkan'ın gerek farklı mecralarda gerekse de 1981'den ölümüne kadar İktibas'ta konuya ilişkin yaklaşımları bu başlıkta dikkate alınmıştır. Ayrıca belirtmek gerekir ki, İslamcı diye ifade ettiğimiz toplumsal grup ya da kişileri gerek düşünce gerekse de eylem bazında homojen bir yapıda düşünemeyiz. Tıpkı farklı düşüncelerde olan gruplar gibi. Bunun doğal sonucu olarak da "herhangi bir toplumsal sorun karşısında yekvücut bir görünüm çizen İslami kesimden söz etmek mümkün değildir".¹⁶⁵

İktibas Dergisi'ni incelediğimizde ilk çıktığı günden 80'lerin sonlarına kadar Kürt sorunuyla ilgili herhangi bir yazıyla karşılaşmamaktayız. Bu noktada konunun ne zaman ve hangi bağlamlarda dergi gündemine alındığına dair net bilgiler vermek

---

¹⁶³ A. g. e.

¹⁶⁴ Fazıl Hüsnü Erdem, "Kürt Sorunu ve İslami Kesimin Soruna Yaklaşımı", *Liberal*

Düşünce, S. 50 (İlkbahar/2008): 84.

¹⁶⁵ A. g. e. , 85.

mümkündür. Buna ilerleyen başlıklarda detaylı değinmekle birlikte, ilk Özkan yazılarında konunun ne zamana denk geldiği ve soruna nasıl yaklaştığı üzerinde durmaya çalışacağız. Bu bağlamda daha önce Asım Öz'ün çalışması “Ercümen Özkan'da Güneydoğu Meselesi”¹⁶⁶ başlıklı yazıda ele almış olması bizim açımızdan önemli bir göstergedir.

Özkan'ın, 1980'lerin başı gibi çıktığı, Diyarbakır-Mardin gezisinin ardından kaleme aldığı gezi notlarında Kürt sorununa dair en ufak bir göstergenin bulunmuyor oluşu dikkat çekicidir. Dergideki yazıları dikkate aldığımızda, konunun kendi gündemine girmesi seksenler sonudur. Dergi, genel hatlarıyla incelendiğinde tüm dünya Müslümanlarının sorunlarına en ince ayrıntısına kadar yer verdiği görülür. O dönemde çok sıcak bir konu olan İran İslam Devrimi ve Afganistan'da yaşanan olaylar geniş bir şekilde yer alırken, bahsedilen konular arasında Kürt sorununa dair hiçbir yazı yer almaz. 1990 yılında ikinci defa Güneydoğu bölgesine seyahat eden Özkan, Diyarbakır'da katıldığı *Değişen Dünyadaki Yerimiz* başlıklı paneldeki konuşması ve panel hakkındaki görüşleriyle, Dergide yayınlanan ikinci gezi notlarında konuya ilişkin düşüncelerini şu şekilde ifade eder:

*“Ne mutlu Türküm” demenin Türkleri mutlu etmediği gibi “Ne Mutlu Kürdüm” demenin de Kürtleri mutlu etmediğini gördük. Bölgenin insanları üzerinde bir asrı aşkın zamandır hesap yapanların hem dışarıdan insanlar, devletler olduğunu bildiğimizden ve İslam dışı esintilerin bizleri ancak kuruttuğunu hep görebildiğimizden bölgede de bunu açık seçik bir daha gördük. İnsanlığı İslam'ı her şeyin üzerinde tutmaya çalışan Müslüman kardeşlerimizin Kürtlüğe metelik vermediklerini gördük, sevindik.*¹⁶⁷

Dergide Özkan'ın ikinci Diyarbakır-Mardin gezi notları incelediğinde, geziyle birlikte dostlarıyla konuştuklarını ve bölgenin sorunlarına dair daha detaylı bilgi aldığını, panelin gece yarısına kadar yoğun bir ilgiyle takip edildiğini yazısında ifade eder. Özkan, meselenin ismini koyma noktasında farklı bir yaklaşım izler. Dergideki yazıları incelendiğinde Kürt sorunu ifadesi yerine “Güneydoğu meselesi”

¹⁶⁶ Öz, “Muhalefet, Tespit, Tasvir ve Çıkış: Ercümen Özkan'da “Güneydoğu Meselesi”, 61-77.

¹⁶⁷ Ercümen Özkan, *Ercümen Özkan Yazıları* (Ankara: Anlam Yayınları, 2001) 42.

ifadesini kullanır. Bu adlandırma meselesinin, Türkçülük kavramının karşıtı olarak Kürtçülük kavramının çıkartıldığı düşüncesiyle böylesi bir adlandırmayı doğru bulmaz. "...beyinsizce bir düşüncenin sonucu, siz gidip bir tek Türk'ün bile bulunmadığı Hakkâri'nin dağlarına 'Ne mutlu Türküm' diye yazılar yazdırın ve sonucu bekleyin... Bekleyin ki göresiniz bugün onları...".¹⁶⁸ Özkan, doksanların sonlarına kadar dergide yer alan köşelerde müstakil anlamda Kürt sorununa hiçbir şekilde değinmez. Seksenli yıllar düşünüldüğünde bölgedeki hareketlilik dikkate alındığında şaşırtıcı bir şekilde bu yaklaşım göze çarpar. Derginin 7. cildinin 125. sayısına kadar dergide Kürt sorununa ilişkin haberler, sadece Türkiye'deki ulusal gazetelerin birkaç satırlık haberleriyle sınırlıdır. Bu haberlerin dili ve içeriğiyle ilgili kısmı ileride ifade edeceğimiz için burada değinmiyoruz. Bu haberlerin yanı sıra dünya ve bölge Müslümanlarıyla ilgili haberler en ince ayrıntısına varıncaya kadar müstakil bölümlerde ele alınır. Örneğin daha önce ifade ettiğimiz gibi İran İslam Devrimi ile ilgili haberler derginin o yıllarda ana gündem maddesi olarak işlenmektedir. Tabi burada dönemin şartlarını değerlendirdiğimizde siyasi ve toplumsal ortamı göz önünde bulundurmak durumundayız. Dönemin Müslümanlarını yakından ilgilendiren İran İslam Devrimi gibi önemli bir toplumsal hareket meydana gelmiş ve dönemin siyasi olaylarını yakından etkilemiştir.

Özkan, doksanlarla birlikte gerek İktibas'ta gerekse de başka dergilerde konuyla ilgili görüşlerini ifade eder. Özkan'a göre sorunu, Kürt sorunu şeklinde ifade etmek bile, soruna İslam'ca bakmamanın bir göstergesidir. Özkan, Haksöz Dergisi'nin 1992 Nisan 13. sayılı dergisinde konuyla ilgili düşüncelerini şöyle ifade eder:

Biz Müslüman olarak bir Kürt sorunu bulunduğu kanaatinde değiliz. Türkiye'de ve dünyada Müslümanların karşılaştıkları sorunlarının tümünün İslam'dan uzaklaşmışlığın ortaya çıkardığı arizi sorunlar olduğu kanısındayız. Zindeliğini yitiren bir vücudun türü ne olursa olsun muhtelif hastalıklara maruz kaldığı gibi, Müslümanım diyen kitlelerinde İslam'dan uzaklaştıkça, bu uzaklaşanların adı ne olursa olsun muhtelif hastalıkların ortaya çıkacağı bir vakiadır. Karşılaşılan soruna bir isim

---

¹⁶⁸ A. g. e. , 218.

*vermek gerekirse buna “İslam’dan uzaklaşmışlığın çıkardığı sorunlar” en doğrusu olsa gerekir.*¹⁶⁹

Konuyla ilgili yazılan yazılarda uzak geçmişe hiçbir şekilde atıf yoktur. Örneğin konunun evveliyatı neydi hangi sebepler konuyu besledi gibi. Bununla beraber Türkiye gündeminde ateşi harlayarak yeni yeni tartışılan kimi konulara da değinir. Değindiği konuların başında dil ve özerklik meselesi gelir. Bu konular üzerine Temmuz 1990’da soruna ilişkin açıklaması şu şekildedir:

*İç politika açısından Türkiye’de olup bitenler Kürt sorununun daha etkin çözümlerle, öncelikle dil sorununun epeyce durgunlaştırılacağı günlerin yaklaştığını göstermektedir. Partiler, birbirleriyle yarış edercesine Kürt sorununun halli için çözüm üretiyorlar. Avrupalı ve Amerikalı akıl hocalarından akıllarda alarak... Kürt sorunu da bizim kanımıza göre ancak İslam’ın çözeceği, İslam’a dönüşle çözülecek bir sorundur. İnsanların ırkları, dilleri hiçbir zaman sorun olmamalıdır. Fransız İhtilali’nin bulaştırdığı bu pislikten arınmak çevremizi de arındırmakla, bu arındırmayı da ancak İslam’a dönerek yapabileceğimizi de bilelim. Dönüp arkamıza bakalım, böylesi sorunlarımızın asırlardır birlikte yaşadığımız halde bulunmadığı dönemlere bakalım.*¹⁷⁰

Özkan, İktibas’ın 1989 yılındaki 129-130 sayısında “Yorum” köşesinin “ABD, Özal ve İslamizasyon” başlığında konuyla ilgili görüşlerini şöyle ifade eder:

*Türkiye’nin eyaletlere ayrılmasından ve eyalet halkı tarafından seçilmesinden daha önceki yorumlarımızdan bahsetmiştik. Özal rejimi ile birkaç köklü değişiklik daha yapılacak ve arttırılan vilayet sayılarının sonucu, ABD benzer eyalet sistemine gidilerek, Türkiye belli eyaletler halinde siyasi bir yapıya kavuşturulacaktır.*¹⁷¹

Kürt sorununu bu anlamlarla bu yazı dışında birkaç defa daha söz konusu edecek olan Özkan, meseleye dair enine boyuna detaylı bir tahlili olmayacaktır. Söz konusu

---

¹⁶⁹ A. g. e. , 234.

¹⁷⁰Ercümen Özkân, *Dünden Yarına Türkiye*(Ankara: Anlam Yayınları, 2005) 56.

¹⁷¹ Yorum, “ABD, Özal ve İslamizasyon”, *İktibas Dergisi*, C. 7, S. 129-130 (1989): 95.

yazı incelendiğinde bir paragraf şeklinde Özal üzerinden eleştirilerini ifade eden Özkan'ın, konuyu detaylı nedenlerle açıklamadığı görülmektedir.

Özkan, 1991 tarihinde Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan söyleşisinde ırkçılığa karşı bakış açısını ifade eder. Konuyu ifade ederken hiçbir çekince duymadan, sakınmadan sözünü ifade edişi dikkat çekicidir:

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşanan olaylar Türkiye Cumhuriyeti'nin ırkçılığa daha yakın milliyetçi politikalarının birikerek gelen sonuçlarından bir kısmıdır. İnsanlar hangi milletten, hangi ana-babadan dünyaya geleceklerine kendileri karar vermediklerine göre varsa yoksa Türk, Türk, Türk diye tekrarlar durursunuz. Müslüman olduğu on bir asırdan beri bu kavimlerin ne Türklükleri ne de Kürtlükleri akıllarına bile gelmemişken, şayet bu günlerde diğerine nispetle öbürünün rötarlıda olsa kavmiyeti aklına düşürülmüşse bunun suçlusu yalnızca kavmiyetini en son hatırlatılanlar olamaz.¹⁷²

Özkan'ın tespitleri dönemin siyasal ortamında çok yabana atılmayacak açıklamalar olduğu kesindir. İfade edilen görüşler içinde bulunduğu dönem itibariyle doksanların en karmaşık diye ifade edilen dönemlerinde yazmıştır.

Ercümend Özkan'ın Kürt sorununa yaklaşımında en dikkat çeken örnek ise, 28-29 Kasım 1992 tarihlerinde Mazlum-Der'in Kürt sorunuyla alakalı olarak gerçekleştirdiği "Kürt Sorunu Forumu"nda sunduğu tebliğde dile getirilir. Asım Öz'ünde konuyla ilgili önemli tespitlerinde belirttiği gibi bu tebliğ diğer metinler incelendiğinde onlara nazaran Özkan'ın meseleye nasıl baktığını derli toplu ve tartışmaya yer vermeyecek şekilde ifade etmesi bakımından, önem arz etmektedir.

Kürt Sorunu Forumu dönemin İslamcı kesimlerinden birçok kişiyi bir araya toplaması bakımından bir ilk olarak önem arz eder. Derli toplu metinlerin ilk olarak sunulduğu ve İslamcı kesimin sorunun ekseninde sesini çıkarma çabası olarak büyük önem ifade ettiği dile getirilir. Forumun yapıldığı tarih dikkate alındığında, (1992)sorunun zirve yaptığı yıllardır. Bu bakımdan forumun yapılması önemli ve kayda değerdir.

---

¹⁷² Özkan, *Ercümend Özkan Yazıları*, 218.

Ercümen Özkın, Mazlum-Der'in düzenlediği forumda sunmuş olduğu tebliğde diğer tüm isimlerden farklı olarak, Kürt meselesinin tarihsel, sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik boyutlarına değinmez. Ayrıca sunduğu tebliğin adı da "İslam ve İnsan"dır. Tebliğe dikkat çeken bir başka yönde Kürt kelimesinin bir kere dahi yer almamasıdır. Kur'ani bir bakış açısıyla ifade ettiği kavramlar; insan, yaratılışın esas, takva, kavim kavramlarının İslam'daki ele alınış biçimi şeklinde iktifa eder. Metnin dikkat çeken bölümlerini aşağıdaki şekilde örnek verebiliriz:

İnsan, yaratılanlardan kendisine akıl verildiği için sorumlulukta yüklenen bir varlık olarak İslam'la muhatap kılınmış, sorumluluk yüklenmiştir. Bu cümleden olarak insan rengi, dili, ırkı, yaşadığı coğrafya bakımından bir diğerinden sorumluluk açısından farklı bulunmayan cinsleriyle İslam'ın muhatabıdır.

(...)

Bir kavmin bir diğer kavim üstünde bulundurulması, kimimizin kimimize üstün bulundurulması da Allah'ın genel olarak normal sayılması gereken meziyetlerindedir. Kiminizi kiminize üstün kıldım denilmesinden kastın bu olduğu kanaatindeyiz.

(...)

Müslüman'ım diyenleri Allah kardeş yaptığına göre filan ırkın adını veya falan ırkın adını taşıyan değil, İslam'ın adını taşıyan devletten yana olmaklığımız gerekir iken yanlış yollar tutulmamalı ve kavim isimleriyle anılan bir yeni devlet daha eklememeliyiz listeye. Zaten bugün Türkiye Cumhuriyeti'ne adını Müslümanlar vermemiştir. Bu devleti İslam devleti haline getirmek için çalışmak dururken bir ulus devlet daha çıkarmaya çalışmanın hiç mi hiç yeri yoktur.

(...)

Yukarıda söylediklerimizi kavmi, dili, rengi yaşadığı coğrafya ne olursa olsun insan olan herkese söylüyor ve özellikle Müslümanım diyenlere söylüyorum. Her kavim sırat-ı müstakimde yarışmalı, yarış pistinden ayrılmamalıdır. Bu pistten ayrılanların yarışları İslam'da, hayırda yarış olmayacaktır.¹⁷³

¹⁷³ Mazlum-Der, "Kürt Sorunu Forumu" (Ankara: Sor Yayınları, 1993), 219-224.

Metin İktibas'ta 1992'de 168. sayıda yayınlanır. Fakat ilginç olan dergide takdim bölümünde forumun adının "Güneydoğu Sorunu" biçiminde yer almasıdır.

Ercümend Özkan'ın yazılarında Kürt sorununu ifade ederken dile getirdiği bir düşüncede, milliyetçi politikaların emperyalistlerce belirlendiği ve onların işine yaradığı yolundaki kanaatidir. Ayrıca yazılarında zorda olan Müslümanlara yardım edilmesi gerektiğini ve bunun hem İslami sorumluluk hem de Osmanlı mirasının bir sonucu olduğu fikri hâkim olduğu görünür. Asım Öz'ün de tespiti noktasında, düşüncelerini ifade ederken "Çınar" metaforuna müracaat ettiği Osmanlıcılık bağlamında da okuna bilir:¹⁷⁴

*Toplum olarak hamiyetperver bir toplum oluşumuz, özveri konusunda emsalinin az gösterilir bulunuşu bütün bu gelenlerin hoş karşılanmasına neden olmuş ve milletler olarak elimizde bulunan bir dilim ekmeğin yarısını gelenlerle paylaşmıştır. Bu koca çınar öyle görünüyor ki gölgesinde daha nice kitleyi gölgelendirecektir. Her ne kadar 70 yıldır bu çınarın yaprakları dökülmüş ise de dallarının büyüklüğü bile gölge etmeye yetecektir.*¹⁷⁵

Ercümend Özkan'ın yazıları incelendiğinde, 1990'larda bölgede gelişen olaylarla birlikte Kürt sorununun ulusal uluslararası boyutuna dair birtakım fikirleri vardır. Bu fikirler özelinde Kürdistan'ın kurulabileceği kaygısı çerçevesinde o dönemde göç edenlerin yerleştirildikleri Zaho ve civarında zayıf bir fikir olarak "Kürdistan" kurulma ihtimaline değinir. Bu noktada dergideki *Yorum* köşesinde sıkça Turgut Özal'ı eleştirerek, Amerikan Başbakanı'nın kendisine güvence verdiğini ama Özal'ın burnunun ucunu dahi göremediğini yazar. Bununla birlikte diğer Kürt liderlerinin de "Aldatıla aldatıla aldatılacak yanlarının kalmadığını"¹⁷⁶ ifade eder. Bu düşünce, Körfez Krizi ile birlikte Irak'ın Kuzeyinde Kürtlerin ABD'nin kışkırtmasıyla bir aldatılmanın içine düştüklerini belirterek ifade edilmiştir.

Özkan, Kürt sorununun ulus-devletin inkârcı ve dışlayıcı yapısından kaynaklandığını ve sorunun halklar arasında değil, rejimle halk arasında olduğu tespitinde bulunur. Bu anlamda Kürtlerin ulus-devlet fikrini gecikmiş ulusçuluk olarak görür ve eleştiriye

---

¹⁷⁴ Öz, *Muhalefet, Tespit, Tasvir ve Çıkış: Ercümend Özkan'da "Güneydoğu Meselesi"*, 67.

¹⁷⁵ Özkan, *Dünden Yarına Türkiye*, 58.

¹⁷⁶ Yorum, "İslamizasyon Aşamalar Katediliyor", *İktibas Dergisi*, C. 9, S. 151 (1991): 5-8.

tabi tutar. Bununla beraber adaleti gözeterek ırkçılığın hangi milletten olduğuna bakmaksızın her türlüünü eleştirir. İslami bir anlayışta bileşildiği takdirde ırkçı düşüncelerin önemsizleşeceğinin altını çizer. Özkan'a göre, ırkçılık, Müslüman toplumlarda yüzeyde ortaya çıkan ama asla derinlere inerek kalıcılık kazanmayan bir olumsuzluktur.

Ercümen Özman, yazılarında konu bakımından önemli bir diğer noktada, 1991 seçimlerinde Halkın Emek Partisi (HEP)'in Kürtlerin yaşadığı yoğun bölgelerden önemli sayıda adayların kazanmasını Kürt milli hissiyatının ağır bastığını bu seçimlerin bunu kanıtladığını ifade eder. Türklerin uluslaşma sürecini Kürtlerin elli yıl geriden takip ettiğini söyler. HEP'i Türkiye'nin tek "İrkçı partisi" olarak görür. Bu anlamda MHP'nin öncesi olan MÇP'yi ise, içinde Müslüman- Türklüğün ağırlıkta olduğu hasebiyle HEP'ten daha az ırkçı olarak görür. İttihat Terakki ve HEP arasında benzerlikler kurar. Haziran 1992'de 162. sayıda *İktibas'a İktibas'tan Mektuplar* köşesinde, bu yorumlarını eleştiren bir okuyucuya cevaben, MÇP'yi niçin HEP'ten daha farklı gördüğünü şöyle açıklar:

MÇP'nin HEP'ten bugün daha az ırkçı olduğu ve hiç değilse MÇP'de yüzeyselde olsa İslami motifler bulunduğunu görmek için çok hassas olmaya dahi ihtiyaç yok iken HEP'in yalnızca Kürtçülük özelliğinin dışında hiçbir özelliği hatta çeşni olsun için İslam'dan en küçük motifler bile bulunmadığı bir vakıdır. Bu yargımız yanlış olabilir. Biz insanız, görüşlerimiz elbette tartışılmalıdır, tartışılacaktır da. Lakin daha önceleri Kürtçülükten en küçük bir iz bile bulunmayan Kürtler, milliyetçiliğe, ırkçılık hastalığına karşı korunmuş duran bir kısım Kürt Müslümanların, eller milliyetçilikten vazgeçerken ve milliyetçilik politikaları iflas ediyorken milliyetçiliğe sarılması çok geç kalmış bir yanlışın tekrarıdır. (...)

Biz MÇP'nin, HEP kadar ırkçı olmadığını, zira bu ırkçılığın artık gerilerde kaldığını ve giderek kendini yeşile boyama gereği doğduğunu ve duyduğunu belirtmek istedik. Yoksa MÇP'yi beraat ettirmek gibi bir düşüncemiz olmadı ve yoktur da.¹⁷⁷

İlgili yazıyla alakalı milliyetçi kanattan da eleştiriler gelir. Bunun üzerine İktibas'ın Nisan 1992 tarihli sayısındaki metin üzerinden kendilerini eleştirenleri eleştirir:

¹⁷⁷Ercümen Özman, *Selam İle-2* (Ankara: Anlam Yayınları, 2002), 28.

Bildiğiniz gibi yorumlarımızda yaptığımız eleştiriler kimi Kürtçülüğün etkisinde olan Müslümanlara sert geldiği gibi, bu yazı da Türkçülüğün etkisi ile hareket edenlerin neler düşündüklerini göstermesi bakımından manidardır. Zira bizi tenkit eden her iki kesimde Müslümanlığından dem vurarak tenkit etmesine rağmen, Müslümanlığımızı tenkit etmekte ve milliyetçiliklerine ters bulduklarından beğenmemektedirler.

Ercümen Özkan'ın düşüncelerinde bir diğer önemli noktada yer yer resmi söylemler örtüşen ifadelerin olmasıdır:

Kürtlerin fark edemediği şudur; Türkiye Cumhuriyeti Türklerin devleti değildir. Yalnızca adı öyledir ve Türklerin Türkiye Cumhuriyeti'nde hiçbir önemli rolü ve önceliği yoktur. Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri doğuda yaşayanlara neler yapıyorlarsa, batıdaki, güney ve kuzeydekilere de aynısına yapmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin adına rağmen örneğin cumhurbaşkanları daha çok Türklerin dışındaki kavimlerden oluşmuştur. Şu andaki cumhurbaşkanı dahi damarlarında Kürt kanı dolaştığını yabancı ajans ve TV'lere hem de Türkiye'deki iletişim vasıtalarına beyanlarıyla belirtmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti insanların ırklarına bakmamakta, yalnızca kendisine hizmet verilmesine bakmaktadır.¹⁷⁸

Türkiye'de Kürt sorunu konusunda geçmişten 1990'lara kadar gelen politikalar ve bunların yol açtığı birtakım olumsuzluklar yaşanır. Bu olumsuzlukları tetikleyen, dönemin koşulları içinde sıkça duyduğumuz ya da tanık olduğumuz Kürtlere yönelik ayrımcı uygulamalardır. Bu olaylardan biri, Adapazarı'nda bir semt pazarında limon satan Bir Kürt'ten akşama kadar kimsenin limon almayışı üzerine gelişir. Bu olayı köşesine taşıyan Özkan, hayli ilginç sayılabilecek bir yorum yapar:

Bir semt pazarında limon satan, görünüşü ve dili ile Güneydoğulu olduğu rahatlıkla anlaşılabilir bir Kürt'ten akşama kadar, pazarın bitimine kadar hiç kimsenin limon almadığı bir vakiydir. Bu olayın boyutlarını büyütürseniz ne olur bilir misiniz? İstanbul'da, İzmir'de, Ankara'da hiçbir müteahhit inşaatına bir tek amele götürmez olur; hiçbir yükü taşınacak kimse aynı özelliği taşıyanlara yükünü taşıtmaz, kimse apartmanına kapıcı olarak almaz

¹⁷⁸ Özkan, *Dünden Yarına Türkiye*, 66.

ise (...) bunca insan, Şırnak'ın, Adıyaman'ın, Diyarbakır'ın dağlarına dönmek zorunda kalırlar ve yazık olur. Karakol basarak jandarma katledenlerin bilmedikleri ve hesap edemedikleri bir şey vardır ki bu da bu jandarmaların Türkiye'nin Türklerle meskûn bölgelerinin çocukları olmasıdır. Öldürülmüş çocuklarının cesetleri memleketlerine geldikçe, akınları, tanıdıkları, bildiklerinin de katılımıyla bu insanların acıları yayılıyor ve çevreyi dolduruyor. Bunun gittikçe yayıldığını; bugün Sakarya'da ise yarın Kayseri'de, Çorum'da, Amasya'da, Samsun'da, Adana'da, Antalya'da, İzmir'de, Kütahya'da, Ankara'da, Sivas'ta, Erzurum'da olduğunu düşünürseniz ortaya çıkacak tablonun özellikle de Kürtler açısından hiç yara sağlamayacağı biraz olsun aklı başında kalanlarca düşünülmesi gerekmektedir. Aksi halin büyük felaketlere gebe olduğunu söyleyebilmek de hiçbir zaman kehanet sayılmamalıdır. Zira görünen köy kılavuz istememektedir.¹⁷⁹

Yazının son kısmında, Türkçülük anlayışının meseleye yaklaşımını da eleştiren Özkan, her türlü milliyetçiliği akılsızlık olarak gördüğünü ifade eder:

*Müslümanların akıllarını başlarına almaları gereken konuların başında Güneydoğu sorunu gelmektedir. İslam'a uzak ama Kürd'e yakın, ama Türk'e yakın, ama Arab'a yakın hiçbir çözüm Müslümanım diyenler için Allah katında kabul görecektir değil. Gerek Türkiye Cumhuriyeti'nin yaptıkları gerekse PKK'nın yaptıkları ve aradakilerin yaptıklarının hiçbirini uzaktan yakından İslam'la alakalı görmediğimizi tekrar tekrar söylüyor ve yazıyoruz.*¹⁸⁰

3.3. İktibas Dergisi'nde Kürt Sorununa Yaklaşım

Bu başlık altında İktibas Dergisi'nin tematik analizi yapılmış, sorunsal özelinde dergide çıkan yazı, yorum ve haberler incelenmiştir. Özellikle Kürt sorununa dair derginin yaklaşımı ve çıkan haberlerin hangi bağlamlar da ele alındığı üzerinde

---

¹⁷⁹ A. g. e. , 74.

¹⁸⁰ A. g. e. , 83.

durulmuştur. Ayrıca dergide, Kürt sorunu ne zamandan beri yer almış, hangi aralıklarla ifade edilmiş gibi noktalar üzerinde durulmuştur.

İktibas Dergisi (1981-1995), yukarıda belirttiğimiz gibi kurucusu ve yayın sahibi Ercümen Özkan tarafından idare edilmiş ve ağırlıklı olarak onun oluşturduğu fikir yapısı içinde neşredilmiştir. Öyle ki ölümünden sonra bile onun kaleme aldığı köşeler aynı isimle daha önce yazdıkları çerçevesinde yeniden gündemleştirilip yer almıştır. Bu sebeptir ki zikredilen yıllarda İktibas denince Ercümen Özkan akla gelmektedir. Bu bakış açısı nispeten daha sonraki yıllarda da devam etmektedir. Buradan hareketle İktibas'ın yayın ilkeleri nelerdir kısaca ona değineceğiz.

Dergi yayın ilkelerini, "Müslümanların sorunlu tarihinin sonucu" olan malum din anlayışlarının versiyonlarıyla mücadele etmek, diğer yandan bu uğurda oluşabilecek her türlü olumsuzluklarla mücadele etmek olarak belirlemiştir. Ayrıca ana referans kaynağı olarak Kur'an'ı kendisine kaynak alan dergi, düşünsel ve siyasi duruşta netliğin hayati öneme sahip olduğunu belirtir.

İktibas Dergisi, ilk çıktığı tarihten beri kendisini okuyucuya defaten anlatan ya da bunun ihtiyacını sık sık hissedilen bir dergi olmuştur. Şüphesiz bundaki en temel sebep yayıncılık tarihi içinde Türkiye'de türünün ilk örneği olmasıdır. Gerek ulusal gerekse de uluslararası basını tarayıp haberleri derleyip okuyucuya sunması o dönemin büyük bir yeniliğidir. İslamcı kesim içinden çıkmış ve sadece kendi görüşleri değil de farklı birçok görüşü derleyip okuyucuya sunması açısından büyük önem arz etmiştir. Hal böyleyken okuyucuların farklı fikirlerle karşılaşması zaman zaman dergiye yönelik eleştirilerin oluşmasına sebep olmuş, bunun içinde İktibas Dergisi ilk çıktığı yıllarda sürekli kendisini okuyucusuna tanıtmaya gereği hissetmiştir. "İktibas olarak yayınladığımız tüm yazıların bütününe iştirak ettiğimiz anlamını çıkarmak yanlış olduğu gibi, yayınladığımız yazılara hiç iştirak etmediğimiz anlamını çıkarmak da yanlıştır".¹⁸¹ İktibas Dergisi, süreli yayınlar içerisinde geniş sayılabilecek bir okuyucu kitlesi yakalar. İlk sayıda tirajı 7.500 iken altıncı sayıda 15.000'e ulaşır, yedinci sayıda ise, Türkiye'nin 530 il ve ilçesinde dağıtım yapar.¹⁸² Bu, dergi kurucuları açısından büyük bir başarıdır. Ve kendilerinin deyimleriyle doğru bildikleri yolda yürümenin semeresidir.

---

¹⁸¹ Selam İle... , *İktibas Dergisi*, C. 3, S. 59 (1983).

¹⁸² Selam İle... , *İktibas Dergisi*, C. 1, S. 7 (1981).

Dergi, ilk sayı ön sayfada sağ sütunda ulusal ve uluslararası basının dergi ve gazete isimleriyle sol sütunda içindekiler kısmıyla beraber ilk sayısını çıkarır. Sayıda Çin’de dörtlü dava görüşmeleri haberinden Polonya olayları başlıklı yazıya kadar, bir uçtan bir uca dünyada cereyan eden hadiseleri derler. En fazla üzerinde durduğu ya da bağlantılar oluşturduğu haberler ise, sayısı ne kadar olursa olsun dünya Müslümanlarının yaşadığı yerlerdeki İslami hareketleri ve sorunları haberleştirmesi üzerine kurulduğu dikkati çeker.

İlk sayıdan 1985 yılına kadar Kürt sorunuyla ilgili çıkan yazı ve haber yok denecek kadar azdır. *Yankı* yayınının dergide iktibas edilen haberi, “Kürtçülük ve Emperyalist Güçler” başlığıyla özetle şöyle yer almaktadır. Kürt kökenli Türk vatandaşları emperyalist düşünce doğrultusunda kışkırtılmakta, sorun adli bir uygulamayla giderilmeye çalışılmakta ve bunun sonucunda dış basın buna büyük bir ilgi duyarak konuyu istismar edip Türkiye’yi zor durumda bırakma çabasındadır. Daha sonra, yedinci sayıda Cumhuriyet gazetesinde Cengiz Çandar’ın *Ortadoğu Rüzgarları* başlıklı haber dizisi içinde Kürt sorunu başlığıyla konu değerlendirilir. Yer alan haberde, “Kürtler, batı kökenli bir milliyetçiliğe tutsak düşmüşlerdir. Bölgenin diğer İslam halklarının çıkarına uygun olmayan bir sonuç onlarında çıkarına aykırıdır.”¹⁸³Bu haberleri başlıkları ile ayrıntılı vermemizdeki amaç, derginin konuya bakış açısıyla paralel bir çizgide olduğunu düşünmemizin yanı sıra bu haberlerin, dergide konuyu ifade eden müstakil yazılar olmalarıdır. Bu haberlerin dışında dergide 1985’e kadar Kürt sorununa ilişkin bir yazı çıkmaz. Kürt kelimesi sadece iktibas edilen birkaç satırlık haberlerde geçer. Bu haberlerin sayısı da beş altıyı geçmez. Bahsi geçen haberlerin birkaçının başlıkları şöyledir: “Beni Sadr’ın Yazgısı Bir Buçuk Ayda Söndü”,¹⁸⁴ “İdris Barzani’nin İttihat Gazetesi Muhabiri ile Röportaj”,¹⁸⁵ “Kürtçülük ve Emperyalist Güçler”.¹⁸⁶ Bu dönemde dergide işlenen ağırlıklı konular ise, İran İslam Devrimi, ABD ve SSCB ile ilgili haberler, Sovyetlerin Afganistan işgali ve Afgan Cihadı, Ortadoğu, Müslüman Kardeşler özelinde Mısır, Suriye ve farklı bağlamlar içinde Polonya’da yaşanan olaylardır.

---

¹⁸³ Ortadoğu Rüzgarları, *İktibas Dergisi*, C. 1, S. 7 (1981).

¹⁸⁴ *İktibas Dergisi*, C. 1, S. 13 (1981): 12.

¹⁸⁵ *İktibas Dergisi*, C. 1, S. 11 (1981): 30.

¹⁸⁶ *İktibas Dergisi*, C. 1, S. 10 (1981): 15.

1985-1990 yılları arasında Kürt sorunu sadece birer paragraflık haberler şeklinde yer alır. Kürt sorunuyla ilgili haberler konu bağlamında iki elin parmaklarını geçmediği görülür. Dergi, bu yıllarda ve daha öncesinde de meselenin neliği üzerinde durmaz. Kürt sorunu ne zaman ortaya çıktı? Çıkış sebepleri nelerdi? Ve benzeri sorular derginin gündemi dışındadır. Tabiri caizse dergi, bu yıllara kadar Kürt sorununa karşı ilgisiz bir tavır takınmıştır. Aynı bakış açısı 90'ların yoğun dönemlerinde de dergi içeriğinde belirgin bir şekilde mevcut olduğu görülür. Bu zamana kadar dergide verili duruma uygun herhangi bir başlıkla işlenmiş bir yazıya rastlanmaz. Bu dönem için dergide işlenen genel başlıkları ifade edecek olursak, diğer döneme ek olarak, laiklik, İslam ekonomisi, oryantalizm, tasavvuf, tarikat ve demokrasi kavramları, dünya Müslümanlarının İslami hareket tecrübeleri ve yaşadığı sorunlar ve başörtüsü meselesidir.

Kürt sorununa dair haber başlıkları ise, “Apo’cular Din değiştiriyor”,¹⁸⁷ “PKK araç olarak kullanılıyor”,¹⁸⁸ “Süperlerin gündeminde “Kürt devleti” yok, “Bülent Ecevit: Kürtler bütün haklara sahiptir.” Haberin detayında yer alan açıklamada sorunun iki nedeni olduğu; bunlardan birincisinin, bölgenin sosyal yapısından kaynaklı olduğu, ikincisi ise, sorunun dış kökenli olduğu bilgisi yer alır.¹⁸⁹ “Kürt sorununu Batı yarattı”.¹⁹⁰ Diğer bir haber ise, dönemin Zaman gazetesindedir. Haber, “İncilin Kürtçeye çevirisi yapıldı” başlığıyla yer alır. Detayları şu şekildedir:

*Born'da faaliyet gösteren Kürt Enstitüsü'nün bildirdiğine göre, incilin ilk Kürtçe tercümesi geçtiğimiz günlerde enstitü tarafından yayınlandı. Alman Kızılhaç Teşkilatı'nın öncülüğünde yaklaşık üç yıl kadar önce kurulan Kürt Enstitüsü Kürtçe alfabe, okuma-yazma kurslarına yardımcı kitaptan, doğum kontrolünü kapsayan kitapçıklara kadar daha çok kadınlara yönelik yayınlar yayınlıyor.*¹⁹¹

---

¹⁸⁷İktibas Dergisi, C. 7, S. 121 (1987): 29.

¹⁸⁸İktibas Dergisi, C. 6, S. 115 (1986): 27.

¹⁸⁹İktibas Dergisi, C. 7, S. 125 (1987): 17.

¹⁹⁰İktibas Dergisi, C. 7, S. 129/130 (1989): 12.

¹⁹¹İktibas Dergisi, C. 7, S. 125 (1987): 29.

Yalnız şunu belirtmekte fayda var. Özellikle okuyuculardan derginin iktibas ettiği haberlere dair eleştiriler gelmiştir. Bunun üzerine yayın ilkesini ve yöntemini ifade etme gereği hisseden dergi, bu eleştirilere cevaben şunları söylemektedir:

İktibas ettiğimiz bütün yazıların dili, başka bir gazete veya dergiden aldığımız herhangi bir yazının hiçbir yerinde tasarrufta bulunmuyoruz, tasarrufta bulunmayı doğru görmüyoruz.

Biz dili konuşabilme, anlatabilme ve anlaşabilme aracı olarak görüyoruz. Bu zorunlu amacın dışına çıkmayı uygun görmüyoruz. Çünkü biz dolaylı-dolaysız bir şeyler söylemek istiyoruz.¹⁹²

Son cümleyi referans alacak olursak, derginin kendi fikriyatıyla uyumlu dolaylı-dolaysız bir şeyler söylediğini ifade edebiliriz. Bu bağlamda geriye kalan iki üç haberinde başlıkları Kürt sorunu çerçevesinde “Kökü dışarıdalık” anlayışı üzerine kuruludur. Kürt sorununa yaklaşımın bu yıllarda Batı kışkırtması bir sorun olarak görüldüğü gözlemlenmektedir. Tabiidir ki dergi kurucusu, Ercümen Özkan’ın da genel anlamda meseleye ilişkin temel görüşü var olan haberlerle benzerlik gösterdiği yönündedir.

Derginin 1990-1995 arası dönemi ise, en dikkat çeken yönü, Kürt sorununun siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik olarak çok yönlülüğüne dair o dönemde dergi tarafından hiçbir şekilde gündeme alınmadığıdır. Soruna karşı gerekli duyarlılığın ortaya konulmadığını ayrıca yer yer resmi söylemle paralel bir dil kullanıldığına dair genel bir gözlem bulunmaktadır. Bu dönemde Kürt sorununa dair haberler diğer dönemlere nazaran sayıca daha da fazlalaşmıştır. Bu dönemin siyasi olayları göz önünde bulundurulduğunda bu artış gayet normaldir. Artan haberlerin içeriği genel olarak terör temalı ve ayrıca Kürt sorununu yukarıda değindiğimiz gibi Batı kışkırtması bir hareket olduğu yönündedir. Bu haberlerden birkaç başlık şöyledir:

- *Türkiye Dokuz Eyaletle Ayrılıyor¹⁹³*
- *Türküz Desek Apo Vurur, Kürdüz Desek Devlet¹⁹⁴*
- *Kürt Sorunu İngiliz Ürünü¹⁹⁵*

---

¹⁹² Selam İle... ,*İktibas Dergisi*, C. 1, S. 6 (1981).

¹⁹³ *İktibas Dergisi*, C. 8, S. 133 (1990): 43.

¹⁹⁴ *İktibas Dergisi*, C. 8, S. 134 (1990): 37.

- *Özal, Federal Kürt Bölgesine Evet Dedi*¹⁹⁶
- *ABD Kürtleri Kullandı*¹⁹⁷
- *Güneydoğu'da Yahudi Parmağı*¹⁹⁸
- *Kürtler Osmanlı'nın Dağılmasından Sonra Güç Duruma Düştü*¹⁹⁹
- *PKK'nın Yerini Hizbullah mı Alacak*²⁰⁰
- *Kürt Sorunu Kronikleşiyor*²⁰¹
- *Kürdistan İslam Hareketi Kuruldu*²⁰²

Bu dönemde ayrıca Kürt sorununa dair dergide ilk defa müstakil olarak yazılarda yayınlanır. Ekim 1990'da çıkan yazının başlığı *PKK, ABD ve İslam*'dir. Yazı PKK'nın ilk çıktığı zamanlarda nasıl bir ideoloji içinde olduğunu ve CIA tarafından gerekli görüldüğünde nasıl kullanıldığını ifade eder:

Kürtlerin bugüne kadar adına savaştığı patronlar arasında eski İran Şah'ından Sovyetlere ve Amerikan CIA'sına kadar birçok ülke ve kuruluşu bulabilirsiniz. (...) CIA'nın Türkiye İstasyon Şefi olarak tanınan Paul Henze: Kürtler arasına geçici destekler verildi, ama bunu yaparken adeta Kürtlerle oyun oynadılar. Ben Kürt olsam verilecek her destekten kuşku duyardım.

Yazı dergide Muhammed Eşref çevirisiyle yer alır. Yazının nereden iktibas edildiğine dair dergide herhangi bir bilgi yer almaz. Yazıdan diğer bir pasaj şöyledir:

Emperyalist güçler Ortadoğu'da yeni Lübnan'lara ihtiyaç duyacaktır. Bunun içinde bünyesinde hem gelişen İslami unsurları hem de Kürt unsurları en iyi coğrafi bölge olan İran, Irak, Suriye ve Türkiye ortak sınırını seçmiştir.

---

¹⁹⁵ *İktibas Dergisi*, C. 8, S. 136 (1990): 40.

¹⁹⁶ *İktibas Dergisi*, C. 9, S. 146 (1991): 50.

¹⁹⁷ *İktibas Dergisi*, C. 9, S. 149 (1991): 8.

¹⁹⁸ *İktibas Dergisi*, C. 9, S. 155 (1991): 27.

¹⁹⁹ *İktibas Dergisi*, C. 10, S. 163 (1992): 32.

²⁰⁰ *İktibas Dergisi*, C. 11, S. 175 (1993): 43.

²⁰¹ *İktibas Dergisi*, C. 12, S. 184 (1994): 19.

²⁰² *İktibas Dergisi*, C. 13, S. 177 (1995): 40.

*Burada Marksist Nasyonal temelli PKK'nın varlığı, anılan bu ülkelerdeki İslami hareketin bastırılması demektir.*²⁰³

O dönemde bir başka müstakil yazı ise, *Yorum* köşesinde ele alınmış *Kürdistan mı Kuruluyor Yoksa!* başlığıdır. Yazı Irak'ta Körfez Krizi ile birlikte gelişen olayları ele alır. ABD'nin Ortadoğu'da emperyalist emellerini gerçekleştirebilmek için bölge halklarını kullandığı ifade edilir. Yazının detayları şöyledir:

Irak'ın Kuzeyinde meskûn Türkmen ve Kürtlerin Bush'a kanarak Saddam yönetiminden bir özerklik koparabilecekleri sanısı ile kaçınıcı defa aldanişlarının ardından kitleler halinde Türkiye ve İran'a göçler başladı.

İlerisi ne getirir şimdiden kesin olarak planları hazırlayanlar ve uygulayanların da kesin olarak bilemeyecekleri gerçeğine rağmen öyle şeyler düşünülüyor ki bugün sığınmacıların yerleştirildiği bölge ileride cılız bir Kürdistan'ın sanki çekirdeğini oluşturmak için atılan adımların sesleridir. Her ne kadar Türkiye yetkilileri bölgede bir KÜRDİSTAN istemediklerini çeşitli ağızlardan ve defaatle söylemelerine rağmen, mezkûr planı Amerika'nın başkanına kendisinin önerdiğini gerine gerine söyleyen bir Özal, nasıl oluyor da burnunun ucunu göremiyor diye düşünüyor insan.

*Kürdara azadi ne getirecek... Türkara, azadi ne getirdi ki Kürdara azadi ne getirebilir(!) bir koca sıfırdan başka bir şey getirmediğini bölgenin insanı, Müslümanları daha göremediyse, bütün kaybettiklerine rağmen bu gerçeği göremiyorsa işin temelinde bir yanlışlık bir duyarsızlık var demektir. Nefislerindeki iyi şeyleri kötü olanlarla değiştirmiş bu sebepten de Allah'ın hallerini değiştirip zelil ettiği bölgenin Müslümanları artık nefislerindeki kötülere, İslami iyilerle değiştirmedikçe hallerinin değişmesini boşuna beklememelidirler Rableri Allah'tan.*²⁰⁴

Bu dönemde Kürt sorununa dair diğer bir müstakil yazı da *İslami Hareket ve Kürt Ulusçuluğu Üzerine* başlıklı yazıdır. Bu yazı adeta Ercümend Özkan ve İktibas dergisinin meseleye ilişkin bakış açısının bir yansıması gibidir. Dergide Kürt sorunu

²⁰³ PKK, ABD ve İslam, *İktibas Dergisi*, C. 8, S. 142 (1990): 3.

²⁰⁴ Yorum, "Kürdistan mı Kuruluyor Yoksa!", *İktibas Dergisi*, C. 9, S. 149 (1991): 5-8.

ifadesi ilk kez mesele özelinde ifade edilmesi açısından bir ilktir. Yazı, Kürt sorununun bileşenlerini oluşturan üç farklı bağlamının olduğunu söyler. Bunlardan birincisi, Osmanlı'nın zayıflamasıyla birlikte bölgede oluşan Kürt hareketliliğini emperyalist güçlerin kendi çıkarları noktasında kullanmaları; ikincisi, Kürt ulusalcılığını ve bununla birlikte tüm ulusalcı anlayışları eleştirmesi; üçüncüsü ise, Türkiye'deki İslami hareketin Kürt sorununa yaklaşımını eleştirenleri kabul etmemesi üzerine görüşlerdir. Yazının detayları şöyle ifade edilmektedir:

Kürt sorununun anlaşılması yönünde en belirleyici unsurlardan biri emperyalizmin rolü ise, diğeri de ulusçuluktur. Bu ulusçu anlayış, Kürt sorununun her iki tarafında ki muhataplarda da kendini göstermektedir.

Bu Kürt ulusal hareketinin oluşumunda en önemli etken olarak bölgenin hakim devletlerinin izlediği ırkçı, ulusalcı politikaların bir yansıması olarak Kürtler arsında da ulusalcı anlayışların yeşermeye başladığı çözümlenmesi yapıla gelmektedir. Fakat bu çözümlenme konuyu açıklamak için pek de yeterli görünmemektedir. Yukarıda söylemeye çalıştığımız gibi sorunun ortaya çıkışında pek çok faktör iç içe geçmiş ve her biri bir diğerini yeniden yeniden üretmiştir. Dolayısı ile Kürt hareketliliğinin TC'nin veya Irak ve İran'daki ulusalcı anlayış ve uygulamaların kaçınılmaz bir sonucuymuş gibi görülmesi, 19. yüzyılda ortaya çıkan Kürt hareketliliğini anlaşılır şekilde izah edemez. (...) Netice itibariyle Kürt hareketliliğinin temelinde de ümmetin bütününe musallat olan ulusalcı anlayışların izleri vardır.

Müslümanlar, Allah'ın kimseye ulusunu seçme hakkını vermediğini ve kimseyi ulusundan dolayı mükâfatlandırmayacağını veya cezalandırmayacağını bilirler. Allah'ın insanları farklı uluslar halinde yaratması onun ayetlerindedir ve insanlar bu farklı uluslar halinde yaşadıkları hayat ile imtihan edilmektedirler. Bu imtihanda başarılı olmanın şartı da kendi ulusuna dayalı siyaset yaratmak değil Allah'ın dinini yeryüzünde hâkim kılma esasında dayalı bir siyaseti sürdürebilmek

*kararlılığıdır. Bu kararlılığın İslam siyaset dilindeki karşılığı ümmetçiliktir.*²⁰⁵

Bu dönemde dergide işlenen ağırlıklı konular ise, başörtüsü, Kominizm, Türkiye’de şiddetin tırmanması, faili meçhul cinayetler, Afrika, Bulgaristan’da yaşananlar, Mezhepler, Refah Partisi üzerine yapılan eleştiriler, İslam ve modernizasyon, terör, Bosna Hersek, Körfez Krizi, İslamizasyon kavramı ve İslam Partisi’dir.

3.4. Ümmet ve Kardeşlik Perspektifinde Kürt Sorunu

Kürt sorununun Türkiye gündemine yer ettiği tarihlerle İktibas Dergisi’nin yayın hayatına başladığı tarihler at başı bir şekilde gider. Hem dergi özelinde değerlendirdiğimizde hem de genel olarak İslami kesimin bakış açısına bakacağımız başlık altında, 1980’li yılların ortaları ile 1990’li yılların başlarına kadar, Kürt sorununa yönelik İslami kesimin yaklaşımında kayda değer bir gelişme yaşanmamıştır. “Yetmiş yıldan bu yana, Türkiye’nin Güneydoğusu olarak adlandırılan coğrafyada bunca olay oluyor. Müslümanların yeterli ilgi göstermediklerini, açık, net görüş ve tavır koymadıklarını ifade etmek, aşırı bir suçlama olmasa gerek”.²⁰⁶ Öncelikle belirtilmesi gerekir ki, İslami kesimden bahsederken, bu adlandırma içinde ifade edilen toplumsal kümelerin homojen bir yapıda düşünülmemeyeceği gerçeğidir.

Kürt sorununu ifade ederken İslami kesimde üç tür yaklaşımın hâkim olduğu görülür. “...bir kısmında suskunluk ve kayıtsızlık hali, diğer bir kısmında resmi söylemle paralellik arz eden bir duruş, bir başka kesiminde ise, ‘ümmet’ kavramı ekseninde geliştirilen bir yaklaşım tarzı hâkim olmuştur”.²⁰⁷

İslami kesim içerisinde Kürt sorununa dair ilk önemli çalışma Mazlum-Der’in 28-29 Kasım 1992’de Ankara’da düzenlediği “Kürt Sorunu Forumu”dur. O yıllarda

---

²⁰⁵ Mehmet Selimusta, “İslami Hareket ve Kürt Ulusçuluğu Üzerine”, *İktibas Dergisi*, C. 10, S. 161 (1992): 41-44.

²⁰⁶ İhsan Arslan, “Açılış Konuşması”, *Mazlum-Der Kürt Sorunu Forumu*, Der. Mazlum-Der (Ankara: Sor Yayınları 1993) 11-18.

²⁰⁷ Erdem, ‘Kürt Sorunu ve İslami Kesimin Soruna Yaklaşımı’, 84.

Mazlum-Der'in yapmış olduğu çalışma birçok anlamda bir ilktir. "70 yıllık Cumhuriyet tarihinde Müslümanlar ilk defa Kürt sorununu görüşmek üzere bir araya geliyorlar. Bu, Müslümanların bu konuya müdahil olduklarını ve inisiyatif sahibi olmak istediklerini beyan etmeleri bakımından önemlidir".²⁰⁸

Forumda İslami camianın önemli kesiminin temsilcisi konumundaki düşünür, yazar, gazeteci, sivil toplum temsilcileri ve siyasetçiler çağırılmıştır. Forumda Kürt sorunu farklı boyutları ile ele alınmış ve çeşitli tezler ve çözüm önerileri ileriye sürülmüştür. Bu tezleri konunun önemine binaen ifade etme gereği duyuyoruz. Çünkü Mazlum-Der'in bu girişiminden sonra meseleye ilişkin İslami kesim uzun bir dönem böylesi bir çalışma içine girmeyecektir. Bu bağlamda ileriye sürülen tezlerden biri, Kürt sorunu, emperyalist güçlerin Ortadoğu'yu şekillendirme planı içinde Türkiye, Irak ve İran'daki Kürtleri tahrik ederek bu devletlerin parçalanmasıyla bölgede Yeni Dünya Düzenini oluşturma amacıdır. Tezlerden bir başkası, Kürt sorunu diye bir sorununun suni bir adlandırma olduğu, esas sorunun PKK sorunu olduğu eğer Müslümanların İslam'a olan bağlılığı gelişirse böyle bir sorunun var olmayacağı görüşüdür. Düzenlenen forumda bir diğer görüş ise, Kürt sorununun aslında tali bir sorun olduğu, bu sorunu yaratan anlayışta sistem sorununda aranması gerektiği, esas sorunun ise, rejim sorunu olduğudur. Rejim sorunu çözülmeden tali sorun olan Kürt sorununun çözülemeyeceği ifade edilmiştir. Forum incelendiğinde ileri sürülen tezlerden farklı olarak, Kürt sorununu eşitlik ilkeleri bağlamında çözümünü öngören bakış açısı olmuştur. Dönem bağlamında bu görüşün ele aldığımız İslami anlayış açısından da yeni olduğunu belirtmekte fayda vardır.²⁰⁹

Yapılan toplantı sonrası ortaya çıkan *Nihai Bildiri*'de sorunun her şeyden önce tek boyutlu bir sorun olmadığı, birçok boyutuyla değerlendirilmesi gerektiği, sorunun ırkçı, inkârcı ulus devlet süreciyle birlikte gündeme gelen bir sorun olduğu ileri sürülmüştür. Ayrıca sorunun halklar arasında olmayıp, rejimle halk arasında olduğu ifade edilmiştir.

---

²⁰⁸ Ali Bulaç, "Kürt Sorunu ile Kafkasya ve Balkanlardaki Etnik Çatışmaların Mukayesesi",

Mazlum-Der Kürt Sorunu Forumu, Der. Mazlum-Der (Ankara: Sor Yayınları, 1993),

25-38.

²⁰⁹ Mazlum-Der, "*Kürt Sorunu Forumu*".

Bildirinin *Talepler ve Çözümler* bölümünde ise, sorununun çözümünün terör ve şiddetten geçmediği, çözümün ancak özgürlükçü bir bakış açısıyla mümkün olduğu, bölge halkının hak ve özgürlüklerinin teminat altına alınması gerektiği ifade edilmiştir. Özgür tartışmanın önündeki engellerin kaldırılması bunun içinde üniversite, parti, dernek ve basın gibi kuruluşların katılımının önündeki her türlü engelin kaldırılması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca Kürt kimliğinin resmen tanınması, Kürt dilinin kullanımının önündeki engellerin kaldırılması, değiştirilen köy, nehir, mezra, ova isimlerinin tekrar iade edilmesi talep edilmiştir. Ve son olarak da sorunun çözümü yönünde faaliyet göstermek üzere Mazlum-Der bünyesinde bir izleme komitesi kurulmasına ve bunun gerekliliğine karar verilmiştir.²¹⁰

Geniş bir katılımı ile gerçekleştirilen etkinlikten sonra herhangi bir çalışma yapılmamış ve İslamcı kesim diye tabir edilen kesim tekrar bir suskunluk içine girmiştir. O dönemde bölgede düşük yoğunluklu savaşa tabir edilen olayların şiddetlenmesi, bu durumun bir yansıması olarak köylerin boşaltılması ve buna bağlı olarak yerinden edilme ve göçlerin yaşanması, faili meçhul cinayetlerin işlenmesi, buna benzer birçok hak ve özgürlük ihlallerinin işlenmesi karşısında İslami kesimin suskunluğunu koruduğu görülür.

---

²¹⁰ A. g. e.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1995'TEN GÜNÜMÜZE İKTİBAS DERGİSİ'NİN KÜRT SORUNUNA BAKIŞI

Bu bölümde, İktibas Dergisi'nin 1995-2015 arası dönemini incelemeye çalışacağız. Kürt sorununun farklı dönemlerini, gelişen siyasi, sosyal olaylarını inceleyeceğimiz bölümde. Özellikle çözüm arayışlarının ve pratiklerinin sergilendiği 2000'li yıllar bu anlamda önem oluşturmuştur. Bu yıllarda bir önceki bölümdeki gibi tematik analiz yöntemini kullanarak Kürt sorununa hangi bağlamlarda yaklaşıldığı ve konuyla ilgili neler söylendiğine yönelik yazılar incelenmiştir. Kürt sorununda önemli bir durak olarak ifade edilen Çözüm Süreci'ndeki gelişmeleri İktibas Dergisi'nin Kürt sorununa yaklaşımının değişen siyasi ve sosyal yapılar içinde nasıl ele alındığına bakılmıştır. Bu bölümde ayrıca derginin yazarlarıyla yapılan mülakatlar üzerinden analizler yapılacaktır.

4.1.Ercümen Özkan Sonrası İktibas Dergisi

İktibas Dergisi, uzun soluklu yolculuğuna 24 Ocak 1995 tarihine kadar Ercümen Özkan yönetiminde devam etti. Dergide hem Özkan döneminde hem de sonrasında belli çerçevelerde çizilmiş bir İslam anlayışı mevcuttur. Bu bağlamda derginin oluşturmaya çalıştığı düşünce anlayışı, itikadı ve ameli konularda düzenli şekilde *Yorum ve Kavramlar* köşelerinde “Arı-duru bir İslam anlayışı” çerçevesinde yer aldı. İktibas Dergisi'nin, tevhidin itikadı anlamında sahil temellere oturtulması yönündeki anlayışı, tasavvufa karşı çıkma şeklinde kendini göstermiştir. Çünkü dergide yer alan anlayış, tasavvufu ayrı bir din olarak görmektedir.²¹¹ Siyasi alanda ise, İslami

---

²¹¹ M. Kürşat Atalar, “Baki Kalan Kubbede Hoş Bir Seda: Ercümen Özkan”, *İktibas*

Dergisi, C.19, S. 265 (2001):6.

yönetim anlayışını tedricilik kavramıyla açıklayan dergi, Müslümanların önce nefislerindeki değiştirmeleri gerektiğine, toplumsal değişimin, bunun ardından gerçekleşeceğine inanmaktadır. Amaca ulaşma noktasında ancak meşru yöntemlerle mücadele edilebileceğinin ısrarla vurgusunda bulunan dergi, ayrıca demokratik siyaseti de İslam dışı görmektedir.²¹² Dergide, bu konular söz konusu köşelerde yüzlerce makalede yer almaktadır. Dergi, Özkan sonrası da bu anlayış çerçevesinde siyasi ve dini konulara yaklaşımını sürdürmüştür. İktibas, kendi misyonunu salt bir düşünceyi savunmaktan öte belli bir metodoloji çerçevesinde okuyucuya o düşünceye dair sistematik bilgi vermeyi amaçlayan yapısıyla, devraldığı anlayışı bir mektep olarak tanımlamaktadır.²¹³

İktibas Dergisi, içerik olarak ilk çıktığı yıldan bu yana geçirdiği en radikal değişim, özellikle 1990'lerden sonra telif ve düşünce yazılarına ağırlık verip dünya ve Türkiye basınından alıntı haberlere eskisi kadar yer vermemektedir. Geçirdiği değişim sırasıyla, ilk çıktığı tarihten itibaren ikinci yılında telif yazıları ve 24. sayıda *Kavramlar* köşesi eklenir dergiye. Daha sonraki yıllarda ise, Türkiye basını, gazete köşe yazılarıyla kısmi bir şekilde yerini alsa da dünya basınından haberler dergide *Dünyadan* başlıklı köşede uluslararası basın haberlerinden ziyade ulusal basındaki dünyadan haberlere ayrılır. Dergi, “alıntı” özelliğini daha sonraki yıllarda format değişimine giderek, bu yapısını yitirmesiyle göze çarpar. Günümüzdeki görüntüsünü ağırlıklı olarak 90'lerden bu yana oluşturmuş ve genelde devam ettirmiştir.

İktibas Dergisi'nin en belirgin vasıflarından biride muhalefet dilidir. Dergi, “İdeolojik olarak çıktığı ilk günden beri farkını korumuş, hiçbir zaman akıntıya kapılmamış, esen rüzgâra göre yön değiştirmemiş”²¹⁴ olarak kendisini ifade etmektedir. Bu denli uzun bir yayın dönemine sahip olmasına rağmen derginin ilk günden beri oluşturduğu bu misyonla hareket ettiği görülmektedir. Nitekim dergi, ilk yayın hayatına başladığından beri ele aldığı konulardaki düşünce yapısını devam ettirmiştir. Örneğin; demokrasi, ulus devlet anlayışı, liberalizm gibi kavramlar ele aldıkları konuların başında gelmektedir. Bu konular çerçevesinde eleştirel dilini ve

---

²¹² A. g. e. , 8.

²¹³ Şükrü Hüseyinoğlu, “Dergi Değil Mekteb: İktibas”, *İktibas Dergisi*, C. 32, S. 397 (2012) : 27.

²¹⁴ Selam İle... ,*İktibas Dergisi*, C. 32, S. 397 (2012): 2.

tavrını Özkan öncesi ve sonrası devam ettirdiği görülmektedir. Örneğin derginin Şubat 1996 yılında çıkan sayısında *Sistemin “Kirli” Boyası!...* başlıklı yazıda insan hakları kavramı ele alınmış ve şöyle eleştirilmiştir:

*“İnsan Hakları”, Demokrasi ve “Serbest Piyasa” temelinde yükseltilmeye çalışılan Yeni Dünya Düzeni, uluslararası çıkar dengelerini koruyacağı ve sistemin çarkına aykırı hareket etmeye yeltenen potansiyel güçleri önce marjinalleştirerek etkisizleştirmeyi, sonrada ıslah ederek sisteme entegre etmeyi başarabileceği iddiasını taşıyan uluslararası şeytani yapının yeni çehresinden başka bir şey değildir.*²¹⁵

Dini konularda ise, ameli ve itikadı noktalarda tasavvuf, tarikat, Kur’an’a ve hadise yaklaşım konularındaki düşünce sistematiplerinde hiçbir farklılık görülmez ve bu uzun yayın hayatı boyunca tenkit dilini ve yaklaşımlarını muhafaza ettikleri görülmektedir. Sisteme karşı kullandığı tenkit dilini de hiçbir ayırım yapmadan sistemi oluşturan her ideolojiden partilere karşı yürüttüğü görülür. Öyle ki 1990’lar boyunca en radikal şekilde eleştirdiği parti, dönemin Refah Partisi’dir. Partiye yönelttiği eleştirilerden biri şöyledir:

*Bu iktidarın İslami gelişmelerin aleyhine olduğu ve kısa vadede olumsuz etkilerinin görüleceği şeklindeki kanaatimizin haklılığı, geçtiğimiz 3 ay içinde ayan-beyan ortaya çıkmış bulunuyor. Refah Partisi, bu koalisyon içinde, İslami bir görüntü vererek, rejimin asıl tehdit olarak gördüğü radikal İslami törpüleme ve kuşatma işlevini layıkıyla görüyor ve böylece rejimin temellerini sağlamlaştırma işinde ona oldukça önemli hizmetlerde bulunuyor.*²¹⁶

Dergi, eleştirilerini sistem içi partileri ayırt etmeden yönelttiği görülmektedir. Özellikle “İslami nosyonda” olduğu iddia edilen partileri eleştirdiği birçok yazı ve haber mevcuttur. Yukarıdaki örneğe ek olarak, 2002’de iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi, dergi tarafından eleştiri oklarına hedef olur ve bu eleştiriler derginin yayın hayatı boyunca değişmez. İktibas’ın liberalizm, muhafazakarlık ve/veya Batılı değerlere karşı oluşu ve Ak Parti’yi de bu çizgide değerlendirdiği görülür:

---

²¹⁵ Yorum, “Sistemin ‘Kirli’ Boyası!..”, *İktibas Dergisi*, C. 14, S. 206 (1996): 3.

²¹⁶ Selam İle... ,*İktibas Dergisi*, C. 14, S. 213 (1996): 2.

İslamcı gelişmenin AKP üzerinden yapılması temel bir yanıştır. AKP iktidarının, bu ülkede İslam'ın iktidar olmasıyla hiçbir bağı yoktur. Çünkü AKP, laik-demokratik düzene bağlılığını ilan etmiş, hatta geçmişinde var olduğunu iddia ettiği "İslamcı" kimliğini de üzerinden çıkardığını deklare etmiş bir partidir. Uygulamalarıyla da Batılı liberal-muhafazakar değerleri perçinleyici bir işlevi olmuştur.²¹⁷

İktibas Dergisi'nin misyonunu bu şekilde izah ettikten sonra derginin Özkan sonrası yayın serüveninde Kürt sorununu nasıl ve ne şekilde ele aldığını örnekler ve yapmış olduğumuz mülakatlar ışığında değerlendireceğiz.

4.2. Milliyetçilik ve Ulus-Devlet Kıskaçında İktibas'ta Kürt Sorunu

Bu bölümde, diğer bölümde olduğu gibi dergiyi incelerken tarihler bazında ayrımlar yaparak dergiyi incelemeye çalıştık. Bu bağlamda ilk ayırım, 1996-2000 yıllarında dergide yer alan haberler, düşünce ve telif yazılar değerlendirilmiştir. İkinci olarak, 2001-2005 yılları, üçüncü ve son olarak 2006-2015 yılları dikkate alınarak incelenmiştir. Bu tasnifin belirlenmesindeki amaç uzun yayın sürecine sahip olan dergiyi daha net tahlil etme yönündeki amaçtır.

İktibas Dergisi'nin ilk çıktığı günden bugüne yayın hayatına tanık olan ve yakından tanıyan Atasoy Müftüoğlu, İktibas Dergisi'ni değerlendirirken, derginin ilk dönemde büyük ölçüde İslami bir yenilenme, arınma, geleneksel duruş, tarz, söylemle ilgili eleştirel analizler yapma amacına yönelik çıktığını ifade eder. Fakat sözü edilen fikri yapının oluşmadığını, daha çok, büyük ölçüde bu amacın bireysel dindarlık bağlamında öne çıkan ve yoğunluk olarak, bireysel dindarlığa dayalı itikadı çerçeveye yönelik eleştiriler şeklinde geliştiğini belirtir. Bunlara ilaveten, İktibas'ı değerlendirirken içinde bulunduğu ortamın ve o ortamın oluşturduğu zihin dünyasını hesaba katmadan yapılabilecek bir yorumun eksik olduğunu da belirterek, bu anlamda en önemli bağlamın ulus-devletin vesayeti altında şekillenen zihin dünyalarının varlığı olduğunu belirtir. Ayrıca Müftüoğlu, iç ve dış olarak zihin dünyamızı sınırlayan ve etkileyen unsurların var olduğunu ve o günden bugüne bu sınırlılıklar içinde konuştuğumuzu ve yazdığımızı şöyle belirtmektedir:

---

²¹⁷ Yorum, "Kim Gider Kim Kalır" ,*İktibas Dergisi*, C. 26, S. 349 (2008): 5.

Hem zihin dünyamızın sınırlarını belirleyen dış etkenler var hem içerden zihin dünyamızı bir şekilde baskılayan, terörize eden, yenilenmeye kapalı bir boyutu var. İktibas dergisi, bu bağlamda çıkıyor. Belki moderniteye karşı geleneğe karşı, ulus devlete karşı eleştirel bir yaklaşımı var. Fakat bu yaklaşımlar entelektüel anlamda, felsefi anlamda çok yeterli yaklaşımlar değil. Doktoriner çözümler yapan yaklaşımlar değil ya da yapısal çözümler yapan yaklaşımlar değil, daha çok ilgili döneme ilişkin bir tür tepkiler. Tabii ki eleştirel bir gündem oluşturmak istiyor. Fakat bunu o tarihten bu tarihe kadarda başarabilmiş değil.²¹⁸

Müftüoğlu'na göre, sözünü ettiği vesayet sebebiyle sınırlı kalan dilin Kürt sorunu gibi kompleks bir yapının çözülmesinde eleştirel ve bütüncül bir dili kullanamadığı yönündedir. Bu halin o dönemde tüm İslamcı anlayışa sirayet ettiğini de belirterek şöyle ifade eder:

Kürt sorunu söz konusu olduğunda da ulus devlet yani fiziksel gücü elinde tutan şeyin adı ulus devlet merkez dışında kalan etnik kökenli unsurları ancak asimile ederek kabul edebiliyor. Aksi takdirde onlara özerk alanlar, ulus devletin tahayyülünde böyle bir şey yok. Onun için İktibas dergisi de dahil olmak üzere o baskıyı hisseden bütün kendisini İslam'a nispet eden unsurlar parçalı yorumlar üretiyorlar.²¹⁹

Müftüoğlu'nun ifade ettiği eleştiri zemini üzerinden İktibas'ın kullandığı dil ve "parçalı yorumlar" konusuna ilerde değineceğiz. Öncesinde belirlenen tasnifler üzerinden konuyu tahlil etmeye çalışalım.

1996-2000 yılları İktibas Dergisi'nin Kürt sorununa yaklaşımı, haber ve telif yazılarında oldukça sınırlı düzeyde olduğu görülmektedir. Bu yıllarda da İktibas'ın Kürt sorununa uzak bir bakış açısı olduğu görülür. Kürt sorunu, dergide baskın olan Milliyetçilik, ulus-devlet kavramlarına eleştirel yaklaşımları doğrultusunda ele alınır. Sınırlı yazılarda, bu söylemler üzerinden değerlendirilir. Bu yazıların en dikkat çekenleri ise şöyledir:

---

²¹⁸ Atasoy Müftüoğlu, Mülakat: Çiğdem Yaramışlı, Eskişehir, 10 Mart 2019.

²¹⁹ Atasoy Müftüoğlu, Mülakat: Çiğdem Yaramışlı, Eskişehir, 10 Mart 2019.

Soru: İslam'a göre milliyetçiliğin hükmü nedir? Bir kişi hem Müslüman hem de (Türk, Kürt, Arap v.s.) milliyetçisi olabilir mi?

Cevap: Millet kelimesi Kur'an-ı Kerimde din manasında kullanılmıştır. (2/135) Dilimizde bu kelime topluluk ve ırk anlamlarında kullanılmaktadır. Türk milleti, Arap milleti v.b. gibi. Böyle olunca milliyetçilik herhangi bir milletin öne çıkarılması ve her şeye rağmen üstün gösterilme gayretinin adı olmaktadır. Kuran'ın geldiği toplumda var olan bu hastalığı reddeden İslam, "Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Sizi şubeler ve kabilelere ayırdık ki birbirinizi kolayca tanıyasınız diye. Şüphesiz Allah katında en değerliniz O'na karşı gelmekten en çok sakınmanızdır. Allah her şeyi bilir her şeyden haberdardır." (49/13)

Soruya verilen cevap doğrultusunda İktibas'ın milliyetçilik düşüncesine olumsuz bir anlam yüklediği anlaşılmaktadır. Dergi açısından ifade etmemiz gereken bir noktada, Kürt sorunu söz konusu olduğunda birçok örnekte olduğu gibi söylemsel olarak başvurduğu dilin devlet söylemiyle paralel gittiğidir. Bu dil yapısının İslamcı çevrelerde "Sınırlıda olsa sisteme dâhil olmak"la okunduğunu dile getiren Ümit Aktaş'a göre, İslamcılarının en büyük şanssızlığının Türkiye'de Muhafazakâr bir sosyoloji içinden çıkmış olmalarıdır. 1980'lere gelindiğinde en azından söylemsel olarak İslamcılarının bu dili ve düşünce anlayışını önemli ölçüde kırdığını ama bunun son tahlilde o kadar kolay olmadığını ifade eden Aktaş, en küçük krizlerde bile tekrar o sosyolojiye geri döndüğünü ifade eder.²²⁰

İktibas Dergisi, konuyla ilgili bir diğer yazıda, *Sistemde Konjonktürel Operasyonlar* başlıklı değerlendirmesinde, sistemin güç tesis ederken, kendince zararlı gördükleri üzerinden operasyonlar yapmakta olduğunu iddia etmektedir. Bunlardan bir tanesi "İslami uyanış"ın bloke edilmesi, diğeri ise, Kürtler üzerinde dış güçlerin etkisiyle PKK üzerinden yanlışlıklar yapması tezidir. Gerek bahsi geçen yazıda gerekse diğer yazılarda konu ele alınırken kullanılan dil ve yaklaşım son derece dikkat çekicidir. Kürt sorununun dergi gündemine PKK olaylarının başladığı yıllarla beraber girmesi ve bu bağlamda oluşturulan dilin hep PKK eksenli ve iç-dış tehdit bağlamında ele alındığı görülmektedir. Ayrıca söz konusu yazılarda bölge insanının tarihsel, kültürel

---

²²⁰Ümit Aktaş, Mülakat: Çiğdem Yaramışlı, İstanbul, 27 Şubat 2019.

ve sosyolojik tahlillerle ifade edilmeyişi bir başka önemli unsurdur. Dergi, söz konusu yazıda şöyle ifade etmektedir:

Bilindiği gibi, Türkiye coğrafyasında ideolojik bir bağ ile göbeğinden Batı'ya bağlı elitlerin hâkim olduğu bir sistem hüküm sürmektedir. Bu sistem kendi içinden çıkartılan bazı insanlar marifetiyle halka ithal birtakım değerleri, zorla veya ikiyüzlü (münafıkça) bir yaklaşımla enjekte etmeye gayret göstermektedir. Tabii bunu gerçekleştirmeye çalışırken halkın içinden bir takım güç odaklarını yanına alarak ve halkı birtakım suni ölçütlerle bölerek işini kolaylaştırmanın yolunu aramaktadır. Ne var ki, bu arada, potansiyel tehdit olarak gördüğü bazı sosyal unsurları giderek kendinden uzaklaştırmakta, bu sosyal kesimlerin güvenini kaybetmektedir. Bu durum sistemin yumuşak karnı olarak özellikle dış tehditlere açık bulunmakta ve konjonktürel olarak sistemi rahatsız etmektedir. Sistemin yapısından kaynağını alan bu gelişmeler, konjonktürün müsait olmasıyla da dış desteğe yaslanarak ciddi boyutlara ulaşmaktadır. (Güney ve doğu) bölgeleri başta olmak üzere Türkiye genelinde yıllarca iç ve dış güç odaklarının tehdit değerlendirmesine göre politika belirleyen ve bu bağlamda kendi koyduğu hukuku dahi uygulamayan bir rejim söz konusudur. Ve bu rejim, zaman zaman ırkçı söylemlerine karşın iddia edildiği gibi Türk insanının tercihlerini ve değerlerini esas almaktan çok kendisini tanımladığı bir tipolojinin ve yine dışarıdan ithal ettiği değerler manzumesinin temsilcisi bir rejimdir.²²¹

Derginin ifadesiyle sistem içi bu gelişmeler “iki ucu pislikli değnek” olarak ifade edilir. Ve ortasından tutmak yerine, ucundan tutulmuş ve yanlışın faturası büyük olmuştur.

Derginin konuyla ilgili bir diğer yazısı 1999'da gelişen olayları takiben gündemi değerlendirmek için kaleme alınan *Yorum* köşesinde yer alan yazıdır. Yazı, Bülent Ecevit'in başbakanlığını yaptığı koalisyon hükümetinin başta olduğu dönemde Abdullah Öcalan'ın Kenya'da yakalanması üzerine gelişmeleri değerlendiren analizlerdir. Yazıda, bölge insanının dolaylı-dolaysız yaşanan olaylardan etkilendiği, gündemi 15 yıldır meşgul eden bir hadisenin bittiğini, bölgede küçük çaplı olaylar yaşansa da sorunun bundan sonra biteceğini yazmaktadır. Ancak, bölgede Kürt

---

²²¹ Yorum, “Sistemde Konjonktürel Operasyonlar”, *İktibas Dergisi*, C. 16, S. 234 (1998): 3.

kartının bundan sonrada kullanılmaya devam edeceği ifade edilmiştir. Yazının devamında ise, Kürt sorununa yaklaşım şöyle ifade edilmektedir:

Bu, batıl bir davadır. Milliyetçilik kime huzur getirmiştir ki, Kürt halkına getirsin. Milliyetçilik Türk halkına huzur getirmiş midir ki Kürt halkına getirsin. Bu ideoloji, köhnemiş, modası geçmiş, tarihin çöplüğüne atılma sırası gelmiş bir ideolojidir. Ayrıca bölge insanının tabiatına, eğitimlerine, taleplerine de uymaz; patenti Batı'dandır. Kürtçülük yapanlar bilsinler ki sonuçta kendileri dolaylı ya da doğrudan Batı'ya hizmet etmektedirler. İkinci olarak, bu iş, Müslüman mahallesinde salyangoz satmaya çabalamaktan başka bir şey değildir.

PKK son zamanlarda Marksist söylemi terk edip bölge halkının İslami eğiliminden istifade etmenin yollarını arıyordu. Bu taktiğin inandırıcı olmadığı açıldı ama bir gerçeği de yeterince ifade ediyordu. İslam, bölgede Marksizm ile sağlanmaya çalışılan dayanışmayı temsil etme noktasında çok daha etkindir. Terör yöntemleri daha bu etkinliği silmek için etkili olmamıştır. Üçüncü olarak, İslam, neyimize yetmemektedir ki başka bir din, ideoloji, dava aranmaktadır. Hak savaşımı verilecekse, bu iş, İslam'dan daha iyi yapabilecek hiçbir din/ideoloji yoktur. İslam'ın geçmişi buna şahitlik etmektedir. (...) O halde, niçin Kürtler de Allah'ın diğer kulları gibi, İslam'a tabi olmasınlar. Türkler de Kürtler de bilmelidir ki, zulme karşı bir mücadele verilecekse bu ancak İslam'ca olabilir. Diğer yollar batıldır; sonuçsuzdur. O halde herhangi bir talep, İslami olmalıdır. (...) Dördüncü olarak, bir mücadele zulme karşı verilmelidir. "Zulmü yapan Türk ise karşı koy, Kürt ise boyun bük" anlayışı tümenden batıldır. O halde zulme uğradığını idea eden Kürt ise de Türk ise de terazisi adil olmalıdır. Ama görüyoruz ki milliyetçi hisler Türkleri de Kürtleri de bu noktada adaletli davranmaktan alı koyuyor. Bilmelidir ki zulme karşı adil bir mücadele ancak İslami değerlerle mümkündür.²²²

Dergi, bu noktada asıl sözü, inanarak Kürtçülük yapanlara söylemektedir. Yazıda yanlışlardan ders alınması noktasında öğütler içermesi ayrıca göze çarpan bir diğer

²²² Yorum, "Kosova II. Bosna Oluyor...!", *İktibas Dergisi*, C. 17, S. 243-244 (1999): 6-7.

noktadır. Bu bağlamda, Kürt sorununa yaklaşımda genel olarak hem İslamcı kesimin hem de İktibas'ın tavrını eleştiren Müftüoğlu, Kürt sorununun öne çıktığı ve konunun siyasal, toplumsal gündemi işgal ettiği günden bu yana, bu sorundan bir şekilde rahatsız olan kişi ve kuruluşların bölgeye yaptıkları ziyaretlerde istisnasız muhataplarına bir şeyler empoze etmeye gittiklerini ve sorunun buradan başladığını ifade eder. Bu noktada muhataplarıyla konuşmaya ya da dinlemeye değil sürekli bir şeyler anlatmaya gidildiğini, bu tarz bir yaklaşımın “ümmetçi” anlayış çerçevesiyle bağdaşmadığının da altını çizmektedir. “Özellikle ‘kardeşlik’ retoriği gibi İslami kavramları kullanarak yapıyorlar. Ama ortada bir sorun var. Bu sorunda kullandıkları dilin empozeye dayalı olmasıdır. Çünkü empozede bir hiyerarşi vardır”.²²³

İktibas'ın gündemine Kürt sorununun nasıl ve ne zaman girdiği de tartışılması gereken bir diğer konudur. Konuyla ilgili derginin uzunca bir dönem yazarlığını yapmış ve halende İktibas Dergisi'nde yazarlık yapan Hüseyin Alan'a göre, İktibas'ın Kürt sorununa yaklaşımında başından beri ilkesel olduğunu, bu ilkesel tavır belirleyen etkenlerin ise, ırk temelinde meseleye yaklaşmamak olarak ifade eder. Ayrıca meselelere yaklaşımı etkileyen temel etkenin ümmet ve kardeşlik olduğunu belirtir. Bu sebeple de derginin meseleye sınırlı bir şekilde yaklaşıldığını şöyle ifade eder:

*Orada bir Kürt meselesi vardı ama bir İslami hareket meselesi değildi. Yine de can yakıcı gündemler olduğu zaman bir şeyler söylüyorduk ama üstü örtük bir şekilde söylüyorduk. Doğrudan mercek altına alıp da bu budur deyip tahlil etmedik. Çünkü bizim perspektifimize uygun bir hareketlilik yoktu orada.*²²⁴

Kürt sorununun İslam nosyonlu olmamasından dolayı zamanında meseleye böyle baktıklarının altını çizen Alan, var olan uzaklığın bilinçli olduğunu ve eğer ortada bir sorun varsa bunun çözümünü İslam ve İslami kuralların belirlemesi gerektiğini ifade eder. Alan'a göre, Kürt sorunu, Türkiye gündemine 1980 sonrası PKK olaylarıyla birlikte girmiştir. Fakat Müslümanlar/İslamcılar meseleyi 90'lar itibariyle ele almaya başlamıştır. İktibas için başından beri suni olan bir sorunun ırk temelinde

---

²²³ Atasoy Müftüoğlu, Mülakat: Çiğdem Yaramışlı, Eskişehir, 10 Mart 2019.

²²⁴ Hüseyin Alan, Mülakat: Çiğdem Yaramışlı, İstanbul, 16 Mart 2019.

yaklaşılması zaten düşünölemeyeceği ve derginin de Özkan'ında meseleye yaklaşımı sistem içi ve dışı bir mücadelenin esas öncelik olması gerektiğini ifade etmektedir. İktibas, yazıları ve mülakatlar incelendiğinde iki temel meselenin gözden kaçırıldığını ifade edebiliriz. Birincisi, Toplumsal bir mesele olan Kürt sorununun sosyolojik, siyasal, ekonomik boyutlarını görmezden gelip olayları değerlendirirken ideolojik yaklaşımları ve bu bağlamda zamanın içinden işler çözümler üretmeyip el yordamıyla meseleyi ele almaları olmuştur. İkincisi ise, özellikle Kürt sorununda parçalı bir yaklaşım örneği sergilemeleridir.

Bu dönemde dergide işlenen ağırlıklı konular ise, muhalif bir konumda sistem içi partilerin eleştirisi yapılır. Bu çerçevede liberalizm, demokrasi ve modernizm kavramlarının eleştirileri yer alır. Ayrıca, başörtüsü ile irtica tartışmaları ve olası Körfez Savaşı gündem haberlerinde öne çıkan konular olur. Yine bu dönemde de dünya coğrafyalarında yaşayan Müslömanların yaşadıkları sorunlar konu olur. Filistin, Afganistan bu ölkelerin başında yer alır.

4.2.1. İktibas'ın Kürt Sorununa Yaklaşımında Genel Eğilimler

İktibas'ın 2001-2005 yıllarında Kürt sorunu bölgede yaşanan olaylarla yakından ilgili olarak *Yorum* köşesinde ele alınmaya başlanır. Türkiye'nin sınır komşusu olan Irak'ta yaşanan olaylar ve ABD'nin Irak'ta yapılanma stratejileri ve dönem itibariyle bölgede ABD müdahalesiyle bir "Kürt devleti" kurulacak mı kurulmayacak mı yönündeki tartışmalar konu edinilir. Bu yıllarda bölgede yaşanan olaylar çerçevesinde derginin konuyla daha yakından ilgili olduğu gözlemlenir. Yazılar birinci ağızdan derginin demirbaşı olan *Yorum* köşesinde sıklıkla ele alınır. Konuya yaklaşım olarak genellikle güvenlik, Kuzey Irak ve Irak'ta yaşanan gelişmeler çerçevesinde ele alındığı görülür. Örneğin, Türkiye açısından güvenlik boyutuyla değerlendirmeleri ele alan yazıda şöyle ifade edilir:

Kürtlerin içerisinde yaşadıkları sosyolojik gerçekler gerek coğrafî koşullar gerekse emperyalist güçlerin Kürt kartını ihtiyaç oldukça politik manipölasyon aracı olarak kullanması öyle bir devletin kurulmasını önleyen temel faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. (...) ABD'nin Iraklı Kürtler başta olmak üzere İran ve Türkiye'deki Kürtleri, zaman zaman bu ölkelerdeki rejimleri hizaya getirmek amacıyla harekete geçirdiği bilinmektedir. PKK'nın

*hangi güçler tarafından kurulduğu, konjonktür gereği bazen yalnız bırakıldığı, Avrupa ülkelerinin himayesine terk edildiği gibi gerçekler bilinmektedir. (...) I. Körfez krizinden sonra Kuzey Irak'ta kendilerine uygun zemin sunulan Kürt örgütlerinin Kürt devleti kurma niyetleri tüm tarafların bilgisi dâhilindedir. Ancak, Irak'ta bir Kürt devletinin kurulması, başta Irak olmak üzere Türkiye, Suriye ve İran'ın parçalanmasına neden olur.*²²⁵

Yazının ilerleyen kısımlarında ulus devlet anlayışının bölgede hâkim olmasından dolayı, Müslümanların ümmet esası üzerine değil de ulus bilinci üzerine şekillenmesi var olan sorunun en önemli sebebi olarak kabul edilir. Bu yıllarda ele alınan yazılarda özellikle resmi söylemle aynı hizada giden ifadelerin kullanılması en dikkat çeken noktadır. Öyle ki, mesele her ele alınışta “güvenlik” ve “tehdit” olgusu üzerinden işlenmiştir. Bu noktada İktibas'ın meseleye yaklaşımını eleştirel bir noktadan değerlendiren Müftüoğlu'na göre, modernite, modern bilgi, iktidar yapıları ve sömürgecilik bir bütünlük oluşturmuş, bu bütünlüğün Batı dışı toplumlardaki her gerçeği şeyleştirilmiş, özellikle İslami anlamda İslam'ı ve Müslümanları madunlaştırmıştır:

*İslami düşünce hayatı, beyaz adamın misyonu dilini ideolojik anlamda evrenselleştirildiği günden beri o madunluk psikolojisiyle bütünleşmiştir. Bunun içinde bir türlü kendisini gerçekleştiremiyor. Sürekli olarak o baskıyı hissediyor. Batı, Batılı olmayı ötekileştirirken ulus devlet de kendi içinde aynı şekilde o merkezi unsurları hamaset yoluyla yüceltip kendi içinde ötekiler inşa ediyor.*²²⁶

İslami düşünce, hayatının bu madunlaştırmayı yaşadığından beri kendi cümleleriyle özgür ve bağımsız bir cümle kuramamıştır. Bunu telafi etmenin yolunu da bireysel dindarlık içinde aşmaya çalışmaktadır. İktibas'ında her ne kadar İslami referanslara göre hareket etmiş olsa da bu yapının içinden çıkamadığını ve oluşan dilinde ona göre şekillendiğini ifade etmektedir.

---

²²⁵ Yorum, “ABD'nin Kuşattığı Türkiye'nin Açmazları”, *İktibas Dergisi*, C. 21, S. 290.(2003): 8.

²²⁶ Atasoy Müftüoğlu, Mülakat: Çiğdem Yaramışlı, Eskişehir, 10 Mart 2019.

İktibas, *Müslüman Türk veya Müslüman Kürt Olmak* başlıklı yazıda ise, İslam'ın bir inanç ve düşünce sistemi olarak kendisine mensup olmayı tanımlamada hiçbir tamamlayıcıyı kabul etmediğini, ırk ayrımları üzerinde uzun uzadıya anlattığı yazıda konuyla ilgili olarak Kürt sorununda derginin tabiri caizse kırmızıçizgilerini de belirtir. Müslümanlığın bir inanç sisteminin adı olduğu, Türk veya Kürt ise bir ırkın adı olduğundan ırkın İslam'la birlikte kullanılması hem İslam'ın hem de ırkın varlık nedenine aykırı olduğu ifade edilmiştir. Derginin, Kuzey Irak'ta yaşanan gelişmelerle orantılı olarak o yıllarda yoğun olarak yayınladığı yazılardan en kapsamlı olan yazının ayrıntıları şu şekildedir:

İslam düşüncesinde toplumsal birlikteliğin tek ve ana kaynağı Müslüman olmaktır. Bunun dışında hiçbir değer belirleyici olması söz konusu değildir. Toplumsal birliktelik için Müslüman olmanın dışında başka bir şart aramak en basit tabiriyle İslam'ı eksik ve yetersiz görmektir. İslam, insanlığı iki gruba ayırmaktadır: İslam ehli ve küfür ehli. Bir kimsenin kimliğini belirlemede veya ifade etmede İslam'la birlikte başka bir değeri, örneğin ırkı “şart” görmesi halinde Kuran'a göre Müslüman sayılması mümkün olamaz.

İrk bağlamında da bir toplumun birlikteliği sağlanabilir. Bir devlet ya da ulus kurulabilir. Ancak bu yapılanmaya İslam'ı eklemek, İslam, İslam olarak kaldığı sürece mümkün değildir. İslam'ın tamamlayıcı bir unsur olarak görülmesi, diğer bir deyimle bütünün bir parçası olması onu İslam olmaktan çıkarır.²²⁷

İrkin bir üstünlük aracı olarak görülmemesi, bu bağlamda üstünlüğün ancak ve ancak takva ölçüsü ve İslam'a yakınlıkla oluşabileceğinin altı çizilen yazıda, ırka dayalı bir yaşam biçiminin İslami olmadığı ifade edilmiştir. Aynı çerçevede bakan dergi, “Ölçü bu olunca farklı ırklara mensup olanlar bu çerçevede kardeş olurlar.” Böyle olunca da Müslüman Kürdün Müslüman Türkün ilişki biçiminde kardeşlik esas olacağı ifade edilmiştir. Ayrıca yazıda Kürt sorununun temelinde yatan nedenin ulus-devlet

---

²²⁷Erhan Aktaş, “ ‘Müslüman Türk’ veya ‘Müslüman Kürt’ Olmak”, *İktibas Dergisi*, C. 22,

yapısına dayandıran dergi, bu açıdan çözümün adresini Osmanlı bakiyesine dayandırmıştır:

Osmanlı bakiyesi üzerine kurulan ve İslami değerler yerine seküler değerleri benimseyen T.C., üzerinde yeni bir devlet oluşturduğu bu değerleri baskın değer olarak bütün bir topluma dayattı. (...) Türkiye'nin yaşadığı Kürt sorununun kökeninde bu dayatma yatmaktadır. Bu gerçeğin farkında olan Türkiye'nin düşmanları bu durumu değerlendirerek Kürtleri harekete geçirdiler. Bir zamanların irticacıları, sağcı-solcu, Alevi-Sünni, ilerici-gerici, şeriatçı laik ikilemeleriyle oynanan bu oyun günümüzde Türk-Kürt ikilemiyle oynanmaktadır. Başlangıçta Marksist bir örgüt olan PKK'yı Kürt milliyetçisi yapmaları bundandır. Bu bakımdan Kürtlerin hak arayışının arkasında yatan gerçek aslında başkalarının emellerine alet olmaktan başka bir şey değildir.²²⁸

Kürt sorunu, İktibas'ın bakış açısına göre, İslam ümmetini bölme ve zayıflatma amacını taşıyan emperyalist odakların suni bir şekilde oluşturduğu bir sorundur. Yine İktibas için, Kürt sorunu, ele alınan yazılarda somut gerçeklikte böyle bir sorunun olmadığını, bu sorunun etnik ayrışma ve çatışmalardan kazanç sağlayan emperyalist güçler tarafından ümmeti ve/veya bölge halklarını bölüp parçalama amacıyla oluşturulduğunu savunmaktadır.

4.2.2. “Güney Doğu Meselesi”nden “Üretilmiş Kürt Sorunu”na

Kürt sorunu dergi gündemine ilk geldiği dönemde Ercümen Özkan tarafından “Güney Doğu Meselesi” olarak adlandırılmış, ilerleyen yıllarda içerik aynı olacak şekilde adlandırma “Üretilmiş Kürt sorunu” olarak yer almaya devam etmiştir. Bu noktada *Yorum* köşesinin yazarı *Abdullah Pamuk*'a göre, adlandırma derginin bakış açısını yansıtması açısından son derece önem arz etmektedir. Öyle ki konuyla ilgili yazılarda altı çizilerek ifade edilmiştir. Pamuk, Kürt meselesine yaklaşımı belirleyen düşüncenin Allah ve resulü olduğu ve bu ilkesel tavırdan hiç sapmadıklarını ifade eder. Görüşlerini istişareye dayalı aldıklarını ifade eden Pamuk, doğru ve yanlış çıkarımların olabileceğini ancak bu konuda çok titiz davranan bir ekip olduklarını

---

²²⁸ A. g. e. , 18-21.

belirtmektedir. İsimlendirme konusunda hem Özkan zamanında hem de sonrasında eleştiriyi tabi tutulduklarını şöyle ifade eder:

Bize en çok gelen eleştiri, niye “Kürt sorunu” demediniz. Ya Kürt sorunu dediğiniz anda Türk sorunu da diyeceksiniz Arap sorunu da diyeceksiniz. Yine ırk temelli yaklaşacaksınız. Yani Batının istediği kavramsallaştırma temelli yaklaşacaksınız. “Güneydoğu meselesi” derdi, bizde öyle yaptık. Bununla kastı rejimle aynı ifadeyi kullanmamak anlamlı değildi. Tam tersi. Biz rejimle aynı düşünmüyorduk onun içinde hem bakış açımız farklıydı hem de isimlendirmemiz. Sonra ben rahmetli öldükten sonra birçok Kürt arkadaşımız bize bu eleştiriyi yaptı. Ben de dedim ki madem yanlış anlaşılıyor rahmetliyle bizim bu konuya yaklaşımımız da ciddi bir fark yok ama ben o zaman “Üretilmiş Kürt Sorunu” diyeyim.²²⁹

Bu bağlamda İktibas’a göre, Kürt sorunu Allah’ın ilkelerinden uzaklaşma sorunudur. İktibas’ın konuyu ifade ederken “Kürt sorunu” ifadesini kullanmaması yönündeki bakış açısının dışı vurumu olarak dergideki ilk somut örnek ise, gelişen koşullarla birlikte 2005 yılında Recep Tayyip Erdoğan’ın Diyarbakır gezisi sırasında yapmış olduğu “Kürt sorunu” isimlendirmesine, derginin getirdiği itirazdır. Dergi, AB Süreci’nin bir gereği olarak “Kürt sorunu” ifadesinin kullanıldığını ifade ederek şöyle açıklamaktadır:

Bu ülkede bir başbakan, bugüne kadar bir bölgesel sorun ya da terör sorunu olarak görülmüş bir vakıya, içerik olarak çok fazla olmasa da üslup olarak farklı yaklaşıyordu. Erdoğan, Güneydoğu Anadolu bölgesi ile irtibatlandırılan sorunu gerekirse “Kürt Sorunu” olarak adlandırabileceğini söylüyordu. Bu, cidden önemli bir söylem değişikliğine işaret etmektedir ve önemli sonuçları olabilecek bir açıklamadır.

Her şeyden önce, meseleyi “Kürt sorunu” olarak nitelendirmek, ulusalcı mücadele veren ve bunun için şiddetli yol olarak seçmiş kesimlerin, doğal olarak çok önemsedikleri bir husustur. Zaten bu kesimler, meşrutiyetlerini temelde bu noktadan almaktadırlar. İşte bu yüzden, Başbakan’ın bu ifadesinin iki önemli sonucu olacaktır. İlkinde, bugüne değin meseleyi etnik temele dayandırmak isteyenlerin haklı olduğuna dair açık bir beyanda

---

²²⁹ Abdullah Pamuk, Mülakat: Çiğdem Yaramışlı, İstanbul, 6 Nisan 2019.

bulunulmuştur ve bu, etnik mücadele verenler tarafından daima bir “taviz” olarak algılanacaktır. İkincisi ise, bu açıklamaların hedefiyle ilgilidir. Açık ki, Erdoğan, bu açıklamayı boşuna yapmamaktadır. Burada amaç, AB sürecinde kendisinden beklenenleri yerine getirmektir.

Varsayalım ki, meselenin adı “Kürt sorunu” olarak konuldu ve hatta bölgeye Kürt valiler atandı, özerklik verildi yahut federasyon, konfederasyon önerileri hayata geçirildi. Hatta ülke bölündü ve ayrı bağımsız bir Kürt devleti kuruldu. Sorun çözülmüş mü olacak? Elbette ki hayır. Üstelik daha da büyüyecek. Çünkü bu sürecin sonu yoktur. Etnik temele dayalı oluşumlar ancak “ayrılık” getirir.²³⁰

İktibas’ın eleştirilerinde dikkat çeken önemli noktalardan biri, Kürt sorunu ifadesine getirmiş olduğu yorumdur. Hâlbuki bu yorum muhatap alınan durumun özelliklerinin ya da bir kazanımın elde edilmesinden ziyade şartların ürettiği durumun ifadesidir. “Kürt sorunu, Türkiye’nin devlet olarak Kürt vatandaşlarıyla sürdürdüğü ilişkilerinin özellik ve sınırlarını yansıtmak üzere kullanılan bir kavramdır”.²³¹ Bir diğer önemli hususda, son paragrafta ifade edilen yoruma ilişkindir. İktibas’ta, Kürt sorunu mevzu olduğunda genel yaklaşım, Kürt varlığının tüm sonuçlarıyla birlikte tanınmasının bölünmeyi getireceğine ilişkin devlet ve toplum katında egemen olan kanaattir. Bu kanaat, İktibas tarafından da paylaşılmış ve ilaveten İslami bir söylem çerçevesinde ümmetin bölünmesiyle eş değerde tutulmuştur.

4.2.3. İktibas’ın Kürt Sorununa Yönelik Çözüm Arayışları

İktibas’ın, Kürt sorununa dair yazılarının yoğun olarak yer almaya başladığı yıllar genel itibarıyla 2000’li yıllardır. Bu yıllarda konu yoğun olarak kamuoyunda tartışılmıştır. İktibas’a bu yıllarda bakıldığında meselenin değişen boyutuyla paralel bir farklılığın görülmediğidir. 2006-2015 yıllarında ise, bu genel yaklaşımı aynı şekilde sürdürdüğü görülmüştür.

---

²³⁰ Yorum, “Gazze’den Çekilme Planı”, *İktibas Dergisi*, C. 23, S. 321 (2005): 7-8.

²³¹ Necdet Subaşı, “Anlamak İçin Yeni Bir Dil Kurmak–Kürt Sorunu Üzerine–”, https://www.academia.edu/35036581/ku_rt_sorunu.pdf, [27.4.2019].

İktibas'ın bu anlamda en dikkat çeken ve bir istikrar örneği olan yorumu ise, “Abant Konsili” başlıklı yazılarda her yıl düzenlenen toplantılara yaptıkları eleştirilerdir. Ayrıca bu çalışmalarda Kürt sorunu özelinde ele alınan tartışmada eleştirmektedir. Bu eleştirileri ve süreci özetleyecek olursak, ilki 1998’de “İslam ve Laiklik Sempozyumu” başlığıyla gerçekleştirilen ve her yıl düzenli olarak Türkiye meselelerine dair bir konu başlığıyla seçilip tartışılan ve Abant Platformu olarak bilinen toplantılardır. Dergi, ilk toplantı dâhil olmak üzere eleştirilerde bulunmuş ve her yıl toplantıların ardından gerekçeleriyle birlikte eleştirilerini sürdürmüştür. İlk toplantının konusu itibariyle, İslam ve laiklik kavramlarının bilinçli bir yaklaşımın ürünü olduğu ve “İslam’da yeni açılımlar” görüşüyle, Türkiye’nin bu anlamda rol model olarak oluşturulmak istendiği, ayrıca, bu toplantıların amacının “ılımlı İslam”²³² çerçevesinde İslam’ın içeriğini boşaltmak için özellikle işlev gördüğünü ifade etmektedir.²³³ Derginin, “Abant” toplantılarına genel bakışı ise şöyledir:

*Abant Platformu, teşekkül ettiği günden beri, reformcu resmi söylem paralelinde hizmet üretmektedir. Bugüne kadar gerçekleştirdiği toplantıların -bize göre konsillerin- tamamında, demokratikleşme, laikleşme, liberalleşme, modernleşme dolayısıyla İslam’dan uzaklaştırma sürecini hızlandırıcı işlev görmüştür.*²³⁴

Bu çerçevede konuyu ele alan dergi, eleştirilerini düzenli olarak ifade ettiği başlıklar üzerinden ele almıştır. Kürt sorununa yaklaşım noktasında ise, konumuz itibariyle değerlendirmelerini *Kürt Sorunu: Barışı ve Geleceği Birlikte Aramak* konu başlıklı Abant toplantısına getirdiği eleştiri ve yaklaşımlar şu şekildedir:

Müslüman halkların maruz kaldığı diğer sorunlardan ayrıştırılması yanlış olmakla beraber, “Kürt sorunu” denilen problemin halli, Abant platformunun demokratik-laik çağrılarına sığmayacak kadar ciddi bir iştir. Zaten kendisi bir sorun olan demokratik-laik kültürle “Kürt sorunu” çözülemez, ancak sorun daha da büyür. Abant platformu hiçbir soruna, hitap ettiği kitlelerin kendilerini nispet ettikleri İslami, zaviyeden

²³² Kavramlar, “İlimli İslam”, *İktibas Dergisi*, C. 26, S. 356 (2008): 11-15.

²³³ Yorum, “Laikleşme Süreci ve Abant Konsili”, *İktibas Dergisi*, C. 16, S. 236 (1998): 4-6.

²³⁴ Mehmet Durmuş, “17. Abant Havası: ‘Kürtlerin Zihninde Bakir Kalmış Alanlar Demokratik Kültürlerle İtina ile Kirletilir!’”, *İktibas Dergisi*, C. 26, S. 355 (2008): 17.

yaklaşmamaktadır, yaklaşamaz da. Çünkü böyle bir amaçla kurulmadı. Kürtlerin veya Türklerin bütün sorunları, kendisiyle şeref kazandıkları İslam'a sımsıkı sarılmakla çözüme kavuşturulabilir. İslamsız bir hayat zaten hayat sayılmayacağı için, Kürt sorununun şu veya bu şekilde çözülmüş olması bir değer ifade etmeyecektir.

Abant'tan Kürtlere yapılan çağrı, Kürtlerin artık İslam, Kuran, Muhammed'in sünneti gibi, çözümün tek çaresi olan ölçüleri terk edip, muasır medeniyet seviyesi denilen ahlaksız ve İslamsız putperest hayatı benimsemeleridir. Yani Türklerin geçtiği yoldan Kürtlerde geçirilmek istenmektedir. Kürtler de Allah'ı inkâr etmedikleri halde, Allah'ı hesaba katmayan bir hayat oluşturmaya davet edilmektedirler. Müslüman Kürt halkının zihninde, eğer modern putperestliklerle kirletilmekten korunabilmiş herhangi bir alan varsa, onu bir an önce kirletelim çağrısıdır.²³⁵

İktibas'a göre, meseleye bu şekilde yaklaşmak kaynağını İslam'dan almayan bir yaklaşım tarzıdır ve referansı Batı kaynaklı olduğu için yanlıştır. Örneğin, zulüm, hak, tevhid, şirk, İslam, küfür, nifak, tağut, Allah'ın razı edilmesi gibi kavramların referansını İslam'dan hareketle değerlendirmek ve bu kavramlarla bakmak gerekmektedir. Bu değerlendirmelerin dışında kalan değerlendirmeleri ise, dergi, İslami olarak görmemekte ve sorunlara Kuran'ı çerçeveden bakmanın doğru olduğu görüşünü savunmaktadır. Kimlik ve hak temelli tüm yaklaşımları bu açıdan değerlendiren dergi, konu her gündeme geldiğinde meseleye karşı kendi tavrını bu açıdan belirtmektedir.

İktibas Dergisi'nin Kürt sorunu açısından sürekli üzerinde durduğu bir diğer önemli bağlamda Batı emperyalizminin bölgedeki orta ve uzun vadeli çıkarlarının bir parçası olarak "Kürt kartını" sürekli kullanmasından kaynaklı meseleyi değerlendirmesidir. *Yorum* kösesinde *Bölgemizde "Yeni Nesil" Kuşatma* başlığıyla dönemin şartlarıyla ifade ettikleri yazıda, siyasi gelişmelerin arka planındaki ideolojik etkenleri, bu gelişmeleri etkileyen iktidar kavramlarını, ıskalamadan göz önünde bulundurarak meselelere yaklaşmak gerektiğini vurgulamaktadır.

---

²³⁵ A. g. e. , 22-24.

*Müslümanların yaşadığı coğrafyalarda, egemenlik savaşı veren güçler, tespit ettikleri hedeflere götürecektir politika ve stratejileri belirlerken Müslümanların zihin dünyalarına, yumuşak karınlarına ve hassasiyetlerine yönelik araştırmaları mutlaka yaparlar. Ve buradan elde ettikleri verilere göre proje geliştirirler, politika belirler ve partnerlerini, işbirlikçilerini seçerler.*²³⁶

Sorun, İktibas için Kuran eksenli düşünmemektir. Bu noktada çözümün adresi de Kuran'dır.

İktibas Dergisi, Çözüm Süreci'nin ilk yıllarında, Türkiye'de ve bölgede bazı şeylerin değişmekte olduğunu ve daha doğrusu geçmiştekinin aksine daha hırslı, daha uzlaşmacı gözüküyor, ama felsefi temelleri, iman esasları aynı olan yeni bir Batılı çözüm, önerildiğini dile getirir.²³⁷ Müslümanların, bu değişimi ve geçmişle ortak paydalarını ve Müslüman zihinlere yönelik "yeni nesil" bir kuşatma ile karşı karşıya kaldığını ve bunun göz ardı edildiğini savunan dergi, konuyla ilgili "değişmeyen" tutumunu şöyle izah eder:

Zira sorunun çözümünde bizden gözüküyor insanlarda önemli rol alsalar da ortaya konan yeni öneride bizim zihniyetimiz dışındadır. Dahası bizim değerler sistemimizin içini boşaltmayı, Allah'ın dinini vicdanlara hapsederek "içimizdeki beyinsizler" marifetiyle Müslümanları kontrol etmeyi amaçlayan bir yaklaşım biçimi çerçevesinde Türkiye yeniden şekillendirilmekte, temel sorunlar demokratik bir zeminde tartışılmaktadır. Hatırlanacağı gibi geçmişte de bu kadar güçlü bir rüzgar esmese de, benzer çözümler önerildiğinde biz yine Konuya kendi bakış açımız ile yaklaşmıştık. Bunu yaparken de bizim sorunları tanımlama şeklimiz başkalarını rahatsız etmişti. Oysa biz, bu konjonktürel, sığ kaygıların ötesinde Müslüman'ca bir bakış açısıyla konuları değerlendirmekten öte bir amaçla bunları yapmamıştık. Dış ve iç odakların "Kürt sorunu" haline getirdikleri meseleye sistem içi tarafların dışındaki çizgimizi koyarak, bazı hassasiyetlerimizi gündeme getirerek yaklaşmayı önemsemekteyiz. Zira bizim için Türkçülük, Türk

---

²³⁶Yorum, "Bölgemizde 'Yeni Nesil' Kuşatma" ,İktibas Dergisi, C. 27, S. 366 (2009): 6-12.

²³⁷Yorum, "Konjonktürün Zorladığı 'Normalizasyon' Demokratik Açılım/Kürt

Açılımı" İktibas Dergisi, C. 27, S. 369 (2009): 5.

*ırkçılığı ne kadar sapkın bir yaklaşım ise, Kürtçülük ve Kürt ırkçılığı da o kadar sapkındır.*²³⁸

İktibas'a göre, başta Türkiye Cumhuriyeti olmak üzere, bölgedeki ulus-devletleri kontrol eden güçlerin neyi çıkarlarına uygun görüyorlarsa bölgedeki gelişmeler o yönde seyretmektedir. Dönemin siyasi ortamında Kürt Açılımı ya da Çözüm Süreci olarak ifade edilen gelişmelerin sadece içe dönük olmadığını, bunun daha çok dışa dönük Türkiye'nin dünyadaki yeni konumuna uygun bir pozisyon alma çabası olarak değerlendirmektedir.²³⁹

Meseleye yaklaşımda sürekli vurguladığı yön ise, bu sorunun Kürtler ve Türkler arasında bir sorun olmadığı, dış odaklar ve bu odaklarla iş birliği halinde hareket eden iç odakların oluşturdukları suni bir sorun olduğunu ifade etmesidir. Ayrıca dergi, farklı bir medeniyetin ürünü olan bu coğrafyanın insanlarından, Batı'dakine benzer süreçlerle ulus oluşturulmasına kalkışılmasının gelinecek yerin ırk temelli yaklaşımlar olacağını, geçmişte yapılan yöntem yanlışlarını düzeltmeye çalışarak, kısmi iyileşmelerin sağlanabileceğini, ancak sorunun asıl sebebini ortadan kaldırmayacağıdır.²⁴⁰ Bu noktada *Hüseyin Alan*'a göre, Kürt sorununda en önemli itirazlarının Batı kaynaklı referanslarla değerlendirilmesi ve bizden olmayan çözüm arayışlarına girilmesidir. Ayrıca Kürtlerin ırk temelli yaklaşımlarının zaten sorunlu olan ulus-devlet anlayışına denk bir düşünceyle hareket etmeleridir. Bu anlayışın, sorunlu olan bir yapının yanına başka bir sorunlu yapı dikmekten başka bir işe yaramayacağını savunan Alan, tüm derdimizin Kuran'ı bir çözüm etrafında diretmek olduğunu ifade etmektedir.²⁴¹

---

²³⁸ A. g. e. , 6-7.

²³⁹ A. g. e.

²⁴⁰ Yorum, "Sakil Bir Süreç ve Türkiye'nin Açılımları", *İktibas Dergisi*, C. 27, S. 370 (2009):12.

²⁴¹ Hüseyin Alan, Mülakat: Çiğdem Yaramışlı, İstanbul, 16 Mart 2019.

4.2.4. İktibas'ın Kürt Sorunu Serencamı

İktibas Dergisi, genel anlamda çözüm süreci olarak ifade edilen gelişmeleri değerlendirirken olaylara, ilkesel davrandıklarını ve şartlara göre hareket etmediklerini her fırsatta ifade eder. Konuyu her ele alışında iki kavram üzerinden yaklaşır. Birincisi, konuyu temellendirirken, sistem-içi, güç ve çıkar mücadelesinin doğurduğu bir sorun olarak görür. İkincisi ise, “Üretilmiş Kürt sorunu” ifadesiyle konuya farklı bir bakış açısıyla yaklaştıklarını savunur. Birincisine ilişkin örnekleri yukarıda izah etmeye çalıştık. Üretilmiş Kürt sorunu ifadesi ise, aslında derginin temel felsefesine dayandığı görülmektedir. Bu ifadenin ilk görünür izi, Ercümen Özkan'ın Mazlumder'in düzenlediği Kürt Sorunu Forumu'nda yaptığı tebliğde görülür. Hatırlanacağı üzere Özkan'ın forumda yaptığı sunum, “İslam ve İnsan” başlığıdır. Kürt sorununa, Kuran Müslümanlığı çerçevesinde yaklaşmış ve meselenin kültürel, sosyal, siyasi boyutlarına değinmeden Kuran çerçevesinde tanzim olunan bir hayatın içinde böyle sorunların barınamayacağı düşüncesini tebliğinde anlatmaya çalışmıştır. Daha sonrasında yine İktibas için, Kürt sorunu ya da iktibas'ın ifadesiyle “Üretilmiş Kürt sorunu” tali bir sorun olmakta, esas sorun ise, sistem sorunu olmak üzere çeşitli yazılarda belirtilmiştir. Dergi, meseleye bu bağlamda nasıl baktığını şöyle ifade eder:

Her zaman ifade ettiğimiz gibi, bir Müslüman'ın, herhangi bir kavme yönelik inkâr, asimilasyon ve yok sayma politikalarını lanetlemesi, herhangi bir türüne karşı yakınlık duymanın ne anlama geldiğinin bilinciyle davranması inancının gereğidir. Dolayısıyla bölge insanımıza, çoğu Müslüman olan Kürt kardeşlerimize yönelik ırkçı politikalara karşı net bir duruş sergilenmesi ve uygulanan her türlü zulme karşı durulması kaçınılmazdır.

Dergi ayrıca, halis niyetlerle yola çıkan ve bölgede yaşanan olaylar nedeniyle “bazı hassasiyetleri diğer kardeşlerinden daha fazla olan Müslümanları” anladıklarını ve dillerini takdir etse de meseleye yaklaşımda bu insanların, duygusal ve reaksiyoner yaklaşımlarını kabul etmemektedir.

İrkçı-seküler bir anlayışa karşı olmak adına bir başka ırkçılığa dolaylıda olsa müsamaha ile yaklaşmak bizim davranışımız olamaz. “İrkçı-seküler Türklerin” insanlık dışı yaklaşımlarına, zulüm politikalarına karşı çıkmak adına “İrkçı-seküler Kürtler” ile birlikte resim vermeyi, özensiz bir dil

*kullanmayı meşrulaştırmaz. Belki bu hal duygusal ve tepkisel yaklaşımlarla, post-modern kavramlarla izah edilmeye, gerekçelendirmeye çalışılabilir ama İslami kimlik ve bilinç ile bağdaştırılması mümkün değildir.*²⁴²

Derginin, ırkçı yaklaşımların diyalektik olarak birbirini ürettiği ve isimleri farklı olsa da aynı işlevi gördüğünü derinleştirmeden ifade etmesi, geçmiş yayınlar için önemli bir yorum olarak kabul edilebilir. Fakat Kürt sorununun zaman içinde geçirdiği değişim ve geldiği nokta itibarıyla yukarıdaki yorumun kendini tekrar eden bir yorum olarak kaldığıdır. Üretilmiş Kürt sorunu ifadesiyle birlikte bu dönemde atılan adımları önemli bulan İktibas, sürecin iç ve dış dinamiklerini, ideolojik eksenini ve yeni şartların denge arayışlarına dikkat çekerek bölgedeki gelişmeleri okuduğunu ise şöyle ifade eder:

Süreç, sistem-içi mücadelenin en keskin olduğu bir vasatta yoluna devam etmektedir. Bölgesel gelişmelerin zemininin kayganlığı Çözüm Süreci'ni güçlü bir yasal zemine kavuşturacak yeni anayasa ve Yeni Türkiye'nin yönetim biçimi değişikliğinin önünü açacak olması da tartışmaların iç ve dış boyutunu şiddetlendirmektedir.

*Türkiye Cumhuriyeti'nin Batılılaşma modellerinden biri olan jakoben, tepeden inmeci, retçi, inkârcı ve kendi insanının değerleriyle savaş halinde ve bu kurgunun hegemonik stratejilerin geçerliliğini yitirmesi, yolun sonuna gelmesinin ne anlama geldiği doğru anlaşılmalıdır. Aynı zamanda iç içe geçmiş tuzaklarıyla; ideolojik savaş/zihinsel kuşatma boyutunun ön plana çıktığı eskinin yerine ikame edilen yeni modelin, özde eski düzen ile aynı referansa sahip olması ve yeniden yapılandırılmaya çalışılan bir yapıyla Kürdüyle, Türkiyle, Arabıyla, Acemiyle insanlarımızı nereye doğru evirmeye çalışıldığının da farkında olmak durumundayız. Ve bu ilkesel gerçekliği iskalamadan gelişmeleri ve Çözüm Süreci'ni değerlendirmek, hiç şüphesiz duruşumuzu yansıtmamız açısından çok büyük öneme sahiptir.*²⁴³

²⁴² Abdullah Pamuk, "Derin Devlet-Derin PKK ve Çözümü Zorlayan Dinamikler", *İktibas Dergisi*, C. 33, S. 410 (2013): 4-9.

²⁴³ Abdullah Pamuk, "Yeni Türkiye'nin ÇÖZÜM SÜRECİ", *İktibas Dergisi*, C. 35,

İktibas Dergisi, Müslümanların Kürt sorununa ilgi göstermediği ve çözüm modelleri üretmediği eleştirilerini reddeder. İktibas'a göre, soruna çözüm bulmak için önce doğru tanımlama yapmak gerekir.

İddiaya göre; Müslümanlar Kürt sorununa yeterince ilgi göstermiyorlar, çözüm modelleri üretmiyorlar. Bu da birilerinin ortaya koyduğu modelleri, çözüm önerilerini tartışmakla yüz yüze getiriyor onları... ne yazık ki bu yanlış teze angaje olmuş bazı çevrelerde estirilen bu rüzgârın girdabında savruluyorlar. İyi niyetle de olsa soruna sahip çıkmak adına kendi düşünce dünyalarının dışındaki bazı demokratik yaklaşımlarla yakın durmayı önemsiyorlar. Oysa bir soruna çözüm bulmak için önce doğru tanımlamak gerekir. Bu da öncelikle temel referanslardan hareketle, ilkelerle çatışmadan mümkün olabilir.²⁴⁴

4.2.5. İhtiyatlı ve Mesafeli Tavrın Sebepleri

İktibas Dergisi'nin yayın hayatında Kürt sorununa dair yaklaşımları toparlayacak olursak hem dergideki örnekler hem de konunun güncel bir zeminde tartışılması için yapmış olduğumuz mülakatlar doğrultusunda çıkan kanaatler şöyle izah edilebilir. İktibas'ın Kürt sorununa yaklaşımı İslamcılık kanaati içerisinde anti-milliyetçi bir yaklaşım örneği sergilediğidir. Fakat tek başına bu yaklaşım gerek konu derinliği açısından gerekse de kullanılan dil açısından eksiktir. Bu bağlamda Kürt sorununa mesafeli tavrın sebepleri ise alt başlıklarla aşağıdaki gibi sıralanabilir.

a) İslami Yorumlama Farklılığı

Kürt sorununun “İslami nosyonlu” olmaması İktibas açısından meseleye yaklaşımı belirleyen temel etkidir. İktibas için meselenin çözümüne ya da yaklaşımına dair Batılı kavramlarla meseleyi ele almak İslami açıdan siyasi ve düşünsel bir netliğe sahip olmamakla eş değerde kabul edilir. Bu yaklaşıma örnek olarak şu ifade verilebilir:

S. 436 (2015):4-8.

²⁴⁴ Yorum, “ ‘Demokratik Özerklik’ Açılımlar ve Değişimin Aldatıcı Yansımaları”,

İktibas Dergisi, C. 31, S. 386 (2011): 4-7.

Bugün diyorlar ki, demokratik özgürlükçü bir yapıda bir araya gelelim. Hayır. Demokratik-özgürlükçü yapı dediğiniz şey Batı kapitalizminin, Batı burjuvazisinin sömürüsünün Batının hegemonyasının bir aracıdır. Yani sanıldığı gibi insanları felaha götürecektir bir şey değildir. İnsanları felaha götürecektir tek çıkış vardır oda Allah'ın kitabıdır.²⁴⁵

a) Ümmetin Parçalanma Korkusu

Kürt sorunu, İktibas'ın bakış açısına göre, İslam ümmetini bölme ve zayıflatma amacını taşıyan emperyalist odakların suni bir şekilde oluşturduğu bir sorundur. Yine İktibas için, Kürt sorunu, somut gerçeklikte böyle bir sorunun olmadığı, bu sorunun etnik ayrışma ve çatışmalardan kazanç sağlayan emperyalist güçler tarafından ümmeti ve/veya bölge halklarını bölüp parçalama amacıyla oluşturulmuştur. Ayrıca, Kürt varlığının tüm sonuçlarıyla birlikte tanınmasının, beraberinde bölünmeyi getireceğine ilişkin devlet ve toplum nezdinde egemen olan kanaatin, İktibas tarafından da paylaşılmış olması ve ilaveten İslami bir söylem çerçevesinde ümmetin bölünmesiyle eş değerde tutulması, İktibas'ın konuya yaklaşımını belirleyen bir etkidir.

b) Asli ve Tali Sorun Kaygısı

İktibas, Cumhuriyetin kurucu ilkesi olan ulus anlayışına itiraz eder ve bu fikre karşı İslami fikri önceler. İslami anlayışla beraber, sistem içi ve dışı diye nitelendirdiği tüm anlayışlara karşı çıkarak öncelik olarak bunların değişmesini savunur. Müslümanların Kürt sorunu gibi bir sorunlarının olamayacağını altını çizerek, bu noktada Kürt sorunu ise sistem mücadelesi verildikten sonra kendiliğinden çözülecek tali bir sorun olarak kalır. Meseleyi ele almak stratejik açıdan yanlış olarak görülür.

---

²⁴⁵ Abdullah Pamuk, Mülakat: Çiğdem Yaramışlı, İstanbul, 6 Nisan 2019.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışmada, İktibas Dergisi'nin Kürt sorunu yaklaşımını incelemeye çalıştık. Bunun içinde İslamcılık ve Kürt sorununu teorik çerçevesini oluşturup, İslamcı bir dergi olan İktibas Dergisi'nin Kürt sorununa yaklaşımını tartışmaya açtık. Çalışmada ele alınan bölümlerde sırasıyla; Türkiye'de Kürt Sorunu, Türkiye'de İslamcılık Düşüncesinin Tarihsel Seyri, İktibas Dergisi'nin Kürt Sorununa Yaklaşımı: 1981-1995 Arası Dönem ve son olarak da 1995'ten Günümüze İktibas Dergisi'nin Kürt Sorununa Bakışı başlıklarından oluşmaktadır.

Türkiye'de Kürt Sorunu üst başlığıyla teorik çerçevesini oluşturduğumuz konunun tarihsel seyrini incelediğimizde meselenin iki önemli boyutunun olduğunu söyleyebiliriz. Birincisi, meselenin kendi faktörleriyle beslenen doğal boyutu, ikincisi ise, uluslararası siyasete konu olan boyutudur. İnceleme ve değerlendirme kısmında daha çok birinci faktörü ele aldığımız bölümde Kürt sorununu besleyen iç ve tarihsel dinamikleri saptamaya çalıştık. Resmi tarihin öne sürdüğü aslında Kürt diye ayrı bir halkın olmadığı tezini bir tarafa bırakacak olursak; Kürt denilen bir kavmin tarihin uzun çağlarından bu yana var olduğu çeşitli bilimsel tezlerle sabittir. Bu halkın kendine özgü örfleri, adetleri, alışkanlıkları mevcuttur. Bunlara bağlı özellikleri ve gündelik hayatta konuştukları dilleriyle geleneklerini sürdürmektedirler. Konuyu değerlendirdiğimizde, meselenin Cumhuriyet tarihi boyunca bir inkâr politikası şeklinde ele alındığını gördük. Bu bağlamda, Kürt sorunu bir anlamda modernleşme sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle Kürt sorununu anlamakta, modernliğin kavramsal uzantılarıyla ancak mümkün olabilir. Sorunun çerçevesi, ulaşabildiği sınırlar, modernleşme sürecinin ürettiği zihniyet dünyası içinde şekillenmiştir. Modernliğin monolitik evreni içinde gerçekleşen Cumhuriyet'le birlikte ulus-devlet modeli, vazgeçilmez bir yaşam stili

ve kriteri olarak devreye sokulmuştur.²⁴⁶ Bu noktada Cumhuriyetle birlikte Kürtlerin resmi düzeyde varlığından söz etmek zorlaşmıştır.

Kurtuluş Savaşı'nı müteakiben Türkiye Cumhuriyeti'nin etno-seküler bir ideolojik forma girmesi, bir yandan birlik ve beraberliği sağlama potansiyeli taşıyan dini bağı zayıflatırken, öte yandan karşı-milliyetçiliği tetiklemiştir. Bu çerçevede, laikliğin henüz toplumda zihinsel ve yapısal dönüşüme yol açmadığı dönemlerde, Kürt sorununun sözcülüğünü genel olarak geleneksel aktörlerin üstlendiği görülmüştür. Kürt meselesinde hâkim söylemin etno-seküler bir perspektife kayması ise, 1960 sonrası döneme rastlamaktadır. O tarihlerden itibaren hem Kürt sorunu yeni bir evreye girmiş hem de sözcülük geleneksel-dini aktörlerden sol-seküler aktörlere geçmeye başlamıştır. 1980 sonrasında PKK'nın ortaya çıkmasıyla mevcut sol-etnik-seküler dil, bağımsızlık düşüncesinin de eklenmesiyle ayrılıkçı bir forma bürünmüştür. 1999'da Öcalan'ın yakalanması ve AB süreci sonrasında, Kürt söyleminde etno-seküler dil yerini muhafaza ederken, “ayrılıkçı” öğeler, yerini “demokratikleşme” taleplerine bırakmıştır.²⁴⁷

Türkiye’de İslamcılığın Tarihsel Seyri bölümünde, İslamcılık, birçok yazara göre, XIX. yüzyıl sonlarından itibaren etkili olmaya başlamıştır. Bilinen ve üzerinde çok durulan Cemaleddin Afgani ve Muhammed Abduh tarafından “İslam birliği” görüşüyle şekillenmiş fikri-entelektüel etkisiyle İslamcılık, küresel anlamda etkisini, 1979 İran İslam Devrimi ile dünya siyasetinin politik arenasında var etmiştir. Bu dönemden sonra “Afganistan, Cezayir, Sudan, Fas, Tunus ve bazı Ortadoğu ülkelerinde de rejimleri sarsan, sosyal ve siyasal bir oluşum haline gelmiştir”.²⁴⁸ Türkiye’de ise, Ömer Çaha’ya göre İslamcılık, Kemalist ideolojinin karşısında sistemle bağlantısı çerçevesinde algılanmıştır. Kemalist anlayışın, yer altına inmek zorunda bıraktığı

---

²⁴⁶ Necdet Subaşı, “Anlamak İçin Yeni Bir Dil Kurmak –Kürt Sorunu Üzerine-“, https://www.academia.edu/35036581/ku_rt_sorunu.pdf , [27.4.2019].

²⁴⁷ Taha Özhan, Hatem Ete, “Kürt Meselesi Problemler ve Çözüm Önerileri” ,*SETA Analiz*, S. 1(Kasım, 2008).

²⁴⁸ Ömer ÇAHA, “Ana Temalarıyla 1980 Sonrası İslami Uyanış”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: İslamcılık* Der. Yasin Aktay,2. bs.(İstanbul: İletişim Yayınları, 2008) , 477.

dini kesimlerin, özellikle 1950’de çok partili sisteme geçişiyle birlikte kısmi bir özgürlük yaşadığını ifade eden Çaha, İslâmi anlayış bu tarihlerde yeni bir fenomen olarak gün yüzüne çıkmaktan çok, bastırılmış ve görünmez kılınmış köklü bir fenomen olarak siyaset sahnesine çıkmıştır.²⁴⁹ Bu durumun oluşturduğu şartlarda İslami taleplerin gündeme gelmesi, sosyal faaliyet alanlarının oluşturulmaya çalışılması, İslami kesimin taleplerinin özel alandan çıkıp kamusal alana taşınmasına yol açmıştır. Bu bağlamda İslam anlayışının toplumsal alanda karşılık bulmasını Tarık Zafer Tunaya *İslamcılık Akımı* adlı klasikleşmiş eserinde, İslamcılığı, kurumlar ihdas etme iddiasında olan ideolojik bir fikir ve inanç sistemi olarak tanımlamaktadır.²⁵⁰ Aynı şekilde devam eden durum ilerleyen yıllarda Müslüman kesimin içinde giderek entelektüel bir kimlik oluşmasına sebep olmuştur. Bu oluşum daha sonra 1969’dan itibaren siyasi bir parti şeklinde gelişmiştir.

İslamcılık tartışmasında değerlendirmemizin ana eksenini oluşturacak yön ise, Türkiye İslamcılığının toplumsal, siyasal değişimi noktasında “Muhafazakarlık” ve “Milliyetçilik” ekseninde ele alınmış şeklidir.²⁵¹ Buna karşılık, İslamcılığı muhafazakâr/milliyetçi bir eğilim çizgisinde gösterme çabasına karşı çıkan yazarların görüşleri ise, genel anlamda İslamcılık ile muhafazakâr düşüncenin taban tabana zıt olduğudur. Bu bağlamda ele alınana görüşlerde en büyük etkenin, sağ siyasetin İslam ile ilişkisinin araçsallık temelinde otururken, İslami siyasetin İslam ile ilişkisinin amaçsallık ilkesi üzerine kurulu olması olarak ifade edilir.²⁵²

İslamcılığın Türkiye’de geçirdiği önemli durak noktalarından biride hiç şüphesiz tek partili dönemden çok partili döneme geçiş sürecidir. Bu sürecin öne çıkan özelliği Müslüman halkın taleplerinin devreye girmesi, DP’nin kazanmasıyla yeni bir döneme girilmesidir. 1947-50 arasında son CHP iktidarının başlattığı dini hayatla alakalı yeni düzenlemeler (Din dersleri, İmam Hatip okulları, Kur’an Kursları, Ankara İlahiyat Fakültesi, Hacca izin verilmesi, dini yayınların artması...) hem sayı hem de alan olarak artmış ve genişlemiştir. Bunlar arasında giderek daha fazla İslamcılık hareketlerini etkileyecek olan gelişme İmam Hatip Okullarının eğitim

---

²⁴⁹ A. g. e. , 476.

²⁵⁰ Tarık Zafer Tunaya, *İslamcılık Akımı*, 1. bs (İstanbul: Bilgi Yayınları, 2003).

²⁵¹ Kara, *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not*, 15-43

²⁵² Erkiyet, *Eleştirellikten Uyuma “ Müslümanların Kamusal Alan Serüveni ”* .

sistemi içine dahil edilerek açılması ve İslam ülkeleriyle diplomatik münasebetlerin yeniden kurulmaya başlanmasıdır.²⁵³Bu münasebetlerin kurulmasında etkili olan düşünce hiç şüphesiz II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın "iki kutba" ayrılması temel etken olarak ifade edilmektedir. Müslümanların bu tarihlerde kendilerini parti ve dergiler aracılığıyla ifade edebilmeye ve verili sistem içinde söz sahibi olmaya çalışmaları, dergi yayıncılığı noktasında bu dönemde, İslami söylemin dışa vuruş tarzı olarak değerlendirilmiştir.

İslamcılık düşüncesinde ve/veya İslami hareket noktasında İktibas Dergisi'nin durduğu yer neresidir sorusu, yukarıda ifade etmeye çalıştığımız noktalar açısından önem kazanmaktadır. Bu noktada, derginin kuruluşundan günümüze kadar nasıl bir düşünce yapısına sahip olduğuna bakmaya çalıştık. Bu çerçevede İktibas Dergisi'ni incelediğimizde, kendi düşünce anlayışını "şiddetten arındırılmış radikal İslamcılık" olarak tanımlamaktadır. Bu tanım doğrultusunda dergi, temelde iki düşüncede ısrar etmektedir. Birincisi, her ne pahasına olursa olsun ulus-devlet anlayışına karşı eleştirel duruş, ikincisi ise, bu anlayışın dayattığı sistem içi çözümlere ve örgütlenmelere muhalif tavidir.

Derginin İslamcı yayın içinde varlığını ve söylem dilini ise, iki konu üzerinden değerlendirebiliriz. Birincisi, derginin uzun sayılabilecek tarihsel serüveni ve bu serüvende bir iki kesintinin dışında yayın hayatına ara vermeden devam edebilmesidir. Uzun yayın hayatı döneminde, Türkiye'nin yaşadığı çalkantılı dönemlere tanık olması ve bu konularda fikir beyan etmesi, kendine has bir söylem oluşturmasıyla dergi yayıncılığı içinde özel bir yere oturmuştur. İkincisi ise, derginin yayın politikasınınERCÜMEND ÖZKAN'dan bu yana sürdürme gayreti içinde hareket etmesi. Bu bağlamda dergi, ilk çıktığı günden beri düşüncesini ve yayın politikasını İslamcılık yazınında Kur'an ışığında öze dönmek olarak tarif eder. Ve ne surette olursa olsun bu ilkelerden asla taviz vermeyeceğini beyan eder.

İktibas Dergisi'ni İslamcılık düşüncesi içerisinde değerlendirdiğimizde milliyetçi/muhafazakâr bir çizgide değerlendiremeyeceğimiz gerçeğidir. Fakat bir farkla, söz konusu Kürt sorunu olduğunda İktibas'ın dilini ve meseleye yaklaşım tarzını ele aldığımız çalışmada suyun bu kadar berrak olmadığı görülmektedir. Şunu

---

²⁵³Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not*, 29.

hemen belirtmekte fayda olduğunu düşünüyörüz. İktibas'ın konuya ilgisi ve alakası 2000'li yıllardan önce son derece sınırlıdır.

İktibas Dergisi'nin ilk bölüm değerlendirmesinde Ercümend Özkan'dan sıkça bahsettik. Çünkü bu, bir anlamda derginin konuya nasıl ve ne şekilde yaklaştığından bahsetmemizi sağlayan bir etkendi. Bu bağlamda üçüncü bölüm değerlendirmesinde, Özkan'ın Kürt sorununa dair meselenin neliği üzerinde düşünmeyi denerken temellendirme yapma gereği duyduğunu ifade edebiliriz. Bu açıdan Özkan, Kürt meselesini Türkiye Cumhuriyeti meselesiyle özdeş görür. Bundan dolayı Müslümanların Kürt sorunu diye bir sorunlarının olamayacağını altını çizer.²⁵⁴Konuyla ilgili yazılan yazılarda uzak geçmişe hiçbir şekilde atıf yoktur. Örneğin konunun evveliyatı neydi hangi sebepler konuyu besledi gibi. Bununla beraber Özkan'ın, Türkiye gündeminde ateşi harlayarak yeni yeni tartışılan kimi konulara da değindiği görülür. Değindiği konuların başında dil ve özerklik meselesi gelir. Bu konular üzerine Temmuz 1990'da soruna ilişkin açıklamasında, Avrupalı ve Amerikalı akıl hocalarından akıl alan partilerin Kürt sorununa ilişkin çözümler ürettiğini ifade eder. Özkan'a göre, Kürt sorunu İslam'ın çözeceği, İslam'a dönüşle çözülecek bir sorundur. Ayrıca bu bağlamda insanların dilleri ve ırkları hiçbir zaman sorun olmamalıdır. Özkan için çözümün kaynağı Osmanlı bakiyesidir. “Dönüp arkamıza bakalım, böylesi sorunlarımızın asırlardır birlikte yaşadığımız halde bulunmadığı dönemlere bakalım”.²⁵⁵Özkan, dönemin hükümetlerince uygulanan politikaları eleştirir. Bu noktada sıklıkla eleştiriye tabi tuttuğu Turgut Özal olur. Özal eleştirisi gerek liberal politikaları gerekse de Irak'ta yaşanan olaylarla beraber Kuzey Irak'ta yaşanan gelişmelerden kaynaklanır. Bu bağlamda ele aldığımız bölümde yazıların temel özelliği Kürt sorununda temel refleksin bölünme ve parçalanma düşüncesi etrafında geliştiğidir. Ayrıca konuyla ilgili enine boyuna detaylı bir tahlilinin olmadığı yönündedir.

Derginin 1990-1995 arası döneminde ise, Kürt sorununa dair haberler diğer dönemlere nazaran sayıca daha da fazlalaşır. Bu dönemin siyasi ve sosyal olayları göz önünde bulundurulduğunda bu artış gayet normaldir. Artan haberlerin içeriği genel olarak terör temalı ve ayrıca Kürt sorununu Batı kışkırtması bir hareket olarak

---

²⁵⁴ Öz, *Muhalefet, Tespit, Tasvir ve Çıkış: Ercümend Özkan'da “Güneydoğu Meselesi”*, 76.

²⁵⁵ Özkan, *Dünden Yarına Türkiye*, 56.

işleyen haberler seçildiği gözlemlenmiştir. Kürt sorununun siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik olarak çok yönlülüğüne dair o dönemde dergide hiçbir şekilde herhangi bir çalışmaya yer verilmez. Soruna karşı gerekli duyarlılığın ortaya konulmadığını ayrıca yer yer resmi söylemle paralel bir dil kullanıldığına dair genel bir gözlem bulunmaktadır.

Kürt sorununun Türkiye gündeminde yer ettiği tarihlerle İktibas dergisinin yayın hayatına başladığı tarihler at başı bir şekilde gider. Değerlendirdiğimizde dikkat çeken bir hususta Kürt sorununa yönelik İslami kesimin yaklaşımında kayda değer bir gelişme yaşanmamıştır. “Yetmiş yıldan bu yana, Türkiye’nin Güneydoğusu olarak adlandırılan coğrafyada bunca olay oluyor. İslamcıların yeterli ilgi göstermediklerini, açık, net görüş ve tavır koymadıklarını ifade etmek, aşırı bir suçlama olmasa gerek”.²⁵⁶ Bu bağlamda daha önce değindiğimiz üzere İslami kesim içerisinde Kürt sorununa dair ilk önemli çalışma Mazlum-Der’in 1992’de Ankara’da düzenlediği “Kürt Sorunu Forumu”dur. O yıllarda Mazlum-Der’in yapmış olduğu çalışma birçok anlamda bir ilktir. Geniş bir katılımı gerçekleştirilen etkinlikten sonra herhangi bir çalışma yapılmayışı ve İslamcı kesim diye tabir edilen kesimin tekrar bir suskunluk içine girmiş olması dikkat çekicidir. O dönemde bölgede düşük yoğunluklu savaş ile tabir edilen olayların şiddetlenmesi, bu durumun bir yansıması olarak köylerin boşaltılması ve buna bağlı olarak yerinden edilme ve göçlerin yaşanması, faili meçhul cinayetlerin işlenmesi, buna benzer birçok hak ve özgürlük ihlallerinin yaşanması karşısında İslami kesimin suskunluğunu koruduğu görülmektedir.

İktibas Dergisi’nin 1995-2015 yıllarını incelemeye çalıştığımız bölümde ise, Kürt sorununda önemli bir durak olarak ifade edilen Çözüm Süreci’nde gelişen gelişmeleri inceledik. İktibas Dergisi’nin Kürt sorununa yaklaşımını değişen siyasi ve sosyal yapılar içinde nasıl ele alındığına bakmaya çalıştık. İktibas Dergisi’nin Kürt sorununa dair yaklaşım tarzını ve dilini değerlendirirken içinde bulunduğu ortamın ve o ortamın oluşturduğu zihin dünyasını hesaba katmadan yapılabilecek bir yorumun eksik olduğunu da belirterek, bu anlamda en önemli bağlamın ulus-devletin vesayeti altında şekillenen zihin dünyalarının varlığına işaret edilmektedir. Gerek dergi incelemesinde gerekse de yapılan görüşmelerde, bu nokta üzerinde

---

²⁵⁶Arslan, “Açılış Konuşması”, *Mazlum-Der Kürt Sorunu Forumu*, 11-18.

durulmuştur. Sözü edilen vesayet sebebiyle sınırlı kalan dilin Kürt sorunu gibi kompleks bir yapının çözümlenmesinde eleştirel ve bütüncül bir dil kullanılmadığı görülür. Bu halin o dönemde tüm İslamcı anlayışa sirayet ettiğini bu anlayışa İktibas Dergisi'ni de dahil ederek, o baskıyı hisseden kendisini İslam'a nispet eden bütün unsurlar parçalı yorumlar üretmiştir.²⁵⁷Var olan parçalı dilin ürünü olarak da dergi incelenirken her Kürt sorunu söz konusu olduğunda birçok örnekte olduğu gibi söylemsel olarak başvurduğu dilin devlet söylemiyle paralel gittiği görülmektedir. Bu dil yapısının İslamcı çevrelerde “Sınırlıda olsa sisteme dâhil olmak”la okunduğu dile getirilmiştir²⁵⁸

İktibas'ın konuyla ilgili yazılarında genel eğilim olarak konunun, kısmen yoğunluk kazandığı 2001-2005 yıllarında Kürt sorunu bölgede yaşanan olaylarla yakından ilgili olarak derginin *Yorum* köşesinde ele alınmaya başlar. Türkiye'nin sınır komşusu olan Irak'ta yaşanan olaylar ve ABD'nin Irak'ta yapılanma stratejileri ve dönem itibariyle bölgede ABD müdahalesiyle bir “Kürt devleti” kurulacak mı kurulmayacak mı yönündeki tartışmalar konu edinildiği görülür. Bu yıllarda bölgede yaşanan olaylar çerçevesinde dergi, meseleye diğer yıllara nazaran daha ilgilidir. Yazılar birinci ağızdan derginin demirbaşı olan *Yorum* köşesinde sıklıkla ele alınır. Konuya yaklaşım olarak genellikle güvenlik, Kuzey Irak ve Irak'ta yaşanan gelişmeler ele alınır.

Türkiye'de en geniş anlamda Kürt sorunu kavramsallaştırmasıyla ifade edilebilecek bir sorunun varlığına inanan bütün kesimlerin, çözüm noktasında bir önerilerinin olduğu ve bir söylem biçimlerinin geliştiği kesindir. Bu söylem biçimleri ile meseleye yaklaşım belirlenmiş olmaktadır. Kürt sorunu, Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne kadarki resmi söylemde dönemsel önceliklere göre aşiret yapısından geri kalmışlığa, cehaletten dış mihrak kışkırtmacılığına kadar pek çok farklı biçimde ele alınmıştır.²⁵⁹Fakat PKK'nın Türkiye gündemine girmesiyle beraber, 80'lerin ortası itibariyle devletin konuya yaklaşımı daha çok güvenlik eksenli olmuştur. Bu durumla birlikte Kürt meselesi ve PKK sorunu özdeş bir hal alarak Kürt sorunu çözümü, terörü etkisiz hale getirmeye endekslenmiştir. Böylelikle, Kürt sorunu ve terör

---

²⁵⁷ Atasoy Müftüoğlu, Mülakat: Çiğdem Yaramışlı, Eskişehir, 10 Mart 2019.

²⁵⁸ Ümit Aktaş, Mülakat: Çiğdem Yaramışlı, İstanbul, 27 Şubat 2019.

²⁵⁹ Yeğen, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*.

birbirinin yerine ikame edilerek salt anlamda güvenlik boyutuna indirgenmiştir. Kürt sorunu İktibas Dergisi'nin gündeminde yoğun bir şekilde yer almaya başladığından beri yaklaşım tarzının bu yönde olduğu ve söylem dilinin de yukarıda bahsi geçtiği gibi “güvenlik” ve “tehdit” anlayışı üzerinden şekillendiği görülmüştür.

Kürt sorununun, İktibas'ın gündemine nasıl ve ne zaman girdiğine ilişkin yaklaşımı değerlendirdiğimizde, Kürt sorununa yaklaşımın başından beri ilkesel olduğu ifade edilir. Bu ilkesel tavrı belirleyen etkenlerin ırk temelinde meseleye yaklaşmamak olarak ifade eder. Dergi, ümmet ve kardeşliğin meseleye bakışı belirleyen temel etken olduğunu hemen hemen her yazısında konuyu ele aldığı anda belirtir. Kürt sorununun İslami kaynaklı olmamasından dolayı zamanında meseleye bilinçli olarak uzak kalındığını ve eğer ortada bir sorun varsa bunun çözümüne dair, teori ve pratiğini İslam ve İslami kuralların belirlemesi gerektiğini ifade eder.²⁶⁰ Kürt sorunu, İktibas için başından beri suni bir sorundur. Esas meselenin ise, sistem sorunu olduğunu konu her gündeme geldiğinde ifade etmektedir. İktibas'ın yazıları ve mülakatlar incelendiğinde iki temel meseleyi gözden kaçırdığını ifade edebiliriz. Birincisi, Toplumsal bir mesele olan Kürt sorununun sosyolojik, siyasal, ekonomik boyutlarını görmezden gelip olayları değerlendirirken “İslam nosyonlu” olmama gibi tartışmaya son derece açık kavramlarla izah etmeye çalışmalarıdır. Bunun neticesi olarak sorunun, “suskunluk” ve “ilgisizlik” şeklinde algılandığıdır. İkincisi ise, zamanın içinden işler çözümler üretmeyip, tabiri caizse el yordamıyla meseleyi ele almaları olmuştur. Sorunların ve mağduriyetlerin İktibas tarafından ortaklaştırılmadığı görülmüştür. Bu yaklaşım, Kürt sorununda İktibas'ın meseleyle bütünleşemediğini göstermektedir. Zaten zaman geçtikçe konunun sınırlarının genişlemesi ve uluslararası bir nitelik kazanmasıyla konu önü alınamaz bir noktaya gelmiştir.

Kürt sorununu ifade ederken İslami kesimde üç tür yaklaşımın hâkim olduğu görülür. “...bir kısmında suskunluk ve kayıtsızlık hali, diğer bir kısmında resmi söylemle paralellik arz eden bir duruş, bir başka kesiminde ise, ümmet kavramı ekseninde geliştirilen bir yaklaşım tarzı hâkim olmuştur”.²⁶¹ İktibas Dergisi'nin yaklaşımı ve

---

²⁶⁰ Hüseyin Alan, Mülakat: Çiğdem Yaramışlı, İstanbul, 16 Mart 2019.

²⁶¹ Erdem, *Kürt Sorunu ve İslami Kesimin Soruna Yaklaşımı*, 84.

dilini yukarıdaki tespit içerisinde ele alacak olursak her üç önermeyi de doğrular nitelikte olduğu görülmektedir.

Kürt sorunu, İktibas'ın bakış açısına göre, İslam ümmetini bölme ve zayıflatma amacını taşıyan emperyalist odakların suni bir şekilde oluşturduğu bir sorundur. Yine İktibas için, Kürt sorunu, ele alınan yazılarda somut gerçeklikte böyle bir sorunun olmadığı, bu sorunun etnik ayrışma ve çatışmalardan kazanç sağlayan emperyalist güçler tarafından ümmeti ve/veya bölge halklarını bölüp parçalama amacıyla oluşturulduğunu savunmaktadır. Ayrıca, İktibas'ta Kürt sorunu mevzu olduğunda genel yaklaşımın, Kürt varlığının tüm sonuçlarıyla birlikte tanınmasının, beraberinde bölünmeyi getireceğine ilişkin devlet ve toplum katında egemen olan kanaat, İktibas tarafından da paylaşılmış ve ilaveten İslami bir söylem çerçevesinde ümmetin bölünmesiyle eş değerde tutulduğu görülmüştür. Kürt sorununun İslam nosyonlu olmaması İktibas açısından meseleye yaklaşımı belirleyen temel etkidir. İktibas için meselenin çözümüne ya da yaklaşımına dair batılı kavramlarla meseleyi ele almak İslami açıdan siyasi ve düşünsel bir netliğe sahip olmamakla eş değerde kabul edilir. İktibas'a göre, Kürt sorununun çözümüne yönelik yapılması gereken ilk şey doğru bir tanımlama yapılmasıdır. Bunun içinde yanlış anlayışların giderilmesi gerektiğini savunur. Bu noktada İslamcıların Kürt sorununa yeterince ilgi göstermediği, çözüm modelleri üretmediği ve birilerinin ortaya koyduğu modelleri, çözüm önerilerini tartışmakla yüz yüze geldikleri iddialarını yanlış teze alet olmakla eleştirir ve temel referanslarla hareket etmemekle suçlar. “Oysa bir soruna çözüm bulmak için önce doğru tanımlamak gerekir. Bu da öncelikle temel referanslardan hareketle, ilkelerle çatışmadan mümkün olabilir”.²⁶²Bu noktada İktibas Dergisi'nin Kürt sorununa ilişkin çözümü, temel kaynaklar bağlamında Kur'an ve peygamberin örneklidir.²⁶³

Sonuç olarak toparlayacak olursak, İktibas Dergisi'nin ilk çıktığı günden bugüne değin, Kürt sorunu söz konusu olduğunda fikirlerindeki süreklilik ve değişmezlik içinde sürdürülen yaklaşımların Kürt sorunu açısından bir “suskunluk” ve “kayıtsızlık” şeklinde algılandığı belirtilmelidir. Bu yaklaşım tarzını genel olarak

---

²⁶² Yorum, “ ‘Demokratik Özerklik’ Açılımlar ve Değişimin Aldatıcı Yansımaları”, C. 31,

S. 386 (2011): 4-7.

²⁶³ Abdullah Pamuk, Mülakat: Çiğdem Yaramışlı, İstanbul, 6 Nisan 2019.

ifade edecek olursak, iki önemli sebebin temelde yatan etken olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi Osmanlı bakiyesinden arda kalan Misak-i Milli sınırları içinde ulus temelinde oluşturulan yapının kendi doğasına uygun bir şekilde ötekiler oluşturması olarak gelişmesi ve buna toplumu tepeden tırnağa modernleştirme gibi başka misyonlarında eklenmesiyle çoğulcu, sosyo-kültürel yapının reddidir. İktibas, başından beri ulus devlet düşüncesini her ne pahasına olursa olsun reddetmektedir. Fakat Kürt sorunu söz konusu olduğunda ulus devlet retoriğiyle meseleye yaklaştığını örnekliklerde özellikle söylem dilini bu çerçevede seçtiğini rahatlıkla ifade edebiliriz. İkinci önemli sebep ise, İslami hareket ya da canlanışın Türkiye tarihinde 1970'ler gibi geç sayılabilecek bir zamana rastlamasıdır. Bu konuda İslamcılarını genel anlamda değerlendiren görüşlere göre, Türkiye'deki İslami fikir akımlarının genelde tarihe ve devlete bağlı olmaları olarak ifade edilir. Bunun da iki önemli dayanağı olduğu bunlardan birincisinin, Türkiye'nin hilafet merkezinde yer alması, diğeri de bu yüzyılın başından 1970'lere kadar İslamcılarla Türk milliyetçilerinin iç içe bulunmuş olması olarak ifade edilebilir.²⁶⁴ Buna II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1990'lara kadar süren Soğuk Savaş'ın etkilerini de ilave etmek mümkündür.

İktibas Dergisi değerlendirilirken altı çizilmesi gereken bir diğer nokta da Kürt sorununun çözümüne dair sürdürülen ciddi muhalefete rağmen evrensel ve somut çözümlerinin henüz belirgin olmamasıdır. Meselenin çözümüne dair yazılar ve görüşler incelendiğinde adres, Kur'an ve Peygamberin örnekliği olur. Fakat yaşanan somut olaylar içinde "bu nasıl gerçekleşecektir, kullanılan yöntem ne şekilde olacaktır, nasıl bir İslam toplumu söz konusudur?" gibi soruların İslamcı muhaliflerin zihninde muğlaklığını koruduğu ve bu soruların cevabının net bir şekilde verilmediği İktibas Dergisi örneğinde açıkça görülmektedir.²⁶⁵

---

²⁶⁴ Ali Bulaç, *Kürtler Nereye?*, 1 bs. (İstanbul: Çıra Yayınları, 2010).

²⁶⁵ A. g. e. , 167.

KAYNAKÇA

- Akçura, Yusuf. *Üç Tarzı Siyaset*, Ankara: TTK Yayınları, 1967.
- Akdoğan, Yalçın. “Siyasal İslam’dan, Muhafazakar Demokratlığa...”. *Bilgi ve Düşünce Dergisi*. C. 1, S. 3 (2002):17-23.
- Aktaş, Erhan. “ ‘Müslüman Türk’ veya ‘Müslüman Kürt’ Olmak”. *İktibas Dergisi*. C. 22, S. 310 (2004): 18-21.
- Aktaş, Ümit. Mülakat: Çiğdem Yaramışlı, İstanbul, 27 Şubat 2019.
- Akyol, Mustafa. *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek: Yanlış Giden Neydi? Bundan Sonra Nereye?*, 6 bs. İstanbul: Doğan Kitap, 2014.
- Alan, Hüseyin. Mülakat: Çiğdem Yaramışlı, İstanbul, 16 Mart 2019.
- Atalar, M. Kürşat. “ Baki Kalan Kubbede Hoş Bir Seda: Ercümen Özkan”. *İktibas Dergisi*. C.19, S. 265 (2001): 6-8.
- Aydın, Erdal. “Kürt Sorununa Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım: Mizgin, Nubihar ve Köprü” *Uluslararası Toplum Araştırma Dergisi*, C.10, S. 17 (2019)
- Başlangıçtan Bu Güne Gün Gün Çözüm Süreci. <https://www.cnnturk.com/fotogaleri/turkiye/baslangictan-bugune-gun-gun-cozumsureci?page=1> . [27 Aralık 2018].
- Bayat, Asaf. *Post-İslamcılık Siyasi İslam ’in Değişen Yüzü*, İstanbul: Litera Yayınları, 2016.
- Bayrak, Mehmet. *Kürtler ve Kürt Ulusal Demokratik Mücadelesi*, Ankara: Özge Yayınları, 1993.
- Baysanoğlu, Şevket. *Diyarbakır Tarihi*, C. 3. Diyarbakır: DBB Yayınları, 1996.
- Beşikçi, İsmail. *Kürtlerin Mecburi İskânı*, İstanbul: Komal Yayınları, 1978.
- . *Doğu Mitinglerinin Analizi*, Ankara: Yurt Yayınevi, 1992.

- . *Kendini Keşfeden Ulus Kürtler*, İstanbul: Yurt Kitap Yayınları, 1993.
- Bila, Fikret. *Komutanlar Cephesi*, İstanbul: Detay Yayınları, 2007.
- Biyografi Ercümen Özkan (1938-1995) Özel Sayısı. *İktibas Dergisi*. C.14, S. 205 (1996): 4-19.
- Bora, Tanıl. “Sağ-Sol Şemasında İslamcılık: Üçüncü Yol, Orta Yol, Milli Sağ” , *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi*, Der. İsmail Kara/Asım Öz İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, 2013. 519-527.
- Bozarıslan, Hamit. “Kürt Milliyetçiliği ve Kürt Hareketi (1898-2000)” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, Der. Tanıl Bora,2 bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, 841-870.
- . Türkiye’de Kürt Sol Hareketi, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol Düşünce* Der. Murat Gültekingil, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, 1169-1179.
- Bulaç, Ali. “RP’nin Tecrübesi-AKP’nin Kaderi Göçün ve Kentin İktidarı”. *Bilgi ve Düşünce Dergisi*.C. 1, S. 3 (2002): 7-16.
- . *Kürtler Nereye?* ,1 bs. İstanbul: Çıra Yayınları, 2010.
- Bulut, Yücel. “Türkiye’de İslamcılık ve Tercüme Faaliyetleri”, *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi*, Der. İsmail Kara/Asım Öz, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, 2013, 351-359.
- Burkay, Kemal. *Anılar, Belgeler*, Stockholm: Roja Nu Yayınları, 2001.
- . *Neolitik Çağdan I. Dünya Savaşına Kürtler ve Kürdistan*, Ankara: Phoenix Yayınları, 2015.
- Canatan, Kadir. “Etkileşimin Yörüngesinde Çağdaş İslam Düşüncesinin Gelişim Seyri”, *Bilgi ve Düşünce Dergisi*, C. 1, S. 3 (2002): 31-38.
- Ceylanpınar Cinayeti: Çözüm Süreci Nasıl Bitirildi? <https://bianet.org/bianet/siyaset/194819-ceylanpınar-cinayeti-cozum-sureci-nasil-bitirildi> , [28 Aralık 2018].

Coşkun, Vahap. “Çözüm Süreci: Dün, Bugün, Yarın”. *Liberal Düşünce Dergisi*. Yıl 19, S. 75 (2014).

Çaha, Ömer. “Ana Temalarıyla 1980 Sonrası İslami Uyanış”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık* Der. Yasin Aktay,2. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, 476-492.

Çaha, Ömer ve Michelangelo Guida. “Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İdeolojiler”, *İslamcılık*, Der. Ömer Çaha/Bican Şahin, 2 bs. Ankara: Orion Yayınları, 2015, 563-620.

Çakır, Ruşen. Milli Görüş Hareketi: Dün, Bugün, Yarın, *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi*, Der. İsmail Kara/Asım Öz, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, 2013. 753-774.

Çamlıbel, Yavuz. *49’lar Davası: Bir Garip Ülkenin İdamlık Kürtleri*, Ankara: Algı Yayınları, 2007.

Çandar, Cengiz. *Dağdan-İniş PKK Nasıl Silah Bırakır? Kürt Sorunu’nun Şiddetten Arındırılması*, İstanbul: TESEV Yayınları, 2011.

Çetinsaya, Gökhan. “İslamcılıktaki Milliyetçilik” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, Der. Yasin Aktay,2 bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, 420-452.

Çiğdem, Ahmet. “*Taşta Epiği ‘Türk’ İdeolojileri ve İslamcılık*”, İstanbul: Birikim Kitapları, 2016.

“Diyarbakır’da Okunan Nevruz Mektubu”.<https://www.ntv.com.tr/turkiye/abdullah-ocalanin-diyarbakirda-okunan-nevruzmehtubu,LOPLp5WWj0S0m78cn-xqLw> . [30 Aralık 2018].

Doğan, D. Mehmet. “Nurettin Topçu”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, Der. Yasin Aktay,2 bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, 438-451.

Durmuş, Mehmet. “17. Abant Havası: ‘Kürtlerin Zihninde Bakir Kalmış Alanlar

Demokratik Kùltùrlerle İtina ile Kirletilir!’ ”. *İktibas Dergisi*. C. 26,
S. 355 (2008): 17-24.

Düzgören, Koray. *Kürt Çıkmaı*, Ankara: V Yayınevi, 1994.

Edisyon, Dünyada Ali Şeriatı. Trc. Yasin Demirkıran İstanbul: Ekin Yayınları, 1998.

Epözdemir, Şakir. *Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi: 1968/235 Antalya Davası* İstanbul: Peri Yayınları, 2005.

Erdem, Fazıl Hüsnü. “Kürt Sorunu ve İslami Kesimin Soruna Yaklaşımı”.

Liberal Düşünce. S. 50 (İlkbahar/2008): 141-152.

Erkilet, Alev. *Eleştirellikten Uyuma ‘Müslümanların Kamusal Alan Serüveni’*
İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2015.

----- . *Mazlum Doğu ’nun Mağrur Çocukları İslamcı Portreler ve Türkiye ’de İslamcılığın Seyri*, İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2015.

----- . “II. Dünya Savaşı Sonrası Şartlarda “Arı-Duru” Bir İslam Arayışı: Ercümen Özman, İktibas ve İslam Partisi Deneyimi”, *Türkiye ’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi*, Der. İsmail Kara/Asım Öz, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, 2013.

----- . *Orta Doğu ’da Modernleşme ve İslami Hareketler*, 5 bs. Ankara: Hece Yayınları, 2010.

Ersanlı, Büşra. “Bir Aidiyet Fermanı: Türk Tarih Tezi” *Modern Türkiye ’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, Der. Tanıl Bora, 2 bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, 800-811.

Gencer, Bedri. “Şeriatçılıktan Medeniyetçiliğe İslamcılık: Bir İslamcılık Tipolojisine Doğru”, *Türkiye ’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi*, Der. İsmail Kara/Asım Öz İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, 2013, 69-77.

Gündoğan, Cemil. *Kawa Davası Savunması ve Kürtlerde Siyasi Savunma Geleneği* İstanbul: Vate Yayınları, 2007.

Hakan, Sinan. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri*, İstanbul: Doz Yayınları, 2011.

Halim, Said. *Buhranlarımız*, 14 bs. İstanbul: İz Yayınları, 2017.

HEP'ten HDP'ye 28 Yılda Yaşananlar. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye43019313> . [27 Aralık 2018].

Hüseyinoğlu, Şükrü. “Dergi Değil Mekteb: İktibas”. *İktibas Dergisi*. C. 32, S. 397 (2012): 26-28.

Izady, Merhdad R. *Kürtler*, İstanbul: Doz Yayınları, 2004.

İktibas Dergisi. C. 1, S. 10 (1981): 15.

İktibas Dergisi. C. 1, S. 11 (1981): 30.

İktibas Dergisi. C. 1, S. 13 (1981): 12.

İktibas Dergisi. C. 10, S. 163 (1992): 32.

İktibas Dergisi. C. 11, S. 175 (1993): 43.

İktibas Dergisi. C. 12, S. 184 (1994): 19.

İktibas Dergisi. C. 13, S. 177 (1995): 40.

İktibas Dergisi. C. 6, S. 115 (1986): 27.

İktibas Dergisi. C. 7, S. 125 (1987): 17.

İktibas Dergisi. C. 7, S. 121 (1987): 29.

İktibas Dergisi. C. 7, S. 129/130 (1989): 12

İktibas Dergisi. C. 8, S. 133 (1990): 43.

İktibas Dergisi. C. 8, S. 134 (1990): 37.

İktibas Dergisi. C. 8, S. 136 (1990): 40.

İktibas Dergisi. C. 9, S. 146 (1991): 50.

İktibas Dergisi, C. 1, S. 17 (1981): 47.

İktibas Dergisi. C. 9, S. 149 (1991): 8.

İktibas Dergisi. C. 9, S. 155 (1991): 27.

İmset, İsmet. *PKK: Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı (1973-1993)*, Ankara: Turkish Daily News Yayınları, 1993.

İnalçık, Halil. *Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adalet*, 6 bs. İstanbul: Kronik Kitap, 2017.

İslamoğlu, Mustafa. *Şeyh Said Ayaklanması*, İstanbul: Denge Yayınları, 1991.

Kara, İsmail. “Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not”, *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi*, Der. İsmail Kara/Asım Öz İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, 2013, 15-43.

----- . *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi*, 4 bs. İstanbul: Dergah Yayınları, 2012.

Karaman, Hayrettin. “İslamcılık Ölmez”.<https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/islamcilik-olmez-2015964> . [23.4.2019].

Karpat, Kemal H. *Osmanlı Modernleşmesi Toplum, Kurumsal Değişim ve Nüfus*, 3 bs.

İstanbul: Timaş Yayınları, 2017.

Kavramlar. “İlimli İslam”. *İktibas Dergisi*.C. 26, S. 356 (2008): 11-15.

Kaya, Arif. Ercümen Özkan’ın Kaleminden İktibas Dergisi, Ercümen Özkan (1938-1995) Özel Sayısı. *İktibas Dergisi*. C.14, S. 205 (1996): 62-66.

Kısacık, Raşit. *Kawa Kürt Sorunu ve Etnik Milliyetçilik-I*, İstanbul: Ozan Yayınları, 2010.

----- . *Rızgari ve Ala Rızgari Kürt Sorunu ve Etnik Örgütlenmeler*, İstanbul: Ozan Yayınları, 2011.

Kirişçi, Kemal ve Gareth M. Winrow, *Kürt Sorunu, Kökeni, Gelişimi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008.

Köse, Talha. “Çözüm Sürecinin Yükseliş ve Düşüşü”. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*. C. 4, S. 1 (2017): 13-40.

Kürt Gerçeği-3, *İnzar Dergisi*, S. 39 (2007)

Mazlum-Der, “*Kürt Sorunu Forumu*”, Ankara: Sor Yayınları, 1993.

- Minorsky, Vladimir. *Kürtler*, İstanbul: Koral Yayınları, 1992.
- Mumcu, Uğur. *Kürt-İslam Ayaklanması*, Ankara: Tekin Yayınevi, 1991.
- Müftüoğlu, Atasoy. Mülakat: Çiğdem Yaramışlı, Eskişehir, 10 Mart 2019.
- Oran, Baskın. *Kürt Milliyetçiliğinin Diyalektiği, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, Der. Tanıl Bora,2 bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, 871-879.
- Ortadoğu Rüzgarları. *İktibas Dergisi*. C. 1, S. 7 (1981): 17-19.
- Ören, Rasim Özden. “Necip Fazıl Kısakürek”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, Der. Yasin Aktay,2 bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, 136-156.
- Öz, Asım. “Muhalefet, Tespit, Tasvir ve Çıkış: Ercümen Özkan’da “Güneydoğu Meselesi”, *Tezkire Dergisi*, S. 54 (Ekim/2015): 61-77.
- Özhan, Taha ve Hatem Ete. “Kürt Meselesi Problemler ve Çözüm Önerileri”. *SETA Analiz*.S. 1(Kasım, 2008).
- Özkan, Ercümen. 1938-1995 Özel Sayısı. *İktibas Dergisi*. C. 14, S. 205 (1996): 60-63.
- Özkan, Ercümen. *Selam İle-2*, Ankara: Anlam Yayınları, 2002.
- . *Dünden Yarına Türkiye*, Ankara: Anlam Yayınları, 2005.
- . *Ercümen Özkan Yazıları*, Ankara: Anlam Yayınları, 2001.
- Özoğlu, Hakan. *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, İstanbul: Kitap Yayınları, 2005.
- Pamuk, Abdullah. “Derin Devlet-Derin PKK ve Çözümü Zorlayan Dinamikler” *İktibas Dergisi*. C. 33, S. 410 (2013): 4-9.
- . “Yeni Türkiye’nin ÇÖZÜM SÜRECİ”. *İktibas Dergisi*. C. 35, S. 436 (2015): 4-8.
- . Mülakat: Çiğdem Yaramışlı, İstanbul, 6 Nisan 2019.
- Perinçek, Doğu. *Abdullah Öcalan ile Görüşmek*, 7 bs. İstanbul: Kaynak

Yayınları, 2009.

PKK, ABD ve İslam. *İktibas Dergisi*. C. 8, S. 142 (1990): 3-4.

Selam İle... *İktibas Dergisi*. C. 1, S. 7 (1981): 1.

Selam İle... *İktibas Dergisi*. C. 3, S. 59 (1983): 1.

Selam İle... *İktibas Dergisi*. C. 1, S. 2 (1981): 1.

Selam İle... *İktibas Dergisi*. C. 1, S. 4 (1981): 1.

Selam İle... *İktibas Dergisi*. C. 1, S. 5 (1981): 1.

Selam İle... *İktibas Dergisi*. C. 1, S. 6 (1981): 1.

Selam İle... *İktibas Dergisi*. C. 14, S. 213 (1996): 1.

Selam İle... *İktibas Dergisi*. C. 32, S. 397 (2012): 1.

Selamlayarak!... *İktibas Dergisi*. C. 1, S. 1 (1981): 1.

Selimusta, Mehmet. "İslami Hareket ve Kürt Ulusçuluğu Üzerine". *İktibas Dergisi*.

C.10, S. 161 (1992): 41-44.

Soruşturma: Kürt Sorunu, *Haksöz Dergisi*, C. 1, S. 13 (1992)

Subaşı, Necdet. "Devlet, Cemaat(ler) ve İslamcılık", *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi*, Der. İsmail Kara/Asım Öz, İstanbul: Zeytinburnu

Belediyesi Yayınları, 2013, 568-578.

----- "Anlamak İçin Yeni Bir Dil Kurmak-Kürt Sorunu Üzerine". https://www.academia.edu/35036581/ku_rt_sorunu.pdf. [27.4.2019].

Şentürk, Hulusi. *Türkiye'de İslami Oluşumlar ve Siyaset "İslamcılık"*, 2 bs. İstanbul: Çıra Yayınları, 2011.

Tan, Altan. *Kürt Sorunu: Ya Tam Kardeşlik Ya Hep Birlikte Kölelik*, 4 bs. İstanbul:

Timaş Yayınları, 2009.

Tebliğ ve Parti Ercümen Özkın (1938-1995) Özel Sayısı. *İktibas Dergisi*. C.14, S. 205 (1996): 22-26.

Tunaya, Tarık Zafer. *İslamcılık Akımı*, 1. bs. İstanbul: Bilgi Yayınları, 2003.

Türkmen, Hamza. *Türkiye’de İslamcılık ve Özeleştiri*, İstanbul: Ekin Yayınları, 2014.

Türkmen, Hamza. “Kürt Sorunu ve Müslümanların Safı”, *Haksöz Dergisi*, S. 32 (1993)

Türküne, Mümtaz’er. *Doğum ile Ölüm Arasında İslamcılık*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2012.

----- . İslamcılığın Ölümü, *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi*, Der. İsmail Kara/Asım Öz, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, 2013, 748-754.

Yayman, Hüseyin. *Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası*, 4 bs. İstanbul: Doğan Kitap, 2016.

Yeğen, Mesut. *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, 7 bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

----- . *Müstakbel Türk’ten Sözde Vatandaşa: Cumhuriyet ve Kürtler*, 5 bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

Yıldırım, Ali ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 11 bs. Ankara: Seçkin Yayınları, 2018.

Yorum. “ ‘Demokratik Özerklik’ Açılımlar ve Değişimin Aldatıcı Yansımaları”. *İktibas Dergisi*. C. 31, S. 386 (2011): 4-7.

Yorum. “ Gazze’den Çekilme Planı”. *İktibas Dergisi*. C. 23, S. 321 (2005):6-8.

Yorum. “ABD, Özal ve İslamizasyon”. *İktibas Dergisi*. C. 7, S. 129-130 (1989): 94-96.

Yorum. “ABD’nin Kuşattığı Türkiye’nin Açmazları”. *İktibas Dergisi*. C. 21, S. 290 (2003): 6-8

Yorum. “Bölgemizde ‘Yeni Nesil’ Kuşatma”, *İktibas Dergisi*. C. 27, S. 366 (2009): 6-12.

Yorum. “İslamizasyon Aşamalar Katediliyor”. *İktibas Dergisi*. C. 9, S. 151 (1991):

5-8.

Yorum. “Kim Gider Kim Kalır”. *İktibas Dergisi*. C. 26, S. 349 (2008): 4-6.

Yorum. “Konjonktürün Zorladığı ‘Normalizasyon’ Demokratik Açılım/Kürt Açılımı”.

İktibas Dergisi. C. 27, S. 369 (2009): 4-7.

Yorum. “Kosova II. Bosna Oluyor...!” *İktibas Dergisi*. C. 17, S. 243-244 (1999):

6-7.

Yorum. “Kürdistan mı Kuruluyor Yoksa!”. *İktibas Dergisi*. C. 9, S. 149 (1991): 5-8.

Yorum. “Laikleşme Süreci ve Abant Konsili”. *İktibas Dergisi*. C. 16, S. 236 (1998):

4-6.

Yorum. “Sakil Bir Süreç ve Türkiye’nin Açılımları”. *İktibas Dergisi*. C. 27,

S. 370 (2009): 11-12.

Yorum. “Sistemde Konjonktürel Operasyonlar”. *İktibas Dergisi*. C.16, S.234 (1998):

3-5.

Yorum. “Sistemin ‘Kirli’ Boyası!..” *İktibas Dergisi*. C. 14, S. 206 (1996): 3-5.

63 Kişiden Oluşan Akil İnsanlar Listesi. <https://www.cnnturk.com/2013/guncel/04/03/iste.63.isimden.olusan.akil.insanlar.listesi/702744.0/index.html> . [30 Aralık 2018].

6-7 Ekim’in Acı Bilançosu 50 Ölü. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/6-7-ekim-in-aci-bilancosu-50-olu-27525777> . [30 Aralık 2018].